رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾

کافر لوک بار بار یاہ تاہنگ کریں غا جے کے ہی چنگو ہوتو جیکدے ویہہ وی مسلمان ہوتا (٣)

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ

تم انھاں ناں چھوڑ دیو جے یہ کھا پی لیں تے خوب عیش کر لیں اور لمی تاہنگ انھاں ناں غفلت ماں سٹ رکھیں فر انھاں ناں

يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ

تاولاں ہی پتو لگ جئے غو؛ تے ہم نے جھڑی وی بستی ہلاک کی اس واسطے اک مقرر وقت

مَعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿٥﴾

لکھیو وو تھو؛ کائے وی قوم اپنڑاں مقرر وقت تیں نہ اگے بدھ سکے تے نہ پچھے ہٹ سکے (٤)

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ

تے ویہہ یوں کیہنہ: جے او شخصا! جس ور قرآن نازل ہووو ہے توں تے واقعہ ہی

لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ

سدائی ہے؛ جیکدے تم سچا ہیں تاں تم فرشتاں ناں مھارے سامنڑے کیوں

مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا

نیہنہ لیاتا؛ ہم فرشتاں ناں بس حق (غا فیصلہ) واسطے ہی نازل

بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا

کراں تے اس ویلے فر انھاں ناں مہلت نیہنہ دتی جاتی (٥) بلاشبہ ہم نے ہی یوہ قرآن

الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ

نازل کیّو ہے تے یقیناً ہم ہی اس غی حفاظت کرن آلا ہاں (٦) تے (اے نبیؐ) بیشک ہم نے تھارا تیں پہلاں

قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ

لوکاں ماں وی پیغمبر چلایا تھا؛ تے کوئے رسول وی انھاں کونے ایسو

رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١١﴾ كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ

نیہنہ آیو جس غو انھاں نے مخول نہ بنایو وہے؛ ہم اسے را یوہ (مخول بنانوں) انھاں گنہگاراں غا

(٣) یعنی یہ اللہ تعالیٰ غا نافرمان اج تے اسلام غو مخول بناویں تے قرآن پاک غی گلاں ور چہگا لانویں ور اک وقت اسو وی ضرور آنڑ آلو ہے جد یہ نافرمان تلّیں ملّ ملّ غے تے اتھروں غا چھم لالا غے بار بار یاہ تاہنگ کریں غا جے افسوس! ''کدے ہم وی مسلمان ہوتا'' ویہہ یاہ تاہنگ کئیں واری کریں غا پہلاں تے دنیا ماں ہی جد کدے ایمان آلاں غی صاف مدد ہوتی دیکھیں، فر جسو ویلے موت غا فرشتا رخصتی غو سنیو لے غے آجیں تے انھاں ناں آخرت غا حالات صاف صاف دِسنڑ لگ جیں، تے فر جس ویلے محشر غا مدان ماں ساری خلقت غورڑے مدان فیصلو وہے غو اسو ویلے ایمان آلاں ناں جنت ماں جاتاں دیکھ غے کافراں غی لیل چونڑ لگ جے غی جے کدے ہم وی مسلمان ہوتا!! ور یہ سوٹھا یہ روڑیا ویلو کھڑا غے کُجھ کم نیہنہ آسیں۔ کافر یاہ تاہنگ چھیکڑ واری دوزخ ماں اس ویلے کریں غا جد کہ کافراں غے نالنڑ نالنڑ کجھ گناہ گار مسلمان وی اپنی سزا پوری کر رہیا ویں غا تے کافر انھاں ناں مہنوں ماریں غا جے تمناں مسلمان بنڑ غے کے لبھ گیو! اج تم وی مھارے نالنڑ ہی دوزخ ماں سڑ رہیا ہیں، اس ویلے اللہ غی رحمت جوش ماں آجے غی تے حکم وہے غو جے جس غا دل ماں رائی غا دانا غے برابر ایمان ہے اس ناں وی دوزخ تیں کڈ غے جنت ماں پہچا دیو، اس ویلے جنھاں غی چھولی ایمان تیں سروں سختی وہے غی ویہہ تلّیں ملّیں غا جے افسوس! کدے ہم وی مسلمان ہوتا!! چلو نیک، پرہیز گار مسلمان نہ ہی ہوتا، گنہگار ہی ہوتا۔ تاں وی اج تے انھاں غے نالنڑ مھاری وی خلاصی ہو جاتی؛ مچ صحابہء کرام جس را کہ حضرت علیؓ، حضرت ابنِ عباسؓ، حضرت انسؓ وغیرہ نے یاہی چھیکڑ غی تاہنگ مراد لی ہے (تفسیر ابن کثیر و تفسیرِ کبیر)

(٤) یعنی اے نبی ﷺ تم انھاں غی گلاں ور دُکھیا نہ ہوو بس اپنوں تبلیغ غو فرض پورو کرتا جاؤ باقی جھڑا انموھرا لوک منیں ہی نہ، انھاں ناں دنیا غی اس چار تہاڑا آلی فانی زندگی ماں ڈنگراں ہاروں کھانڑ پینڑ تے عیش کر لینڑ دیو، انھاں نے اس چار تہاڑا غی فانی زندگی واسطے لمیں لمیں آس امید تے تاہنگ لائیں وی ہیں جنھاں نے یہ غفلت ماں مست کیا وا ہیں، ور وہ تہاڑ و دور نیہنہ جد انھاں غی اکھاں تیں پڑدو چکے جئے غو تے یہ اپنی اس غفلت غو انجام اپنی اکھاں نالنڑ تک لیں غا ور خدا غو نظام اسو نیہنہ جے ایاں کسے نے کفر کیو اُواں عذاب غو فیصلو ہو گیو، نیہنہ بلکہ اللہ تعالیٰ پغڑ تیں پہلاں سمجھنڑ غو خوب موقعو دیئے کیونجے اس نے ہر ایکنڑ قوم ناں اس غی نافرمانی ور اس نا ملیا میٹ کرن غو اک وقت متھیو وو ہے اس تیں پہلاں وہ اس ناں خوب ٹہلّ دیئے، پہلاں وی دنیا ماں جتنی قوماں ور عذاب آیو، وہ لماں عرصہ توڑی ٹہلنڑ دینڑ تیں بعد ہی آیو، ور جد وہ متھیو وو وقت آ گیو فر کسے ناں ملیا میٹ ہوتاں ذری چر نیہنہ لگو، لہٰذا اج غا نافرمان وی اللہ غی اس ٹہلنڑ غو یوہ مطلب بالکل نہ سمجھیں جے انھاں ور کدے عذاب آسے ہی نیہنہ۔

(٥) نعوذ باللہ! مکہ غا مشرک رحمتِ عالم ﷺ در اشارو کر غے کیہنہ ویں تھا جے: او شخصا! جس غو یوہ دعوو ہے جے میرے اپر اللہ غو نصیحت آلو کلام نازل وہے' مھارا خیال ماں تے توں سروں ہی پاگل تے سدائی ہے یعنی توں جنت دوزخ غیں تے اسلام غی کامیابی غیں جھڑیں گل کرے یہ تے سدائیاں آلیں گل ہیں، ورنہ جیکدے تم سچا ہیں تاں مھاری مانگ غے مطابق فرشتاں ناں کیوں نیہنہ مھارے سامنڑے آنڑ دستا، جھڑو خدا تھارا اور اپنوں کلام نازل کرے وہ فرشتاں ناں کیوں نیہنہ نازل کر دیتو جھڑا تھاری تصدیق کریں تے تھاراں مخالفاں ور خدا غو عذاب نازل کر دیں اللہ تعالیٰ اس غا جواب ماں فرما رہیو ہے جے فرشتا دنیا ماں تماشو دسن نیہنہ آتا ویہہ جد وی آویں کوئی برحق فیصلو لے غے ہی آویں تے جد حق غا فیصلہ یعنی عذاب نازل کرن واسطے آجیں فر کسے ناں ذری مُہلت نیہنہ لبھتی، ور اجوں تھارو ویلو نیہنہ آیو جد تھارا اور عذاب نازل ہونڑ غو ویلو آجے غو فر فرشتا وی آجیں غا تے فر تمناں ذری مُہلت وی نصیب نیہنہ ہو سے۔

(٦) یعنی اے مشرکو! جس قرآن ناں تم محمد (ﷺ) غو پلّے تیں بنایو وو اپنوں کلام کیہنہ یا (نعوذ باللہ!) سدائیاں آلیں گل کیہنہ یوہ تے یقیناً ہم نے ہی نازل کیو ہے تے یوہ یقیناً مھارو ہی پاک کلام ہے، جھڑو

لوکاں غی نصیحت واسطے نازل ہووو ہے تے اس غی حفاظت وی ہم نے اپنے متھے ہی لی وی ہے ہم آپ ہی اس غی حفاظت کراں غا؟ تم کتناں ہی سڑو، کتناں ہی کُڑھو تے کتناں ہی کڑو ویٹھا کھاؤ! تھاری نچ کد تے دوڑ پیچ ناں کجھ نیہنہ ہوتو، یوہ جس را نازل ہورہیو ہے اسے را اس غو اک اک حرف دنیا غا کوناں کوناں تے گُٹھ گُٹھ ماں پجُّے غو، دنیا کتناں ہی رنگ بدلے تے زمانہ ماں کتناں ہی پھیر پرت آویں ور قرآن غو اک اک لفظ قیامت غی سویر توڑی اسے رارہ غو جس را کہ نازل ہووو تھو، سبحان اللہ! چوداں سو سال تیں لوک اللہ غا اس وعدہ ناں اپنی اکھاں ناں پورو ہوتو تک رہیا ہیں غیبی حفاظت غا انتظام تیں علاوہ ظاہری حفاظت ناں ہی تک لیو! اللہ کسر الکھاں کروڑاں انسان ہر زمانہ ماں پیدا فرماوے جہڑا کجھ تے اس غا مطلب تے تفسیر غی حفاظت کریں، کجھ اس غاں حرفاں غی حفاظت کریں، بلکہ کتناں ہی لوک تے اسا وی پیدا ویں جہڑا اس غی ادائیگی غا طرز غی وی حفاظت کریں تانجے جس طرز تے ٹھنگ ناں پہلے تہاڑے پڑھیو گیو تھو قیامت توڑی اسے طرز ناں پڑھیو جے، باقی دنیا ناں چھوڑو چھڑی اپنی گوجری بولن آلا ہی تک لیو الحمدللہ ہزاراں غی تعداد ماں تمناں دس دس باراں باراں سال غی عمر آلا اسا جا تک لبھ جیں غا جہڑا اسارو قرآن فر فر منہ زبانی سناویں غا حالانکہ انھاں ناں اپنی بولی غی کائے نکی جئی کتابڑی وی نیہنہ یاد ہوتی، دسو یوہ قرآن غو معجزو نیہنہ تے ہور کے ہے!!۔

فِيْ قُلُوْبِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۲﴾ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِهٖ وَقَدْ خَلَتْ

دلاں ماں سٹ چھوڑاں ؛ یہ قرآن ور ایمان نیہنہ لیاتا تے پشلاں غو وی

سُنَّةُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿۱۳﴾ وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِّنَ السَّمَآءِ

یوہی طریقو رہیو ہے (۷) تے جے کدے ہم انھاں واسطے اسمان غو کوئے بوؤ کھول دیتا

فَظَلُّوْا فِيْهِ يَعْرُجُوْنَ ﴿۱۴﴾ لَقَالُوْٓا اِنَّمَا سُكِّرَتْ

فر ویہہ دیہنہ دپہریں اسماں چڑھن وی لگ جاتا ؛ تانوی یاہی کہتا جے یقیناً مھاری نظر بنّ دتی

اَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُوْرُوْنَ ﴿۱۵﴾ وَلَقَدْ

گئی ہے نیہنہ بلکہ مھارے اُپر تے جادو ہی کر دتو گیو ہے (۸) تے یقیناً

جَعَلْنَا فِي السَّمَآءِ بُرُوْجًا وَّزَيَّنّٰهَا لِلنّٰظِرِيْنَ ﴿۱۶﴾ وَ

ہم نے ہی اسمان ماں برج بنایا تے ہم نے وہ دیکھن آلاں واسطے سجا دتو (۹) تے

حَفِظْنٰهَا مِنْ كُلِّ شَيْطٰنٍ رَّجِيْمٍ ﴿۱۷﴾ اِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ

تے ہم نے ہر اک مڑدود شیطان تیں وہ محفوظ کر چھوڑیو ہے ؛ ور جہڑو چھپ لُک غے کنسو

السَّمْعَ فَاَتْبَعَهٗ شِهَابٌ مُّبِيْنٌ ﴿۱۸﴾ وَالْاَرْضَ

لاوے فر اک بلتو چمکتو تارو اس غے پچھے لگ جئے (۱۰) تے ہم نے زمین ناں

مَدَدْنٰهَا وَاَلْقَيْنَا فِيْهَا رَوَاسِيَ وَاَنْۢبَتْنَا فِيْهَا مِنْ

کھلیار چھوڑیو تے ہم نے اس ماں (بڑا بڑا) پہاڑ گڈ چھوڑیا اور ہم نے اساں ہر قسم غی چیز

كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُوْنٍ ﴿۱۹﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيْهَا مَعَايِشَ

اک خاص مقدار ماں جما چھوڑی (۱۱) تے ہم نے اساں تھارے واسطے وی روزی غا ذریعہ بنایا

وَمَنْ لَّسْتُمْ لَهٗ بِرٰزِقِيْنَ ﴿۲۰﴾ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا

تے انھاں واسطے وی جھاں ناں تم روزی نیہنہ دیتا (۱۲) تے کوئے چیز اسی نیہنہ جس غا

عِنْدَنَا خَزَآئِنُهٗ وَمَا نُنَزِّلُهٗٓ اِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُوْمٍ ﴿۲۱﴾

مھارا کولے خزاناں نہ ویں، تے ہم اس ناں اک معین اندازہ ناں ہی دنیا ماں نازل کراں (۱۳)

(۷) نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جارہئی ہے جے عرب غاں مشرکاں غیں یہ گستاخیں، یہ ٹھٹھا، یہ مخول جہڑا یہ تھاری سچی ذات ناں کر رہیا ہیں یاہ کائے نویں گل نیہنہ، پشلاں نافرماناں غو وی سدا یوہی حال رہیو ہے، کوئے نبی اسو آیو ہی نیہنہ جس غو گستاخ لوکاں نے مخول نہ بنایو وہے، حضرت موسیٰؑ غا بارہ ماں فرعون نے بالکل یاہی مکہ غا مشرکاں آلی گل کہئی تھی جے ”اے لوکو! یوہ جہڑو بندو (اس غے بقول) تھارے کونے نبی بن غے آیو ہے یوہ تے سروں ہی سدائی ہے“ (سورت شعرٰی آیت ۲۷) القصو یہ دنیادار سدائی سدا پیغمبراں ناں ہی سدائی کہتا رہیا ہیں، اس غی وجہ یاہ ہے جے جہڑا لوک جرم تے نافرمانیں کر کر غے حدوں ٹپ جیں تے جھاں غو کسب ہی جرم کرنوں ہو جئے فر اللہ غی طرفوں وی اسی ٹھہل دے دتی جئے کہ اُنھاں غاں دلاں ماں فر آویں ہی یہ نافرمانیں تے گستاخیں آلیں گل، فر انھاں ناں اللہ غا سچا کلام ور ایمان غی توفیق ہوتی ہی نیہنہ ات توڑی کہ انھاں واسطے وی اُس پُراناں طریقہ غی باری آجئے جہڑو پہلاں تیں اساں نافرماناں واسطے رہیو ہے جے جد کوئے حدوں ٹپ جئے فر اس ناں ملیامیٹ کر دین غو فیصلو ہو جئے تے چھیکڑ حق غالب آجئے۔

(۸) مشرکاں نے فرشتاں غا نازل ہون غی مانگ کی تھی اسے غا جواب ماں فرمایو جارہیو ہے جے معجزاں غیں مانگ یہ چھڑی بچاں آلیں اڑیں ہیں، جھاں ناں یہ صرف رحمتِ عالم ﷺ ناں اکان غی کوشش کریں، ور یہ اسا ضِدی تے نموھرا لوک ہیں کہ فرشتا تے فرشتا ہیں! چارے قضاء جیکدے اسمان ماں کوئے دروازو کھل جے فر یہ دیہنہ دپہریں اتوں اپر چڑھ غے اللہ غیں قدرت دیکھ آویں تاں وی یہ یاہی کہینہ غا۔ جے یاہ حقیقت نیہنہ! بلکہ یا تے مھاریں نظر بنے گئیں ہیں یا فر مھارا ور جادو ہو گیو ہے جس کر غے ہم ناں اس رادِس رہیو ہے جے ہم اسمان ور چڑھ رہیا ہاں، ور حقیقت ماں کجھ وی نیہنہ ہو رہیو ہے۔

(۹) ”بروج“ کے چیز ہے؟ اس بارہ ماں مفسراں غی تحقیق کئی کئی ہے تے منڈ تیں ہی اس غی کئیں طرح تفسیر کی جاتی رہئی ہے، جن بچوں ترے گل مشہور ہیں اک یاہ جے بروج اسمان غاں بڑاں بڑاں تاراں ناں کہیو گیو ہے جھاں غے ذریعہ اسمان غی رونق ہے۔ دوجی یاہ جے بروج اسمان ماں نہ دِسن آلا کجھ قلعا ہیں جت مھاری نظراں تیں اولے ہی حفاظت تے پہریداری غو خاص بندوبست ہے۔ تے تیجی یاہ تفسیر کی گئی ہے جے اسمان ماں کئیاں کئیاں تاراں غو جہڑو گُھٹھو اک ترنڈو ہے جسناں اردو ماں ”کہکشاں“ کیہنہ اسے ناں بروج کہیو گیو ہے تے اسے ناں اسمان غی زینت تے رونق ہے، عربی بولی غا لحاظ ناں انھاں ساریاں گلاں غی گنجائش ہے تے ممکن یوہ وی ہے جے یہ ساریں گل ہی ”بروج“ ماں داخل ویں۔

(۱۰) اللہ تعالیٰ نے اپنی خاص حکمت پچھے "جناتاں" ناں اسو وجود دتو وو ہے جس نال ویہہ اُڈ غے جت جانوں چاہویں جاسکیں، ات توڑی کہ اللہ نے انھاں ناں اسماناں توڑی پہنچن غی وی طاقت دتی ہے تے ویہہ اسمان ماں جا غے غیب غی گلاں غی کنسووی لاسکیں، ور اللہ تعالیٰ فرماوے جے ہم نے جناں ناں اُڈن غی یاہ طاقت تے دتی ہے ور ہم نے اسمان انھاں تیں محفوظ بنا چھوڑیو ہے لہذا یہ اُت جا غے غیب غیں گلاں غو پتو نیہنہ کرسکتا تے جیکدے کوئے جن چھپ لُک غے کائے گل سُن غے نسن غی کوشش کرے تاں اسمان تیں اک بلتو چمکتو تارو یا انگارو اس ور آ لگے جس نال وہ اُتّے ہی مرمک جئے یا ادمووہو جئے، تے رہئی یاہ گل جے جنات غیب غی گلاں غی کس راکنسولانویں؟ بخاری شریف غی اک روایت تیں پتو لگے جے جد اسماناں ور اللہ تعالیٰ کوئے حکم جاری فرماوے فر اس غو مذاکرو فرشتاں ماں وی وہے۔ تے اک دوجا تیں ہوتو ہوتو اسمان تیں بُن رہن آلاں فرشتاں ماں وی وہے، بس آپ ﷺ غی بعثت تیں پہلاں اُتوں ہی چھپ لُک غے جن فرشتاں غا مذاکرہ غی گل بچوں کجھ سُن لیں تھا جھڑی اک تیں بعد دوجا ناں کہتا کہتا دنیا ور اپناں انسانی دوستاں کاہناں ناں آن دسیں تھا، جھاں غو یوہ دعوو وہے تھو جے مھارا قبضہ ماں جن ہیں اس گلوں ہم غیب غیں گل جاناں فر یہ کاہن اک نال سو چھوٹھ رلا غے غیب دسن غا ناں ور اپنوں کاروبار چلانویں ویں تھا؛ ور رحمتِ عالم ﷺ غا آجان تیں بعد اس کنسولان ور وی پابندی لا دتی گئی تے ہُن جھڑو کوئے جن کنسولان غی کوشش کرے اس ور وی اگ غو اک گولو آن لگے جس نال اس غو کم ہو جئے جس راکہ سورت جن آیت ۹/ ماں ہے ور یوہ سارو گُوئی مھاری نظراں تیں اولے اسمان کوتے وہے اس گلوں ہم نیہنہ کہہ سکتا جے شیطان کسرا اسمان توڑی پچیں تے اُنھاں ور تاراں تیں ٹٹ غے شہابِ مبین یعنی چمکتا انگارا کسرا لگیں۔

(۱۱) اسمانی نظام تیں بعد ہُن زمینی قدرتاں غو بیان ہے جے تکو! اس نے اپنی قدرت نال کسرا زمین کھلیار غے اس ماں ڈنگراں، ماہلاں تے پہاڑاں غا کِلّا ٹھوک چھوڑیا ہیں جھاں نال زمین اک منجیر ور کھلی ہے نہ کدے ڈِلکے تے نہ ڈانواں ڈول وہے، فر اُس غی قدرت غو ہور کمال تکو کہ اس نے زمین ماں جتنیں چیز جمائیں تے جتنی جیاجون پیدا فرمائی ہر اک غی اک خاص مقدار رکھی، نہ کائے چیز اپنی اس خاص مقدار تیں کدے گھٹ سکے تے نہ کدے بدھ سکے! بلکہ اپنی مقدار ور رہ، اسو کدے نیہنہ ہوسکتو جے اک ہی چیز اتنی پیدا ہو جئے کہ واہی زمین ناں مل لئے تے دوجیاں چیزاں واسطے جگہ ہی نہ رہ، نیہنہ! بلکہ وہ ہر اک چیز انسان غی ضرورت غے مطابق ہی اک خاص مقدار ماں ہی پیدا فرماوہے۔

(۱۲) یعنی اللہ نے ہی زمین ماں انسان غا گذارہ غو تے روزی غو بندو بست کیو ہے، تے اُسے نے اس جیاجون غی روزی غو وی انتظام کیو ہے جس نا انسان روزی نیہنہ دیتو جس راکہ دنیا غی ہزاراں جیاجون ہیں۔ آیت پاک غی تفسیر اس راوی کی گئی ہے جے اللہ تعالیٰ نے ہی انسان واسطے زمین ماں اُس غی روزی غو انتظام کیو ہے تے اُسے نے انسان واسطے ویہہ چیز وی پیدا فرمائیں ہیں جھاں غو انسان مالک بنیو وو ہے، اور یاہ سمجھے جے ہوں انھاں ناں روزی دیوں حالانکہ انھاں ناں وی حقیقت ماں اللہ ہی روزی دیئے جس راکہ مال چوکھر؛ عربی گرامر غا حساب نال یاہ تفسیر سرس ہے۔

(۱۳) یعنی اللہ غا خزانہ ماں گھاٹو تے کسے چیز غو نیہنہ ور وہ اپنی حکمت غے مطابق پیدا ہر اک چیز غی اک خاص مقدار ہی کرے یعنی جتنی انسان ناں اس غی لوڑ وہے، جس راکہ دنیا ماں جد انسانی آبادی گھٹ تھی اس ویلے پیداوار وی گھٹ تھی تے اج جد انسانی آبادی بدھتی جارہئی ہے پیداوار وی بلّیں بلّیں اس غے مطابق ہی بدھتی ہی جارہئی ہے جس تیں صاف پتو لگے جے اس کائنات غے پچھے اک زبردست قدرت آلو ہتھ ہے وہ ہی اپناں خاص ڈھنگ نال اس دنیا ناں چلار ہو ہے۔

وَاَرْسَلْنَا الرِّيٰحَ لَوَاقِحَ فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً

تے ہم ہی پانی نال لدیں ویں ہوا چلاواں فر ہم اسمان تیں بدل برھانواں

فَاَسْقَيْنٰكُمُوْهُ ۚ وَمَآ اَنْتُمْ لَهٗ بِخٰزِنِيْنَ ﴿۲۲﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ

تے وہ پانی تمناں پین واسطے دیاں حالانکہ تم اتنوں پانی کٹھو کر غے نیہنہ رکھ سکیں تھا (۱۴) تے بس ہم ہی

نُحْيٖ وَنُمِيْتُ وَنَحْنُ الْوٰرِثُوْنَ ﴿۲۳﴾ وَلَقَدْ عَلِمْنَا

زندگی دیاں تے موت دیاں اور ہم ہی وارث رہ جاں غا ؛ تے یقیناً ہم تھاراں

الْمُسْتَقْدِمِيْنَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَاْخِرِيْنَ ﴿۲۴﴾

اگلاں ناں وی جاناں تے بیشک ہم تھاراں پشلاں ناں وی جاناں ؛

ع ۲

وَاِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ ؕ اِنَّهٗ حَكِيْمٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۵﴾ ع وَلَقَدْ

تے بیشک تیرو رب ہی انھاں ساراں ناں کٹھاں کرے غو بلاشبہ وہ حکمت آلو جانن آلو ہے (۱۵) تے یقیناً

خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَاٍ مَّسْنُوْنٍ ﴿۲۶﴾ ۚ

ہم نے انسان ترکا وا گارا غی ٹھن ٹھن بجتی مٹی تیں پیدا کیو ہے ؛

وَالْجَآنَّ خَلَقْنٰهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَّارِ السَّمُوْمِ ﴿۲۷﴾ وَاِذْ

تے جنّاں ناں ہم نے اس تیں پہلاں اگ غا الامبا تیں پیدا کیو تھو (۱۶) تے (یاد کرو) جسویلے

قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ خَالِقٌۢ بَشَرًا مِّنْ

تھارا رب نے فرشتاں ناں کہیو تھو جے ہوں ترکا وا گارا غی ٹھن ٹھن بجتی

صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَاٍ مَّسْنُوْنٍ ﴿۲۸﴾ فَاِذَا سَوَّيْتُهٗ

مٹی توں آدمی ناں پیدا کروں غو ؛ تے جسویلے ہوں اس ناں ٹھیک بنالیوں

وَنَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِيْ فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدِيْنَ ﴿۲۹﴾

اور اس ماں اپنی طرفوں روح پھوک چھوڑوں تاں تم سارا اس غے روبرو سجدہ ماں ڈھہ جائیو ؛

فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اَجْمَعُوْنَ ﴿۳۰﴾ ۙ اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ

فر ساراں ہی فرشتاں نے سجدو کیو ؛ سوائے ابلیس تیں

(۱۴) یعنی پاݨی نانٚ پہریں ویں ہوا چھوڑنی، فر انھاں واں نانٚ بدّلنٚ برھاݨوں، فر بدّلنٚ غا پاݨی ناں گھٹھاں، دریاں تے نہراں ماں چلا دیݨوں تے اس ناں زمین ماں سنجرا غے فر کھوء تے باولیاں غے ذریعہ لوکاں غی تس بجھانٚ غو انتظام کرنوں یوہ سارو اللہ تعالیٰ ہی غو کرم ہے انسان غی کے جبروت ہے جے وہ اپݨی قدرت نانٚ پاݨی حاصل کر سکے انسان تے بدّل غے ذریعہ اللہ غا دتا وا پاݨی ناں سمھالنٚ غے وی نیہنہ رکھ سکتو۔ یہ ساریں اللہ ہی غیں قدرت ہیں۔

(۱۵) اللہ تعالیٰ غیں یہ قدرت بیان فرما غے ہُنٚ یاہ گل سمجھائی جارہئی ہے جے جدوہ اتنی بڑی طاقت غو مالک ہے فر اُس واسطے انسان ناں دوہری واری پیدا کرنوں تے ساراں ناں گھٹھاں کرغے زندگی غو لیکھو لیݨوں، فر اپݨاں عملاں ور نمیڑو کرغے جنت دوزخ غو فیصلو کرنوں کے مشکل ہے!! بلکہ وہ ضرور ساراں انساناں ناں گھٹھاں کرغے انھاں کوٹوں حساب لئے غو کیونجے وہ سب کُجھ جاݨنٚ آلو ہے اگلاں پشلاں بچوں کسے غی کائے گل اُس تیں پہلّی بِسری وی نیہنہ تے وہ مچ حکمت آلو ہے اس غو کوئے کم بے مقصد نیہنہ ہے۔ لہٰذا انسان غی پیدائش غو جہڑو مقصد تھو وہ انسان نے کتنوں پورو کیو اس گل غی ضرور پُچھ وہے غی۔

(۱۶) اتوں ہُنٚ انسان تے شیطان غی مُنڈ قدیم غی دشمنی غو ذکر کرغے یاہ گل دسی جارہئی ہے جے انسان غی گمراہی غی اصل وجہ یاہ ہے کہ اس نے اپݨاں مہربان مالک غو رستو چھوڑ غے اُس شیطان لعین غو کھر ونوڑ لیو ہے جہڑو تُہر وں ہی اس غو دشمن ہے، تے گل آدمؑ غی پیدائش تیں چھوئی گئی ہے جے اللہ تعالیٰ نے انھاں غو پُتلو یعنی بُت ''مٹی غا ترّ کا وا گُنیا وا بدبو آلا گارا تیں بنایو جہڑو سُک غے ٹھنٚ ٹھنٚ بجنٚ لگ گیو تھو'' حضرت آدمؑ غو پُتلو بناݨ تیں لے غے روح پھوکنٚ توڑی مٹی کئیاں حالتاں تیں گذری قرآن نے ہر ایکنٚ حالت غو کنی کنی ناں لیو ہے مثلاً سُکی مٹی ﴿تُرَابٌ﴾، تے سِجّی وی مٹی ﴿طِيْنٌ﴾ اور جد سِجّی وی مٹی ناں گُنّ غے چھوڑ دتو جئے ات توڑی جے اس گاراں ماں ترک غے بدبُو آنٚ لگ جئے فر اس ناں ﴿حَمَاٍ مَّسْنُوْنٍ﴾ کہیو جئے تے جسو یلے واہ تُہپ نانٚ یا اگ نانٚ سُک غے ٹھنٚ ٹھنٚ بجنٚ لگ جئے فر اس ناں ﴿صَلْصَالٌ﴾ کیہنہ قرآن نے یہ کنی کنی حالت سمجھانٚ واسطے یہ سار الفظ ہی استعمال کیا ہیں ات یاہی آخری حالت آلی ٹھنٚ ٹھنٚ بجتی مٹی بیان ہوئی ہے جس ناں سورت رحمٰن ماں ﴿كَالْفَخَّارِ﴾ یعنی ٹھیکری ہاروں بجنٚ آلی فرمایو ہے۔ اس تیں بعد اللہ نے اس ماں اپݨی طرفوں روح پھونکی جس نانٚ مٹی غو یوہ پُتلو انساناں غو باپ تے ساراں تیں پہلو انسان حضرت آدمؑ بن گیا۔ ور آدمؑ تیں پہلاں یاہ دنیا اجاڑ نیہنہ تھی بلکہ انھاں تیں پہلاں اللہ نے جنات پیدا کیا وا تھا اس ویلے یاہ دنیا انھاں نانٚ ہی آباد تھی جناں غا باپ تے انھاں غا ساراں تیں پہلا جن غو بت اللہ نے نارِ سموم یعنی اگ غا الامبا یا ہوا غی لوء نانٚ بنایو تھو اسے وجہ تیں انھاں غو وجود انسان غی نظراں تیں اولے رہنٚ آلو اک ''لطیف'' قسم غو وجود بن گیو۔ تے جناں بچوں ہی اک ابلیس لعین تھو جس غو ذکر اگے آرہیو ہے۔

(۱۷) یاہ گل سورت بقرہ تے سورت اعراف غا مُنڈ ماں تفصیل نانٚ گذر گئی ہے جے حضرت آدمؑ غی پیدائش تیں بعد خدائی بارگاہ ماں اُنھاں غی خلافت غا اعلان واسطے فرشتاں نا یوہ حکم ملیو تھو جے تم انھاں غے اگے سجدو کرو! ور یوہ حکم نماز جسا عبادت غا سجدہ واسطے نیہنہ تھو کیونجے وہ تے اللہ تعالیٰ غی ذات تیں بجنٚ کسے واسطے جائز ہی نیہنہ، بلکہ صرف ذری نیووں ہو غے انھاں غی خلافت ناں منٚوں تھو تے انھاں غی تعظیم نانٚ احترام غو اعلان کرنوں تھو کیونجے عربی ماں اس ناں وی سجدو ہی کہیو جئے یا فر آدمؑ در منہ کرغے تے انھاں ناں اک طرح غو قبلو بنا غے اللہ تعالیٰ اگے سجدو کرنوں تھو۔ خیر! اس سجدہ غو حکم فرشتاں غے نانٚ ابلیس ناں وی تھو کیونجے جد اس تیں اُچی مخلوق فرشتاں ناں یوہ حکم تھو فر ابلیس تے آپے ہی اس ماں آ جئے تھو، فر فرشتاں نے تے ساراں نے ہی اپݨاں مالک غو حکم پورو کیو تے سجدو کیو ور ابلیس سجدو کرن تیں نمکر گیو، اس نے اس غی یاہ وجہ بیان کی جے میرو رتبو اُچو ہے کیونجے ہوں اگ تیں پیدا ہووو ہوں لہٰذا ہوں اپݨاں تیں گھٹ رتبہ آلی مخلوق اگے جہڑی مٹی تیں بنٚی ہے سجدو نیہنہ کر سکتو، حالانکہ اس ناں تے یوہ دیکھݨوں تھو جے مناں حکم کونٚ

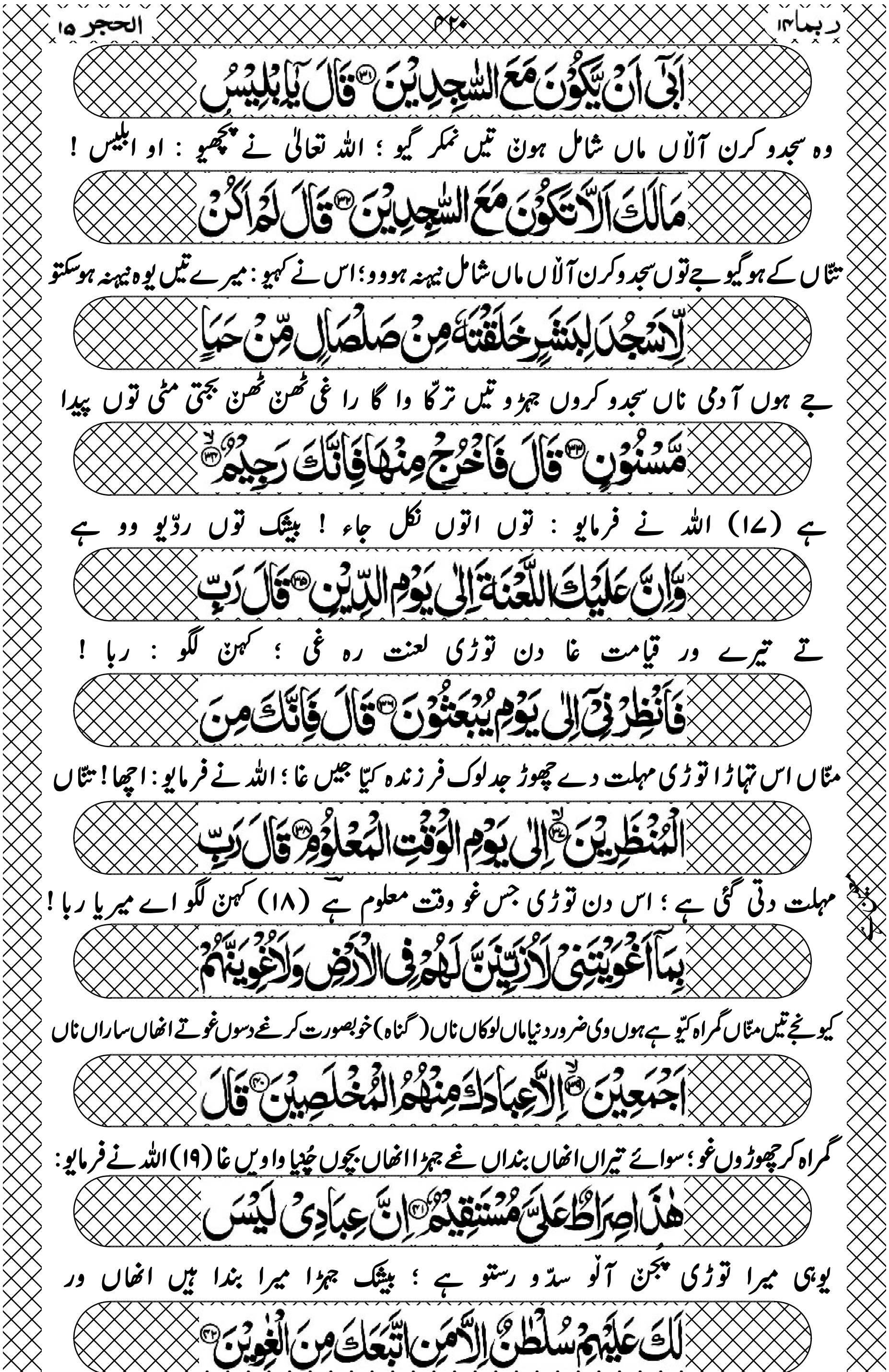
ربما ۱۴ ۶۲۰ الحجر ۱۵

أَبٰىٓ أَنْ يَّكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ ﴿۳۱﴾ قَالَ يٰٓإِبْلِيْسُ
وہ سجدو کرن آلاں ماں شامل ہونٚ تیں نمکر گیو ؛ اللہ تعالیٰ نے پچھیو : او ابلیس !
مَا لَكَ أَلَّا تَكُوْنَ مَعَ السّٰجِدِيْنَ ﴿۳۲﴾ قَالَ لَمْ أَكُنْ
تناں کے ہو گیو جے توں سجدو کرن آلاں ماں شامل نیہنہ ہووو ؛ اس نے کہیو : میرے تیں یوہ نیہنہ ہو سکتو
لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهٗ مِنْ صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَاٍ
جے ہوں آدمی ناں سجدو کروں جہڑو تیں ترّکا وا گارا غی ٹھنٚ ٹھنٚ بجتی مٹی توں پیدا
مَّسْنُوْنٍ ﴿۳۳﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيْمٌ ﴿۳۴﴾
ہے (۱۷) اللہ نے فرمایو : توں اتوں نکل جاء ! بیشک توں رڈّیو وو ہے
وَّإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلٰى يَوْمِ الدِّيْنِ ﴿۳۵﴾ قَالَ رَبِّ
تے تیرے ور قیامت غا دن توڑی لعنت رہ غی ؛ کہنٚ لگو : ربا !
فَأَنْظِرْنِيْٓ إِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿۳۶﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ
مناں اس تہاڑا توڑی مہلت دے چھوڑ جد لوک فر زندہ کیّا جیں غا ؛ اللہ نے فرمایو : اچھا ! تناں
الْمُنْظَرِيْنَ ﴿۳۷﴾ إِلٰى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُوْمِ ﴿۳۸﴾ قَالَ رَبِّ
مہلت دتی گئی ہے ؛ اس دن توڑی جس غو وقت معلوم ہے (۱۸) کہنٚ لگو اے میریا ربا !
بِمَآ أَغْوَيْتَنِيْ لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَأُغْوِيَنَّهُمْ
کیونجے تیں مناں گمراہ کیّو ہے ہوں وی ضرور دنیا ماں لوکاں ناں (گناہ) خوبصورت کرغے دسوں غو تے انھاں ساراں ناں
أَجْمَعِيْنَ ﴿۳۹﴾ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِيْنَ ﴿۴۰﴾ قَالَ
گمراہ کر چھوڑوں غو ؛ سوائے تیراں انھاں بنداں غے جہڑا انھاں بچوں چُنیا واویں غا (۱۹) اللہ نے فرمایو :
هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيْمٌ ﴿۴۱﴾ إِنَّ عِبَادِيْ لَيْسَ
یوہی میرا توڑی پجنٚ آلو سدّو رستو ہے ؛ بیشک جہڑا میرا بندا ہیں انھاں ور
لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنٌ إِلَّا مَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْغٰوِيْنَ ﴿۴۲﴾
تیرو ذری زور نیہنہ چل سیں ور ویہہ جہڑا گمراہ لوکاں بچوں تیرا رستہ ور چلیں غا ؛
منزل ۳

دے رہیو ہے۔ فائدو:- انھاں آیتاں ماں اس گل وروی غور کرن غی لوڑ ہے جے انھاں آیتاں ماں اللہ تعالیٰ آدمؑ واسطے فرماوے جے میں اک ''بشر'' پیدا کرنوں ہے اس تیں یاہ گل صاف ہوگئی جے عربی ماں کسے ناں انسان کہنوں، آدمی کہنو یا بشر کہنوں اکّا گل ہے تے انھاں تریہاں لفظاں غو اکّو مطلب ہے انھاں بچوں کسے ماں بے ادبی یا ادب غو مطلب نیہنہ نکلتو۔ یو فرق تے مھارا بول چال ماں نکلے کیو نجے مھارا محاورہ ماں بشر کسے خطا کار پُھلّن ہارناں کہیو جئے اسے گلوں لوک کیہنہ جے ''بندو تے بشر ہے'' حالانکہ جہڑو بندو ہے وہ تے بشر ہی ہے تے جہڑو بشر ہے وہ بندو ہی ہے۔ ور مھارا محاورہ ماں انھاں ماں فرق سہئی وہے اسے گلوں ہم ناں یو لفظ سُن غے ترّس جئو نکل جئے ورنہ جد اللہ حضرت آدمؑ واسطے فرماوے جے میں اک ''بشر'' پیدا کرنوں ہے فر انھاں غی ساری اولاد انسان تے بشر ہی وہے غی۔

وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۴۳﴾ لَهَا سَبْعَةُ

تے انھاں ساراں غا وعدہ غی جگہ جہنم ہے؛ جس غا ست

اَبْوَابٍ ؕ لِكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُوْمٌ ﴿۴۴﴾ اِنَّ الْمُتَّقِيْنَ

دروازہ ہیں ہر اک دروازہ واسطے انھاں لوکاں غا کنی کنی حصہ مقرر ہیں (۲۰) بیشک پرہیزگار لوک

فِيْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿۴۵﴾ اُدْخُلُوْهَا بِسَلٰمٍ اٰمِنِيْنَ ﴿۴۶﴾

باغاں ماں تے اماء پانیاں ماں ویں غا (انھاں ناں کہیو جئے غو) تم انھاں ماں سلامتی تے امن ناں داخل ہو جاؤ

وَنَزَعْنَا مَا فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنْ غِلٍّ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ

تے انھاں غا دلاں ماں جو کجھ کرودھ وہے غو ہم سب کڈ دیاں غا ویہہ پہائی پہائی بن غے تخت ور اک دوجا غے

مُّتَقٰبِلِيْنَ ﴿۴۷﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيْهَا نَصَبٌ وَّمَا هُمْ مِّنْهَا

آمنے سامنے (بیٹھاوا) ویں غا؛ ات نہ تے انھاں ناں کوئے تکلیف پجے غی تے نہ ہی ویہہ اُتوں کدے کڈیا

بِمُخْرَجِيْنَ ﴿۴۸﴾ نَبِّئْ عِبَادِيْۤ اَنِّيْۤ اَنَا الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿۴۹﴾

جیں غا (۲۱) تم میراں بنداں ناں دس دیو! جے ہوں ہی بخشش کرن آلو، بڑو مہربان ہوں

وَاَنَّ عَذَابِيْ هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيْمُ ﴿۵۰﴾ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ

تے یقیناً میرو عذاب وی بڑو ہی درد ناک ہے (۲۲) تے (اے نبیؐ) تم انھاں ناں

ضَيْفِ اِبْرٰهِيْمَ ﴿۵۱﴾ اِذْ دَخَلُوْا عَلَيْهِ فَقَالُوْا سَلٰمًا ؕ قَالَ

ابراہیمؑ غاں مہماناں غو قصو سنا دیو؛ جسو یلے ویہہ انھاں کولے آیا تے انھاں نے سلام کیو، ابراہیمؑ نے فرمایو:

اِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُوْنَ ﴿۵۲﴾ قَالُوْا لَا تَوْجَلْ اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلٰمٍ

ہم ناں تے تھارا تیں ڈر لگ رہیو ہے؛ انھاں نے کہیو: ڈرو نہ! ہم تے تمناں اک علم آلا بچہ غی خوشخبری دے

عَلِيْمٍ ﴿۵۳﴾ قَالَ اَبَشَّرْتُمُوْنِيْ عَلٰۤى اَنْ مَّسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ

رہیا ہاں (۲۳) ابراہیمؑ نے کہیو: کیوں! تم مناں بچہ غی خوشخبری دیں! جد کہ میرے اُپر بڈیووں آ گیو ہے فر تم

تُبَشِّرُوْنَ ﴿۵۴﴾ قَالُوْا بَشَّرْنٰكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُنْ مِّنَ

کا نہہ غی خوشخبری دیں! انھاں نے کہیو: ہم نے تمناں برحق خوشخبری دتی ہے تے تم بے آس لوکاں

(۱۸) شیطان اپنی اس نافرمانی ور ردے گیو، اس ور قیامت غا تہاڑا توڑی اللہ غی طرفوں لعنت ہوگئی جے بجر توڑی جیئے غو اللہ غی رحمت تیں محروم رہ غو، لوک وی اس ور ہر پاسے تیں لعنت ہی کرتا ریہنہ غا، کدے کوئے نہ شیطان غو احترام کرے غو نہ اس ور رحمت غی دعا کرے غو تے قیامت غا تہاڑا تیں بعد اس غو گھر ہی اللہ غی لعنت ماں یعنی جہنم ماں بن جئے غو، اس ور یاہ لعنت حضرت آدمؑ غی وجہ تیں پئی تھی اس گلوں اس نے آدمؑ غی لَہڑی ناں گمراہ کرن واسطے مہلت منگی تا نجے رج غے انھاں کولوں بدلو لیوں۔ اُواں اللہ غی حکمت وی یاہی تھی جے شیطان ناں وی کُھلی چھٹی لبھ جے فر وہ انساناں ناں گمراہ کرے تے دوجے پاسے انسان غی فطرت اس ناں سِدّ ورستو دسے، اللہ غا نبی وی سِدّا رستہ غی رہنمائی واسطے آویں فر رڑے مدان پتو لگے جے کون شیطان غا سکھالا ماں آوے تے کون اپناں مالک غی فرمانبرداری کرے اس گلوں شیطان ناں یاہ مُہلت لبھ گئی جے قیامت توڑی نہ تے توں مرے غو اور نہ ہی تناں تیرا کم تیں ٹھا کیو جئے غو توں رج غے اپناں دل غی پَہڑ اس کڈ یئے!

(۱۹) یعنی میری گمراہی غا سبب کیونجے آدمؑ بنّیا ہیں لہٰذا ہوں انھاں غی لَہڑی ناں گمراہ کر غے بدلو لیوں غو جس غو طریقو یوہ وہے غو جے ہوں اُنھاں ناں دنیاں ناں تے دنیا غی چیزاں ناں نالے اللہ غی نافرمانی آلیں گلاں ناں سُہنی بنا بنا غے دسوں غو، تے اُنھاں ناں آساں، امیداں تے تاہنگاں غا اسالا رالواؤں غو جے ویہہ اپنی موت ناں تے اپناں مالک ناں ہی بسار بیسیں غا۔ تے اللہ غا خاص مخلص بنداں تیں سُو اجہڑو وی میرے کڑ نگے چڑھ جئے غو وہ کدے چُھٹ نیہنہ سکسیں۔

(۲۰) اللہ تعالیٰ ابلیس لعین ناں جواب دے رہیو ہے جے او ملعونا! میرا توڑی پجّن آلو میرا دین غو یوہ صاف سِدّ ورستو ہے جس ماں کِدے ڈنگ نیہنہ، میرو جہڑو بندو وی آپ اس رستہ ور چلنوں چاہوے غو اس ناں نہ تے کوئے ہتھ پغڑ غے زور زبردستی ناں اس رستہ تیں ہٹا سکے غو تے نہ آپ اس ناں کدے ٹپلو لگے غو تیرے کڑ نگے تے بس ویہہ ہی بدنصیب چڑ ہیں غا جہڑا آپے اس صاف سدا رستہ ناں چھوڑ غے ڈنگاں ترڈاں رستاں ور ہو جیں غا تے اللہ غا سچا دین ناں چھوڑ غے تیرے پچھے ہو جیں غا، فر ویہہ یاہ فانی زندگی تے جس را کسرا گذار لیں غا ور آخرت ماں واہ جہنم انھاں غی اڈیک ماں ہے جس غا ست دروازہ ہیں تے ہر اک بوؤ شیطان غاں خاص خاص چیلاں واسطے خاص کیو وو وہے غو کیونجے لوکاں غا جرماں تے گناہاں غا حساب ناں کنی کنی عذاباں غو بندوبست وہے غو، مشرکاں واسطے کنی، خدا غا منکراں واسطے کنی، منافقاں واسطے کنی تے چوراں واسطے کنی عذاب غو انتظام وہے غو اس را جہنم غا ست بکھرا بکھرا حصا تے طبقا وہیں غا، ہر ایکن غو کنی بوؤ وہے غو جتوں اک اک قسم غا مجرم اندر جیں غا تے کجھ مفسر فرمانویں جے یہ کنی کنی دروازا لوکاں غا زیادہ ہون غی وجہ تیں ویں غا تانجے ویہہ مختلف دروازا تیں بہلا بہلا اندر جیں تے تاولاں تاولاں اپناں کرتوتاں غو مزو چکھیں (روح المعانی، بیضاوی)

(۲۱) یعنی شیطان غا گُھر اور ٹرن آلاں غا مقابلہ ماں جن لوکاں نے پرہیزگاری ناں اپناں منڈ قدیم غا دشمن شیطان غی گمراہی تیں اور کفر شرک تیں بچ بچ غے اللہ تعالیٰ غا حکماں غے مطابق زندگی گذاری ویہہ

جنت غاں باغاں تے اماء پانیاں غی نعمتاں ماں عیش کرتاویں غا انھاں ناں قیامت غے تہاڑے حکم وہے غو جے تم ہر کئیں تے بے فکر تے مطمئن ہو غے جنت ماں چلیا جاؤ! ات تم سدا امن تے سلامتی ناں ریہنہ غا ات تم نا ں کسے چیز غو ڈر خوف نیہنہ ہوسیں، فرشتا تم نا ں سلامتی غی مبارک بادی تے دعا دیں غا تم آپس ماں وی جدا ایکن دو جاناں ملیں غا سلام ہی سلام کریں غا سگوں اللہ تعالیٰ غی طرفوں تھاری سلامتی غو اعلان ہو جئے غو۔ دنیا ماں جس کسے ایمان آلا پہائی ناں کسے غلط فہمی ور اپناں مسلمان پر اتیں کجھ ناراضگی وہے غی، کجھ غصو یا کرودہ وہے غو، کجھ دکھ یا ساڑ وہے غو قیامت غے تہاڑے اللہ تعالیٰ وہ انھاں غا دلاں بچوں کڈ دیئے غو تے انھاں غا دل شیشہ ہاروں صاف شفاف ہوجیں غا اور ویہہ پہائی پہائی بن غے بادشاہی تختاں ور تے پلنگاں ور آمنے سامنے بیٹھا اویں غا، ویہہ سدا سدا جنت ماں ہی ریہنہ غا تے اسا آرام ماں ویں غا جے نہ کدے تھکیں غا تے نہ اکیں غا۔ حدیث ماں ہے جے جنتی کدے بڈھا نیہنہ ہوسیں سدا جوان ہی ریہنہ غا۔

(۲۲) پہلاں شیطان غاں چیلاں واسطے جہنم غا عذاب غو ذکر تھو فر پر ہیز گاراں واسطے جنت غیں نعمت بیان ہوئیں ہن یاہ گل دسی جا رہی ہے جے انھاں دواں قسماں غاں لوکاں غا ذکر تیں یاہ گل باندے آ گئی ہے کہ اللہ تعالیٰ اپناں بنداں واسطے مچ مہربان وی ہے ور اس غو عذاب وی بڑو ڈاھڈو ہے یعنی وہ اپناں بنداں واسطے ہے تے غفور رحیم ور جہڑو اس غا دسیا واہ رستہ ور چلے غو وہ اللہ غی ان صفتاں ناں اپنی اکھاں ناں تک لئے غو ور جہڑو اس غو رستو چھوڑ غے شیطان غا گھر اور ٹرے غو تے آپے اپنے اپر اللہ غی رحمت غا بوآ بند کرے غو فر اسا نافرمان واسطے اس غو عذاب وی بڑو ڈاھڈو ہے بندہ ناں اپناں مالک غیں یہ دوئے صفت نظراں ماں رکھنی لوڑیئے! رحمت عالم ﷺ فرمانویں جے جہڑو آدمی کم تے اللہ غی نافرمانی غا کرے اور انھاں کماں تیں باز وی نہ آوے ور اس غے ناں ناں اللہ غی رحمت غیں لمی لمی آس امید لا رکھے وہ بڑو ہی بے وقوف ہے (ترمذی ابن ماجہ)

(۲۳) حضرت ابراہیمؑ غو یوہ قصو سورت ہود ماں تفصیل ناں گذر گیو ہے جے انھاں کونے کجھ فرشتا اوپرا مزماناں غی نہار ماں آیا تھا جہڑا حضرت نے راہ مڑتا سفری سمجھیا تے فٹو فٹ اک بچھوتل غے انھاں غے اگے آن تہر یو ور جد فرشتاں غا ہتھ ماس در نیہنہ ہووا اس ویلے ویہہ ڈر گیا تے پہلاں پہلاں انھاں نے اپنوں ڈر دل ماں ہی چھپایو جس را کہ سورت ہود ماں ہے ور بعد ماں صاف لفظاں ماں ہی کہہ چھوڑیو جے ہم ناں تے تھارے تیں ڈر لگ رہیو ہے جس را کہ ات بیان ہوو و ہے اس ور فرشتاں نے دسیو جے ہم تے تھارا رب غا چلایا وا فرشتا ہاں لہٰذا تم ناں ڈرن غی لوڑ نیہنہ سگوں تم ناں خوشی کرنی چاہیئے! جے اللہ تم ناں بڈھیماں ماں اک ہشیار بچو عطا کرے غو۔

(۲۴) حضرت ابراہیمؑ ناں اتنی پکیری عمر ماں بچہ غی گل بڑی اوپری لگی تے سن غے مچ تعجب اور حیرانگی ہوئی اسے گلوں اس گل ناں صاف صاف سنن واسطے تے ہور تاکید کروان واسطے پچھیو جے تم اس عمر ماں مناں بچہ غی خوشخبری دیں؟ فرشتاں نے وی زور نال ہور تاکید کر غے گل کئی جے یاہ تے اللہ غی رحمت ہے اور وہ اپنی رحمت جس ور چاہوے کر دیئے لہٰذا تم اس غی رحمت تیں ناامید نہ ہو! اس ور حضرت ابراہیمؑ نے فٹ اپنوں عقیدو بیان کر دتو جے یاہ گل تے ہوں بس ظاہری حالات دیکھ غے کہہ رہیو ہوں اور اللہ غی قدرت ور حیران ہوں کہ اس غو کے کمال ہے جے وہ اس عمر ماں بچو دیئے باقی اللہ غی رحمت تیں ہوں کسرا مایوس ہو سکوں! اس غی رحمت تیں ناامید ہونوں ان گمراہ لوکاں غو کم ہے جہڑا اس غی صفتاں تیں واقف ہی نیہنہ هذا ما اشا را لیه الحا فظ ابن کثیر ۔

(۲۵) حضرت ابراہیمؑ ناں حالات تیں اندازو ہو گیو تھو جے یہ فرشتا چھڑا بچہ غی خوشخبری دین نیہنہ آیا بلکہ اصل مقصد کجھ ہور ہی ہے ہن وہ ہی پچھ رہیا ہیں جس غا جواب ماں فرشتا دس رہیا ہیں جے اصل ماں ہم حضرت لوطؑ غی نافرمان قوم ور عذاب نازل کرن آیا ہیں لیکن ہم حضرت لوطؑ تے انھاں ور ایمان لیان آلاں ناں اس عذاب تیں بال بال بچالیاں غا۔ ہاں! حضرت غی بیوی کیونجے نافرمان تے کافر ہے

الْقٰنِطِيْنَ ﴿۵۵﴾ قَالَ وَمَنْ يَّقْنَطُ مِنْ رَّحْمَةِ رَبِّهٖٓ

ماں نہ ہو جاؤ؛ ابراہیمؑ نے فرمایو: اپناں رب غی رحمت تیں ناں امید کون ہو سکے!

اِلَّا الضَّآلُّوْنَ ﴿۵۶﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ اَيُّهَا الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۵۷﴾

سوائے گمراہ لوکاں غے (۲۴) انھاں نے فرمایو: او خدا غیو قاصدو! تھارو (اصل) مقصد کے ہے؟

قَالُوْٓا اِنَّآ اُرْسِلْنَآ اِلٰى قَوْمٍ مُّجْرِمِيْنَ ﴿۵۸﴾ اِلَّآ اٰلَ لُوْطٍ

انھاں نے کہیو: ہم اک مجرم قوم در چلایا گیا ہاں؛ سوائے لوطؑ غا خاندان غے؛

اِنَّا لَمُنَجُّوْهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۵۹﴾ اِلَّا امْرَاَتَهٗ قَدَّرْنَآ اِنَّهَا

کہ انھاں ساراں ناں ہم ضرور بچالیاں غا؛ ور انھاں غی بیوی! کیونجے اس واسطے ہم نے طے کر لیو ہے جے واہ

لَمِنَ الْغٰبِرِيْنَ ﴿۶۰﴾ ع فَلَمَّا جَاۗءَ اٰلَ لُوْطِ الْمُرْسَلُوْنَ ﴿۶۱﴾ ع ۱۶

پچھے رہ جان آلاں ناں رہ جئے غی (۲۵) فر جس گھڑی چلایا وا (فرشتا) لوطؑ غا خاندان کونے آیا

قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنْكَرُوْنَ ﴿۶۲﴾ قَالُوْا بَلْ جِئْنٰكَ بِمَا

لوطؑ نے فرمایو: تم تے اوپراجیا لوک سہی ویں؛ انھاں نے کہیو: نیہنہ بلکہ ہم تے تھارا کونے واہ چیز لے غے آیا ہاں

كَانُوْا فِيْهِ يَمْتَرُوْنَ ﴿۶۳﴾ وَاَتَيْنٰكَ بِالْحَقِّ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿۶۴﴾

جس غا بارہ ماں یہ شک کر رہیا تھا؛ تے ہم تھارے کونے ’’حق،، لے غے آیا ہاں اور ہم بالکل سچا ہاں

فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَاتَّبِعْ اَدْبَارَهُمْ وَلَا

لہٰذا تم کجھ رات رہتاں رہتاں اپناں گہر آلاں ناں لے غے (اتوں) چلیا جاؤ! تے تم انھاں غے پچھے پچھے چلیو، تے

يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ وَّامْضُوْا حَيْثُ تُؤْمَرُوْنَ ﴿۶۵﴾

تھارا بچوں کوئے بندو وی پچھے مڑ غے نہ دیکھے اور تم اُت چلیا جاؤ جت جان غو تم ناں حکم ہوو و ہے (۲۶)

وَقَضَيْنَآ اِلَيْهِ ذٰلِكَ الْاَمْرَ اَنَّ دَابِرَ هٰٓؤُلَاۗءِ مَقْطُوْعٌ

تے ہم نے لوطؑ کونے (اپنوں) یوہ فیصلو پہنچ دتو جے لوء کھلتاں ہی انھاں لوکاں غی جڑ کپ

مُّصْبِحِيْنَ ﴿۶۶﴾ وَجَاۗءَ اَهْلُ الْمَدِيْنَةِ يَسْتَبْشِرُوْنَ ﴿۶۷﴾

دتی جئے غی (۲۷) تے شہر آلا خوشی مناتا آ گیا

اس گلوں واہ عذاب تیں نیہنہ بچ سیں، بلکہ عذاب ماں پچھے رہ جانٚ آلاّں ماں ہی رہ جے غی۔

(۲۶) حضرت لوطؑ ناں وی فرشتاں غی پشانٚ ماں پلیکھو لگ گیو انھاں نے وی فرشتاں ناں راہ ٹرتا سفری سجھیو تے فرمانٚ لگا جے تم تے کجھ اوپراجنا ہی سہئ ویں جدکہ ات غا لوک مچ پہیڑا ہیں یہ پردیسیاں نالٚ وی مندو سلوک کریں فرشتاں نے جواب دتو جے اسی کائے گل نیہنہ! ہم فرشتاہاں تے تھارے کولٚے اسماناں تیں عذاب غی واہ گل لے غے آیاہاں جس ماں اج توڑی یہ مجرم لوک شک کریں تھا حالانکہ وہ سچو تھو بس ہنٚ وہ سچو عذاب آ گیو ہے لہذا تم کجھ رات رہتاں ہی اپناں گہر آلاّں ناں اتوں لے غے نکل جاؤ تے تم آپ ساراں تیں پچھے رہیو تانجے تھارا رعب نالٚ نہ کوئے واپس مڑ سکے تے نہ پچھے دیکھ سکے نالٚے تھارو دل وی مطمئن رہ کیونجے تھارا بچوں کسے ناں پچھے مڑ غے دیکھنٚ غی اجازت نیہنہ بلکہ تم ناں جت جانٚ غو حکم ہے تم سدا اتے چلیا جاؤ! اکثر مفسراں غو خیال ہے جے یوہ شام غو ملک تھو جت جان غو انھاں ناں حکم تھو تے تورات ماں اس شہر غو ناں صحر آیو ہے۔

قَالَ اِنَّ هٰۤؤُلَآءِ ضَيْفِىْ فَلَا تَفْضَحُوْنِ ﴿۶۸﴾ وَاتَّقُوا

لوطؑ نے فرمایو: یہ لوک تے میرا مہمان ہیں فر تم مناّں رسوا نہ کرو! اور تم اللہ تعالیٰ تیں

اللّٰهَ وَلَا تُخْزُوْنِ ﴿۶۹﴾ قَالُوْۤا اَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۷۰﴾

ڈروتے مناّں بے عزت نہ کرو! انھاں نے کہیو: کیوں! ہم نے تناّں دنیا غا لوکاں تیں ٹھا کیو و نیہنہ ہے!

قَالَ هٰۤؤُلَآءِ بَنٰتِىْۤ اِنْ كُنْتُمْ فٰعِلِيْنَ ﴿۷۱﴾ لَعَمْرُكَ

لوطؑ نے فرمایو: یہ میریں بچیں ویں تے ہیں! جیکدے تم نے کجھ کرنوں ہی ہے (۲۸) (اے نبیؐ) تھاری جان غی قسم؛

اِنَّهُمْ لَفِىْ سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿۷۲﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ

ویہہ تے اپناں نشہ ماں پاگل ہی ہو گیا تھا (۲۹) چھیکڑ دیہنہ لگتاں ہی ویہہ اک زبردست گج

مُشْرِقِيْنَ ﴿۷۳﴾ فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا

نے پغڑ لیّا؛ تے ہم نے اس بستی ناں اپر ہیٹھ کر دتو تے ہم نے انھاں ور پکی وی

عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيْلٍ ﴿۷۴﴾ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ

مٹی غا پتھراں غی بوٹھ برھا دتی؛ بیشک اساں لوء آلاّں واسطے

لَاٰيٰتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِيْنَ ﴿۷۵﴾ وَاِنَّهَا لَبِسَبِيْلٍ مُّقِيْمٍ ﴿۷۶﴾

بڑیں نشانیں ہیں (۳۰) تے یاہ بستی (اج وی) اک چلتا رستہ ور ہے

اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۷۷﴾ وَاِنْ كَانَ

یقیناً اس ماں ایمان آلاّں واسطے بڑی نشانی ہے (۳۱) تے بنٚ آلا

اَصْحٰبُ الْاَيْكَةِ لَظٰلِمِيْنَ ﴿۷۸﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَ

وی واقعہ ہی بڑا ظالم تھا؛ فر ہم نے انھاں کولوں وی بدلو لیّو، تے

اِنَّهُمَا لَبِاِمَامٍ مُّبِيْنٍ ﴿۷۹﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحٰبُ

یہ دوئے بستیں اک کھلی سڑک ور ہیں (۳۲) تے بیشک ”حجر“ آلاّں نے وی

الْحِجْرِ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿۸۰﴾ وَاٰتَيْنٰهُمْ اٰيٰتِنَا فَكَانُوْا عَنْهَا

پیغمبراں ناں چھوٹھو کہیو؛ تے ہم نے انھاں ناں اپنٚیں آیت دتیں ور ویہہ انھاں تیں

(۲۷) اللہ تعالیٰ فرماوے جے ہم نے وحی غے ذریعہ حضرت لوطؑ ناں اپنٚوں یوہ فیصلو دس چھوڑیو جے لوء کھلتاں ہی انھاں بدبختاں غی جڑ کپے جے غی تے یہ سارا اس را ملیامیٹ ویں غا جے انھاں غو کوئے دیّا ماں بتی باہنٚ جگو وی نیہنہ رہ سے۔

(۲۸) سبحان اللہ! یوہ کسو عجیب اتفاق ہے جے ایاں لوطؑ غے گہر اس نافرمان قوم ور عذاب نازل ہونٚ غا سروند ہو رہیا ہیں اُواں ویہہ غافل لوک اک دوجاں ناں خوشخبری سنا رہیا ہیں جے اج لوطؑ غے گہر بڑا سہنا گدرا آیا ہیں چنگو شکار ہتھ لگو ہے فر انھاں فرشتاں نالٚ بدکاری واسطے دووسٹ حضرت لوطؑ غا گہر در دوڑتا جا رہیا ہیں حضرت لوطؑ انھاں ناں سمجھانویں جے یہ اس ویلٚے میرا مزمان ہیں مزمان غی بے عزتی میزبان غی عزت ناں کھہہ ماں باہنٚوں وہے لہذا تم خدا تیں ڈروتے مناں مزمان غا بارہ ماں ذلیل نہ کرو! ور ویہہ بدبخت لوک ٹیہٹھ یوناں تے بے شرمی غو جواب دیں جے ہم نے تے تمناں پہلاں ہی ٹھا کیو تھو جے تم کسے مسافر ناں اپنے گہر جگہ نہ دیو ہنٚ تم نے انھاں سفریاں ناں جگہ دے غے آپے اپنٚی بے عزتی غو انتظام کیو ہے اس ماں مھاری کہڑی غلطی ہے حضرت لوطؑ انھاں ناں آخری گل کہہ غے شرم دواویں جے بے شرموں یہ تھاریں ٹبریں جہڑی میری تہیاں غی جگہ ہیں اس کم واسطے تے یہ ہیں ور پُہونڈ ناں پھلاں غی خوشبو کد آوے! جہڑ و حرام ور ہل جے تے جس ناں حرام غی ہکھی لگ جے فر اس ناں حلال تے پاک چیز کد چنگی لگے!۔

(۲۹) اللہ تعالیٰ اس قصہ غی گل اتے روک غے اپناں حبیب ﷺ ناں فرماوے جے تھاری جان تے تھاری عمر غی قسمیں! ویہہ تے گمراہی تے نفس غی خواہشاں غا نشہ ماں اسا بے سرت ہو گیا تھا جے انھاں غی مت ہی مارے گئی تھی تے انھاں غا دل دماغ اسا سنٚ ہو گیا تھا کہ حضرت لوطؑ غی کسے گل غو وی انھاں ور کجھ اثر نیہنہ ہو رہیو تھو۔ فائدو: کسے گل غی قسم کر غے گل کہنٚی عربی بولی غو اک خاص اپنٚوں ہی انداز ہے جس نالٚ گل پکی ہو جے تے کلام ماں مچ خوبصورتی وی پیدا ہو جئے ات اللہ نے اپناں حبیب ﷺ غی عمر غی قسم کی ہے جس تیں حضرت ور اللہ غی خاص مہر غو پتو لگے حضرت ابن عباسؓ فرمانویں جے رحمت عالم ﷺ تیں سوا اللہ نے کسے غی عمر غی قسم نیہنہ کی کیونجے حضرت تیں بدھ اللہ نے کائے عزت آلی تے بزرگی آلی جان پیدا ہی نیہنہ فرمائی (ابن کثیر) تے اس قسم ماں اس گل در اشارو وی ہے جے اے نبیؐ تھاری زندگی اس گل غی گواہی دے رہی ہے جے جہڑا لوک اللہ غا نبیاں غا مقابلہ ماں اپنٚی خواہشاں ور چلیں انھاں غی کسرامت ماری جے ور یاہ قسم اللہ نے کی ہے کیونجے وہ جس غی چاہوے قسم کر سکے باقی بنداں واسطے اللہ تیں سوا کسے چیز غی وی قسم کرنی جائز نیہنہ رحمت عالم ﷺ فرمانویں جہڑو وی تھاراں بچوں قسم کرنی چاہوے وہ اللہ ہی غی قسم کرے اس تیں سوا کسے غی قسم نہ کرے (مسلم شریف)

(۳۰) مسیں اپر بیان ہوو وتھو جے انھاں ورلوء کھلتاں ہی عذاب آجے غوتے ات فرمایو جارہیو ہے جے دیہنہ لگ تاں ہی ویہہ زورغی گج نے پکڑ لیا اس غو مطلب یوہ بنّیوں جے جہڑ وکم لوء کھلتاں ہی شروع ہوو وتھو وہ دیہنہ لگنڑ توڑی اک گج ناںْ پورو ہو گیو تے انھاں غیں بستیں زمین تیں چک غے پٹھیں کر غے پٹاک دتیں گئیں جساںْ ویہہ اتھل پتھل تے ہیٹھ اپر ہو گئیں اپروں پتھراں غی بوٹھ وی برہی تے ظالماں غو کم پورو ہو گیو اللہ تعالیٰ فرماوے اس قصہ ماں عقل آلاّں تے لوء آلاّں واسطے نصیحت تے عبرت غیں بڑیں سبق آلیں گل ہیں جے اللہ غا نافرماناں غو چھیکڑ کے حشر وہے!۔

مُعْرِضِيْنَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوْا يَنْحِتُوْنَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا

منہ پھیرتا ہی رہیا ؛ ویہہ پہاڑاں ناں گھڑ گھڑ غے (انھاں ماں) مکان بناّ ویں تھا

اٰمِنِيْنَ ﴿٨٢﴾ فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِيْنَ ﴿٨٣﴾ فَمَآ

تانجے امن ناںْ ریہنہ ؛ چھیکڑ انھاں ناں لوء کھلتاں ہی اک خطرناک گج نے آپکڑ یو ؛ تے جو کجھ

اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ

ویہہ کمانویں ویں تھا وہ انھاں غے کجھ وی کم نیہنہ آیو (۳۳) تے ہم نےْ اسماناں ناں

وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ ۭ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ

تے زمین ناں اور جو کجھ انھاں دواں غے بشکار ہے سب ناں ’’برحق،، ہی پیدا کیّو تے قیامت ضرور آنْ آلی ہے

فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيْلَ ﴿٨٥﴾ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلّٰقُ

لہٰذا (اے نبیؐ) تم انھاں ناں سوہنی طرح او جانی کر چھوڑو! بیشک تھارو رب ہی (ساراں ناں) پیدا کرن آلو

الْعَلِيْمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ اٰتَيْنٰكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِيْ وَ

(تے) جانن آلو ہے (۳۴) تے یقیناً ہم نےْ تمناں گھڑی گھڑی پڑھی جانْ آلیں ست آیت دتیں ہیں ؛ تے

الْقُرْاٰنَ الْعَظِيْمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلٰى مَا مَتَّعْنَا

قرآن عظیم دتو ہے ؛ تم انھاں چیزاں دراکھ چا غے وی نہ تکیو جہڑیں ہم نے ان (کافراں) بچوں کئیں قسم غاں لوکاں ناں

بِهٖٓ اَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ

دتیں ویں ہیں تے نہ ہی تم انھاں غی حالت ور افسوس کرو! اور تم مومناں واسطے اپنْیں (شفقت) غیں

جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنِّيْٓ اَنَا النَّذِيْرُ

باں کھلیاریں رکھو! تے تم فرمادیو! جے ہوں تے صاف صاف ڈر سناّن

الْمُبِيْنُ ﴿٨٩﴾ كَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَى الْمُقْتَسِمِيْنَ ﴿٩٠﴾ الَّذِيْنَ جَعَلُوا

آلوّ ہوں (۳۵) جس را کہ ہم نےْ بنڈنْ آلاّں ور نازل کیّو تھو ؛ جھاں نے قرآن ناں

الْقُرْاٰنَ عِضِيْنَ ﴿٩١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسْــَٔـلَنَّهُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿٩٢﴾

ٹوٹا ٹوٹا کر چھوڑیو تھو (۳۶) تھارا رب غی قسمیں! ہم ضرور انھاں ساراں کولوں پچھاں غا ؛

(۳۱) یعنی پٹھی ہوئی وی انھاں بستیاں غا کھولاّ تے کھنار مکہ پاک تیں شام آتاں جاتان صاف سدا رستہ ور پویں جہڑا اتوں لنگنْ آلاّں ناں اللہ غا نافرماناں غو حشر سناّ نویں ور انھاں تیں عبرت بس ایمان آلاّ ہی حاصل کریں ویہہ ہی یاہ سمجھیں جے یوہ اللہ غی نافرمانی غو نتیجو ہے باقی لوک تے اس ناں اتفاقی حادثو کہہ غے ہی اگے لنگ جیں!۔

(۳۲) ’’بنْ آلاّ‘‘ اکثر مفسراں غے نزدیک حضرت شعیبؑ ہی غی قوم غو ناں ہے انھاں غی قوم بچوں جہڑا لوک خاص مدین ماں ریہنہ تھا انھاں ناں قرآن نے ’’اصحاب المدین یعنی مدین آلاّ،، کہیو ہے تے جہڑا لوک انھان بچوں مدین غے نیڑے ہی بنْ غے کہنڈے ریہنہ تھا انھاں ناں اصحاب الایکۃ یعنی ’’بنْ آلاّ،، کہیو ہے علامہ ابن کثیرؒ تے علامہ جلال الدینؒ غو وی یوہ ہی خیال ہے ور کجھ بزرگاں غو خیال ہے جے یہ کُنی دو قوم تھیں انھاں نے وی اپناّں مالک ناںْ کفر کیو جس ور اللہ نے آخرت غا اصل نمیڑا تیں پہلاں دنیا ماں وی انھاں ناں اسی سزا دتی جہڑی دوجاں واسطے اک نصیحت بنْ گئی تے یاہ بستی وی حضرت لوطؑ غی قوم غی بستیاں ہاروں اک بڑی سڑک ور پوے تھی جہڑی مکہ تیں شام جاتاں رستہ ماں آوے تھی تے مکہ آلاّ انھاں ناں تک غے عبرت حاصل کر سکیں تھا۔

(۳۳) ’’حجر،، قوم ثمود غا علاقہ غو ناں ہے جہڑ و مدینہ پاک تیں شمال آلٗے پاسے پوے تے مدینہ پاک تیں شام جاتاں یوہ علاقو وی رستہ ماں آوے رحمت عالم ﷺ وی تبوک جاتاں اتوں لنگیا تھا اپر ترے علاقاں غو ناں آیو ہے یہ ترے ہی ہے علاقہ ناںْ ناںْ پویں شام تیں جس ویلٗے مدینہ پاک درآنْ لگو تے ساراں تیں مہرے قوم لوطؑ غی بستیاں آلٗی جگہ آوے غی فر کجھ اگے مدین تے ایکہ آلاّں غو اجاڑ علاقو آوے غو تے آخر ماں یہ ہی حجر آلاّں غا کھولاّ تے کھنار دسیں غا اس را یہ ترے ہی علاقہ رستہ تیں لنگنْ آلاّں ناں خدا غاں نافرماناں غو تن برتیو حشر سناّ ویں۔ خیر انھاں حجر آلاّں ور اللہ نے حضرت صالحؑ نبی بناّ غے چلایا تے انھاں ناں اپنْی قدرت غیں خوب نشانیں دسیں سگوں انھاں غو منہ منگیو معجزو پتھر تیں اونٹنی وی پیدا فرمائی ور یہ دنیا غی موج مستیاں ماں ہی لگا رہیا نہ حضرت صالحؑ غی نصیحت ور عمل کیو تے نہ اللہ غی نشانیاں در تہان کیو بس پہاڑاں ناں کپ کپ غے عالیشاں محل بناّ تا رہیا ور جس ویلٗے اللہ غی طرفوں عذاب غو فیصلو ہو گیو فر نہ انھاں ناں اپنْوں مالْ دولت کجھ کم آیو تے نہ ویہہ باطل معبود کجھ کم آیا جہڑا انھاں نے اللہ تیں سوا حاجت روا تے مشکل کشا منیا وا تھا۔

(۳۴) یعنی پشلی قوماں غا ان قصاں تیں پتو لگو جے یہ زمین اسمان تے انھاں غا بشکار غیں ساریں چیز تے یاہ ساری کائنات بیکار پیدا نیہنہ ہوئی بلکہ یاہ ساری کائنات اک برحق مقصد واسطے پیدا ہوئی ہے تے اس ور اک زبردست ہستی ہے جس نے ہر اک غا عملاں ور نظر رکھی وی ہے جس غے مطابق وہ دنیا ماں وی نافرمان لوکاں ناں سزا دیئے ور اصل فیصلو آخرت ماں وہے غو جہڑی ضرور آوے غی ات اللہ تعالیٰ اپناّں حبیب ﷺ ناں تسلی دیتاں فرماوے جے جد قیامت ضرور آوے غی اور اصل نمیڑ و وی اتے ہی وہے غو فر تم انھا نافرماناں غی گلاں ور غم نہ کرو بلکہ او جانْی کر چھوڑ و اللہ تعالیٰ آپ سب کجھ جانْنْ آلو ہے وہ آپے قیامت غے تہاڑے پورو پورو لیکھو لے لئے غو۔

(۳۵) یعنی کافراں غی دشمنی تے ضد ور تم ناں غمگین تے دل گیر ہونْ غی کے لوڑ ہے! تم ناں تے اے رحمت عالم ﷺ ہم نےْ سورت فاتحہ غیں گھڑی گھڑی پڑہی جانْ آلیں ست آیتاں غی یاہ عالیشاں نعمت عطا

عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ

ان عملاں غا بارہ ماں جہڑا او یہہ کریں تھا (۳۷) تے (اے نبیؐ) تم اس حکم ناں صاف صاف سنا دیو جہڑو تمناں دتو جا رہیو ہے

عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾

تے مشرکاں غی کائے پرواہ نہ کرو! بیشک ہم تھاری طرفوں ٹھٹھو کرن آلاں واسطے سدّا ہاں

الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ

جہڑا اللہ تعالیٰ ناں دوجو خدا منّیں بس انھاں ناں اے ہُنْ ہی

يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا

پتو لگ جئ غو (۳۸) تے ہم خوب جاناں جے یہ لوک جو کجھ کہتا رہینہ اس ناں تھارو دل

يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾

تنگ وہے؛ تے تم اپناں رب غی صفتاں ناں اس غی تسبیح کرتا رُہو! تے سجدو کرن آلاں ماں رُہو

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿٩٩﴾

اور اپناں رب غی عبادت ماں لگا رُہو ات توڑی جے واہ گھڑی تمناں آ جئ جس غو آنوں یقینی ہے (۳۹)

سُورَةُ النَّحْلِ مَكِّيَّةٌ وَهِيَ مِائَةٌ وَثَمَانٌ وَعِشْرُونَ آيَةً وَسِتَّةَ عَشَرَ رُكُوعًا

سورت نحل مکہ ماں نازل ہوئی تے اس ماں اک سو اٹھائی آیت اور سولاں رکوع ہیں

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

شروع اللہ تعالیٰ غا ناں ناں جہڑو بے بہا مہربان بچ رحم آلو ہے

أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا

(۱) اللہ تعالیٰ غو حکم آ پجیو ہے تے (ہُنْ) تم اس واسطے کاہلی نہ کرو! وہ پاک ہے تے اس غی ذات اس شرک تیں بچ

يُشْرِكُونَ ﴿١﴾ يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ

اُچی ہے جہڑی یہ لوک کر رہیا ہیں (۲) وہ فرشتاں ناں وحی دے غے اپناں حکم ناں اپناں بنداں بچوں

مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ أَنْ أَنذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا

جس ور چاہوے نازل فرمادئے جے تم (لوکاناں) خبردار کر دیو کہ میرے تیں سوا کوئے عبادت غے

فرمائی ہے تے سورت فاتحہ تیں علاوہ باقی قرآن وی عطا فرمایو ہے کیوں! قرآن غی اس نعمت تیں بدھ کائے چیز ہو سکے!! بالکل نہینہ ہو سکتی لہذا تم انھاں چیزاں در تے کدے اکھ پرت غے وی نہ تکیو جہڑیں اللہ نے ان مختلف قسم غاں کافراں ناں دنیا غی فانی زندگی ماں دتی وی ہیں تے اتنا پیار ناں سمجھانْ غے باوجود جہڑا ایمان نہینہ لیا تا تم انھاں ور غم نہ کرو! کیونجے تم نے تے اپنوں تبلیغ آلو فرض پورو کر دتو ہے ہُنْ تے تھاری شفقت اور مہربانی غا مستحق ایمان آلا ہیں تم انھاں واسطے اپنئیں شفقت غیں بانہہ کھلیار رکھو تے کافراں اگے یوہ صاف اعلان فرمادیو جے کوئے منّے یا نہ منّے ہوں تے صاف صاف ڈرانْ آلو ہوں۔

(۳۶) یعنی یوہ قرآن کائے پہلی آسمانی کتاب نہینہ اس تیں پہلاں یہودیاں، عیسائیاں ور تورات انجیل وی نازل ہوئی تھیں ور انھاں نے اج غاں نافرماناں ہاروں اپناں قرآن یعنی اپنئی کتاباں غا ٹوٹا ٹوٹا کر چھوڑیا تھا جہڑیں گل انھاں غا دل ناں چنگیں لگیں تھیں ویہہ انھاں گلاں ناں تے من لیں تھا ور جہڑیں گل انھاں غی خواہشاں غے خلاف ویں تھیں انھاں تیں ویہہ مکر جیں تھا ات توڑی جے انھاں غو ناں ہی بنڈنْ آلا پے گیو تھو، امام بخاریؒ تے دوجاں کئیاں مفسراں نے اسے را تفسیر کی ہے ور کجھ مفسراں نے پشلی آیت ناں جوڑ غے اس را تفسیر کی ہے جے ہوں اس عذاب تیں ڈراؤں لگو جہڑو مکہ غا ان مشرکاں ور ضرور پوے غو جنھاں نے قرآن غا کنی کنی حصا تے ٹوٹا بنا لیا ہیں کوئے قرآن پاک ناں جادوگری کہہ تے کوئے شاعری کہہ کوئے سدائیاں غا روڑیا کہہ تے کوئے کاہناں غا سوٹھا کہہ اس را یہ قرآن ناں بنڈنْ آلا بنْ گیا ہیں۔ تے کجھ بزرگاں نے ﴿مُقْتَسِمِيْنَ﴾ غو ترجموں قسم کرن آلا کیو ہے یعنی جس را کہ انھاں ور عذاب آیو جنھاں نے قسم کر کر غے نبیاں غی نبوت غو تے آخرت غا تہاڑا غو انکار کیو تھو یا جس را قوم ثمود نے حضرت صالحؑ ناں قتل کرنْ واسطے آپس ماں قسم کی تھی دیکھو سورت نمل حاشیہ (۲۲) ابن کثیر نے اسے ترجمہ ناں زیادہ سرس سمجھیو ہے۔

(۳۷) یعنی ہر ایکنْ ناں اک تہاڑے ضرور اس غاں عملاں غی پچھ وہے غی تے ہر ایکنْ ناں اپناں کیا غو لیکھو دیڻوں پوے غو۔

(۳۸) یعنی اے نبی ﷺ تم اس گل غی قطعاً پرواہ نہ کرو جے یہ مشرک مخالفت ماں کے کے طوفان چکیں غا تے کے کے شرارت کریں غا! بلکہ تم بے فکر ہو غے سبناں اللہ غو دین پہچا دیو باقی رہیا یہ مشرک جہڑا اللہ تعالیٰ ناں شرک کریں تے تھارو مخول بنا ویں انھاں واسطے تے اللہ تعالیٰ آپے سدو ہے وہ آپے انھاں غو نمیڑو کر لئ غو تے ہنْ تا ولاں ہی انھاں ناں اپناں انجام غو پتو لگ جئ غو بس چھڑی موت غی دیری ہے یا دنیا ماں ہی اللہ کجھ دناں تیں بعد بدر غا مدان ماں انھاں ناں انھاں غاں کرتوتاں غو مزو چکھا چھوڑے غو۔

(۳۹) نبی پاک ﷺ ناں تسلی دتی جا رہی ہے جے تم انھاں مشرکاں غی گلاں ور تنگ دل نہ ہو بلکہ تم اپنوں سارو تہان اللہ غی تسبیح تے اس غی عبادت ماں لا دیو اس ناں تم ناں دل غو سکون وی لبھے غو نالے اللہ غی مدد وی آوے غی لہذا تم اپناں رب غی عبادت ماں ہی لگا رہو ات توڑی جے یاہی عبادت کرتاں کرتاں تم اپناں مالک کولے پج جیں تے تمناں واہ یقینی طور ور آنْ آلی چیز یعنی وصال آ جے۔ ات یقین غو ترجموں حضرت ابن عمرؓ تے حضرت قتادہؓ، سالمؒ، مجاہدؒ حسن بصریؒ ساراں ہی بزرگاں نے موت کیو ہے (روح المعانی، ابن کثیر)

(۱) آیت ۶۸ ماں مکھیاری غو ذکر آیو ہے جس ناں عربی ماں "نحل" کہیو جئ اسے ور سورت پاک غو ناں سورت نحل ہے یعنی واہ سورت پاک جس ماں نحل (مکھیاری) غو ذکر آیو ہے یاہ سورت پاک مکہ غا بشکار لا دور ماں نازل ہوئی ہے تے آیت ۴۱ ماں اللہ غا رستہ ماں ہجرت کرن آلاں ناں جنت غی خوشخبری دتی گئی ہے جس توں اندازو لایو جئ جے یاہ سورت پاک حبشہ در ہجرت کرنْ غا زمانہ ماں نازل ہوئی ہے اس سورت پاک ماں بنیادی گل شرک غو باطل ہوڻوں تے توحید غو برحق ہوڻوں بڑی تفصیل ناں سمجھائی گئی ہے تے منڈ غی ترے آیتاں ماں تمہید غا طور ور عذاب واسطے کاہلا ہونْ آلاں ناں درڑ غے فریا ہی گل اللہ تعالیٰ

غی قدرتاں تے زمین آسمان ماں کھنڈی وی اس غی نعمتاں ناں بیان کرغے دل ماں لہہ جان٘ آلی دلیلاں نال٘ سمجھائی گئی ہے سگوں مشرک لوک اپن٘اں شرک ناں سچ ثابت کرن واسطے جہڑیں پُٹھ سپٹھیں دلیل دیں تھا تے توحید ور جھڑا اعتراض کریں تھا انھاں غو وی تفصیلی جواب دتو گیو ہے اس غے نال٘ نال٘ جگہ جگہ دنیا تے آخرت ماں مشرکاں ور آن٘ آلا عذاب غو بیان کرغے انھاں ناں شرک تیں ڈرایو گیو ہے تے ایمان اور نیک عملاں ور دنیا آخرت ماں لبھن٘ آلی کامیابی دس غے سچا دین٘ ماں آن٘ غی ترغیب دتی گئی ہے آخر ماں مظلوم ایمان آلاں ناں حوصلو تے تسلی دے غے ظالماں مشرکاں ناں خدا غا قہر تیں درڈیو گیو ہے تے حضرتِ ابراہیمؑ غی سیرت تے کردار غیں کجھ موٹیں موٹیں گل بیان فرما غے عرب غاں مشرکاں ناں یوہ احساس دوایو ہے جے حضرت ابراہیمؑ غا توحید آلا تے شرک غی مخالفت آلا دین ور تے مسلمان ہیں تم پہانویں حضرت ابراہیمؑ غی لہڑی ماں ہون٘ تے انھاں غا دین ناں من٘ن٘ غا کتناں ہی دعوٰی کریں ور تھارو انھاں غا دین نال٘ قطعاً کوئے تعلق نیہنہ کیونجے تم تے شرک غی گندگی ماں پھر یا واہیں جدکہ حضرتِ ابراہیمؑ تے نیش توحید ور تھا۔ فر رحمتِ عالم ﷺ ناں تے ایمان آلاں ناں دین غی دعوت غا بارہ ماں کجھ خاص خاص نصیحت فر مائیں ہیں جنھاں ور سورت پاک پوری ہوگئی ہے۔

(۲) سورت پاک اس درڑ نال٘ شروع ہو رہی ہے جس ناں سن٘ غے انسان غو ترس نکل جئے وجود ور لو اندراں چڑھ جیں کن٘ کھلا ہو جیں دل کمن٘ لگ جئے تے لوء آلاں غیں اکھا اگڑ جیں جے ''اللہ غو حکم'' یعنی اس غو عذاب تے اس غو آخری فیصلو آ ہی پجیو ہے۔ لہذا ہن٘ تم کاہلی نہ کرو! یاہ کاہلی مکہ غا مشرک کر رہیا تھا جھڑا رحمتِ عالم ﷺ غو مخول بنان٘ واسطے کھڑی گھڑی کیہنہ ویں تھا کہ جے تم سچا ہیں تاں وہ عذاب لے کیوں نیہنہ آتا جس تیں تم ہم ناں ڈرانویں۔ انھاں ناں فرمایو جار ہیو ہے جے کاہلی نہ کرو! عذاب غا نازل ہون٘ غو ویلو بس اے ہن٘ ہی آیو بلکہ سمجھو جے وہ آ ہی گیو ہے یوہ عذاب پہلاں تے دنیا ور ہی مسلماناں غے ہتھوں آوے غو۔ جس را کہ لوکاں نے فر اپن٘ی اکھاں نال٘ تک لیو کہ کسرا دس باراں براں غے اندر اندر عرب غی پاک زمین شرک تے مشرکاں غا ناپاک وجود تیں پاک ہوگئی تے مشرکاں ور کسرا ایمان آلاں غے ہتھوں عذاب غا سو ہٹا برہیا۔ اس تیں علاوہ موت تے ہر بنداں غا سرور کھلی ہی ہے پتو نیہنہ کد آجے غی جھڑی ہر اک کاہلی کرن٘ آلا غی برزخ غا عذاب نال٘ کاہلی مٹھی کر چھوڑے غی۔ ور اللہ غا حکم،، یعنی اس غا عذاب تے اس غا آخری فیصلہ غی اصل جگہ قیامت غو تہاڑو ہے جھڑو کجھ وی دراڈے نیہنہ بلکہ نیڑے ہی آلگو ہے جد وہ آجے غو فر اس غا عذاب غی اک چھنجوڑ لگتاں ہی مشرکاں غی ساری آکڑ مٹھی ہو جے غی تے ویہہ چینک چینک غے کیہنہ غا جے ہم دنیا ماں تے سویرے یا شام اک نیس تیں زیادہ رہیا ہی نیہنہ، (سورت نازعات/۴۶) لہذا سمجھو جے وہ تہاڑو آ ہی پجیو ہے اللہ تعالٰی غی ذات تے ہر قسم غا شرک تیں بالکل پاک ہے اس گلوں مشرکاں واسطے تے وہ تہاڑو عذاب ہی غو وہے غو جت چھیکڑ دوزخ ماں عذاب واسطے کاہلا ہون٘ آلاں غی سڑت مٹھی کی جے غی۔

(۳) یعنی یوہ اللہ تعالٰی ہی غو کم ہے جے وہ قیامت غا اس عذاب تیں خبر دار کر دین٘ واسطے اپن٘اں بنداں بچوں کجھ بنداں ناں چُن٘ لئے جنھاں ناں پیغمبر، نبی تے رسول کھیو جئے، فر وہ اپن٘اں ان چُنّیا وا بنداں ور اپن٘اں حکم نال٘ فرشتا نازل فرماوے جھڑا انھاں توڑی خدا غو گفیہ سن٘یو تے پیغام پہچانویں جس ناں ''وحی،، کھیو جئے اسے وحی ناں ات ''روح،، کھیو گیو ہے کیونجے جس را روح پین٘ نال٘ نُطفو اک زندو انسان تے جیتی جاگتی مخلوق بن٘ جئے، اسے را وحی نال٘ وی کفر شرک غا موا وا روگی زندا ہو جیں۔ قرآن نے وحی ناں ہوروی دو جگہ ور ''روح،، کھیو ہے اک سورتِ شورٰی ۵۲ دوجے سورتِ مومن ۱۵ ماں اس وحی ماں اللہ اپن٘اں پیغمبراں ناں یوہ حکم دیئے جے تم ساری دنیا ناں خبر دار کر دیو جے میرے تیں بجن٘ کوئے عبادت غے لائق نیہنہ لہذا تم سارا ہی میری عبادت کرو تے میرے تیں ہی ڈرو! میرے تیں بجن٘ کسے تیں ڈرن غی لوڑ نیہنہ جے تم کسے تیں ڈر غے اس ناں معبود تے حاجت روا اور مشکل کشا من٘ لیں۔

اَنَا فَاتَّقُوْنِ ② خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ

لائق نیہنہ ؛ لہٰذا تم میرے تیں ہی ڈرو (۳) اس نے اسماناں ناں تے زمین ناں برحق پیدا

بِالْحَقِّ ؕ تَعٰلٰی عَمَّا یُشْرِكُوْنَ ③ خَلَقَ الْاِنْسَانَ

کیو ہے؛ اس غی ذات اس شرک تیں مچ اچی ہے جھڑی یہ اس نال٘ کر رہیا ہیں (۴) اس نے انسان اک

مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِیْمٌ مُّبِیْنٌ ④ وَالْاَنْعَامَ

توپہ تیں پیدا کیو فر وہ چان٘ چک ہی کھل مکھلا گھول کرن آلو بن٘ گیو (۵) تے چوکھر (وی)

خَلَقَهَا ۚ لَكُمْ فِیْهَا دِفْءٌ وَّمَنَافِعُ وَمِنْهَا

اسّے نے پیدا کیا ہیں تھارے واسطے انھاں ماں ننگو لباس وی ہے تے ہوروی فائدا ہیں؛ تے انھاں بچوں کجھاں

تَاْكُلُوْنَ ⑤ وَلَكُمْ فِیْهَا جَمَالٌ حِیْنَ تُرِیْحُوْنَ

ناں تم کھائیں وی ہیں؛ تے انھاں چوکھراں ماں تھاری شان وی ہے جس گھڑی تم شام ناں چار غے لیانویں

وَحِیْنَ تَسْرَحُوْنَ ⑥ وَتَحْمِلُ اَثْقَالَكُمْ اِلٰی

تے جسویلے تم سویرے چرن واسطے چھوڑیں ؛ تے ویہہ تھارا پہاروی اسا شہر توڑی چا غے لے

بَلَدٍ لَّمْ تَكُوْنُوْا بٰلِغِیْهِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ ؕ اِنَّ

جئیں کہ تم اُت توڑی جان لان٘ تیں بجن٘ نیہنہ پج سکیں تھا ؛ بیشک

رَبَّكُمْ لَرَءُوْفٌ رَّحِیْمٌ ⑦ وَّالْخَیْلَ وَالْبِغَالَ

تھارو رب بڑی شفقت آلو مچ مہربان ہے ؛ تے اس نے گھوڑا تے کچر اور کھوتا

وَالْحَمِیْرَ لِتَرْكَبُوْهَا وَزِیْنَةً ؕ وَیَخْلُقُ مَا لَا

پیدا کیا، تانجے تم انھاں ور سواری کریں تے ویہہ (تھارے واسطے) شان بن٘یں، تے وہ اسیں چیزوی پیدا کرے جھڑیں

تَعْلَمُوْنَ ⑧ وَعَلَی اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِیْلِ وَ

تم نیہنہ جان٘تا (۶) تے اللہ تعالٰی غے ذمہ ہے سِدّو رستو دسنوں ؛ تے

مِنْهَا جَآئِرٌ ؕ وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِیْنَ ⑨ ع

کجھ رستا ڈِنگا وی ہیں ؛ تے جیکدے اللہ تعالٰی چاہتو تاں تم ساراں ناں سِدّا رستہ ور لا دیتو (۷)

هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَّكُمْ مِّنْهُ شَرَابٌ

وہ ہی ہے جس نے اسمان تیں تھارا واسطے پاݨی برھا یو جس ناں تم پیٔیں وی ہیں

وَّمِنْهُ شَجَرٌ فِيْهِ تُسِيْمُوْنَ ⑩ يُنْۢبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ

تے اس ناں (گہاہ) بوٹا وی ویں جس ماں تم ماں چاریں ؛ اسے ناں تھارے واسطے غلو

وَالزَّيْتُوْنَ وَالنَّخِيْلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ

تے زیتون تے کھجور تے داخ اور ہر قسم غا

الثَّمَرٰتِ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ⑪

میوا پیدا کردئے ؛ سوچن سمجھن آلاں واسطے یقیناً اس ماں (خدا غی قدرت غی بڑی) نشاݨی ہے (۸)

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ ۙ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۭ

تے اسے نے تھارے واسطے رات تے تہاڑی، اور دیہنہ تے چن کم ماں لا چھوڑیاں ہیں

وَالنُّجُوْمُ مُسَخَّرٰتٌۢ بِاَمْرِهٖ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ

تے تارا وی اسے غا حکم غا بنّیا وا ہیں ؛ بیشک اس ماں ان لوکاں واسطے بڑیں نشاݨیں ہیں

لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ⑫ۙ وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِي الْاَرْضِ

جہڑا عقل تیں کم لیں ؛ تے رنگ رنگ غیں ویہہ چیز جہڑیں اس نے تھارا واسطے

مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهٗ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ

زمین ماں کھنڈا چھوڑیں ہیں ؛ یقیناً انھاں ماں نصیحت کھٹݨ آلاں واسطے

يَّذَّكَّرُوْنَ ⑬ وَهُوَ الَّذِيْ سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَاْكُلُوْا

بڑی نشاݨی ہے (۹) تے وہ ہی ہے جس نے سمندر تھاری پنج ماں دیدتو ہے تانجے تم اس بچوں

مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَّتَسْتَخْرِجُوْا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُوْنَهَا ۚ

سیرو سیرو ماس کھائیں ، تے اس بچوں گہنوں کنڈیں جس ناں تم باہویں

وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيْهِ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ

تے تم کشتیاں ناں دیکھیں کہ ویہہ اس ماں پاݨی ناں چیر تیں چلیں جئیں تانجے تم اللہ غو فضل لوڑ سکیں

(۴) یعنی زمین اسمان غی یاہ ساری کائنات اس نے ایکلاں ہی بنائی ہے تے اس غو نظام اسو ٹھیک بنایو ہے کہ جہڑو وی اس ور غور کرے غو وہ یاہ گل کہݨ ور مجبور ہوجے غو جے اس نظام ناں بناݨ تے چلاݨ آلو اکو ہی ہے جے کدے کوئے اس ناݪ دوجو وی وہے تاں یوہ نظام کدے نیہنہ چل سکتو لہذا لوک اس غی خدائی ماں دوجاں ناں جہڑو پہاݪ بناویں تے شرک کریں وہ اس تیں پاک ہے تے اس غی ذات اس شرک تیں مچ اچی ہے۔

(۵) یعنی اج تے انسان اللہ تعالیٰ غا بارہ ماں اور اس غی توحید غا بارہ ماں تُھتھ کرے اس غی پیدا کی وی مخلوق ناں اس غے برابر کرن واسطے بحث کرے، کدے کہہ جے ہڈیں گلݨ غے مٹی ہوجیں غیں فر کس را انھاں ماں دوہری واری جان پے غی؟ ور اتنیں بڑیں گل کرن آلو یوہ انسان کدے اپݨی حقیقت نیہنہ تکتو جے وہ کس بے حیثیت چیز تیں پیدا ہووہ ہے! تے وہ یاہ گل کیوں نیہنہ سوچتو جے جہڑو خدا پاݨی غا اک توپہ ناں کائنات ور حکومت کرن آلو یوہ انسان بنا سکے اس واسطے اس ناں دوہری واری پیدا کرن ماں کے اوکھت ہے؟!۔

(٦) اتوں ہݨ خاصوا غریٹرے توڑی انسان ور کی جاݨ آلیں نعمت بیان کرغے یاہ گل دسی جارہی ہے جے انسان اللہ تعالیٰ غا بارہ ماں تے تُھتھ کرے ور یاہ نیہنہ دیکھتو کہ میرے اپر کس را اللہ تعالیٰ غی نعمتاں تے احساناں غی بدلار لگی وی ہے دنیا جہاں غی اک اک چیز انسان غی خدمت ماں لاغے وہ سارا جہان غو مقدم بنایو وہ ہے، ماݪ چوکھر ناں ہی تک لیو! سارا ہی ہر ویلے انسان ناں کجھ نہ کجھ فائدو دین ماں لگا واہیں کجھ انسان واسطے اُنّ غو بندوبست کرن ماں لگا واہیں تانجے وہ سیاݪ واسطے ننگا کپڑا بنا سکے کجھ دودھ غو انتظام کر رہیا ہیں کجھ اپنی جند جان قربان کرغے اس ناں گوشت جسی نعمت دے رہیا ہیں کجھ ہاݪ باہ باہ غے روزی غو سروند کر رہیا ہیں تے کجھ بچارہ انسان غو پہار اپݨی کنڈ ور لدیو لدیو پھریں تے اتنی دور دور اور اوکھی اوکھی جگھاں توڑی پہچاویں جت انسان ناں لہو پرسے اک کرغے وی پجݨوں سوکھو نیہنہ تھو اور اک موٹی گل تے ہر اک ہی ماݪ چوکھر آلو سمجھ سکے جے اس ماݪ چوکھر ماں انسان غی شان بݨے خاصکر غے لوہڑے ویلے تے نوانشاں ویلے جس گہڑی ماݪ چوکھر چرغے گہر در مڑیں تے بچھا بچھیں، کٹا کٹیں تے للوٹ رج غے نچتا کدتا، چھاݪ مارتا آویں یوہ کسو سوہنوں تے دل ماں کھب جاݨ آلو نقشو وہے یاہ گل کوئے ماݪ آلاں غا دل تیں ہی پچھے! اسے راجد سویرے چرن واسطے کھولیں اس ویلے را میتا، رینگتا، مڑیکتا تے رکھاں در دوڑتا کتناں سوہنا لگیں! سبحان اللہ! فر خاصکر غے کہوڑاں، کچراں تے عرب غاں کھوتاں ور غور کرو! یہ کس ر انسان ناں سواری کرانویں، تے لماں لماں پینڈاں ماں انسان ناں اپݨی کنڈ ور لدیا لدیا پھریں تے انسان غی شان ماں وی باہدو کریں یاہ کہݨ غی گل نیہنہ، فر اس تیں علاوہ ہور کتنی مخلوق پیدا ہو ہو غے انسان غی خدمت کر رہی ہے؟ جس غو انسان ناں کجھ پتو ہی نیہنہ بس خدا ہی اس غی تفصیل جاݨے ور افسوس! انسان ان نعمتاں ور اپݨاں مالک غو شکر کے کرتو وہ پھٹ غے اپݨاں مالک غا دین غو ہی مخالف ہوگیو تے اللہ تعالیٰ غا بارہ ماں ہی تُھتھ کرن لگ گیو! فائدو:۔ ذری غور کرو ہاں! قرآن کتنی نکی نکی گلاں غو وی خیال رکھے ماݪ سویرے گہروں نکلتاں وی سوہݨوں لگے تے شام ویلے گہر آتاں وی! ور سویلے واہ رونق نیہنہ دستی جہڑی شام ویلے دسے جد رج غے گہر در مڑے۔ دیکھو! قرآن نے پہلاں یاہی گل بیان کی ہے ور نہ عام بندو تے یاہی سوچے جے گہروں نکلن غو ذکر پہلاں ہوتو تے مڑغے آݨ غو بعد ماں! کیونجے نکلے تے پہلاں ہی ہے۔

(۷) سبحان اللہ! گل یاہ چلے کرے تھی جے اللہ نے انسان ناں اپݨی منزل ور اپڑن واسطے تے اپݨاں اپݨاں ٹھکاݨہ ور پجݨ واسطے سواری غی نعمت عطا فرمائی ہے منزل ور پجݨ غو یوہ خیال آتاں ہی،، فٹ انسان غو ذہن اصلی منزل ور موڑیو جارہیو ہے جے جس را دنیا غی اس ظاہری منزل توڑی پجݨ واسطے اللہ نے سواری غو بندوبست کیو ہے اسے را اس نے دنیا تے آخرت غی اصلی منزل ور پجݨ

واسطے تے کامیابی کٹھن واسطے سدورستو دسنؤں وی اپنّاں کرم نالؔ اپنے متھے لے لیو ہے یوہی رستو انسان ناں سدواس غا مالک توڑی پہچاوے تے اسے ناں دسنؔ واسطے اللہ اپنّاں نبی ٹورے تے اپنّی کتاب نازل فرماوے تے یوہ ہی سدورستو ہی مالک توڑی پہچانے غے کامیابی غے دندے لاوے ورنہ کفر،شرک تے جہالت غاں ڈنگاں رستاں غو وی کجھ کہاٹو نیہنہ جھاں ورٹرن آلا ہر قدم وراپنّاں مالک تیں اک قدم دور ہی ہوتا جیں ۔ ہاں ! جے کدے وہ چاہوے تاں وہ ساراں انساناں ناں اپنّی طاقت نالؔ سدا رستہ وروی لا سکے وریاہ اس غی حکمت نیہنہ وہ تے یاہ گل چاہوے جے سدو ڈنگو دوئے رستا دس دتاں جیں فرانسان غی مرضی کے وہ کہڑ ورستو نوڑے !۔

وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿۱۴﴾ وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ

تے تانجے تم شکر کریں (۱۰) تے اس نے زمین ماں پہاڑ گڈ چھوڑیا

أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿۱۵﴾

تانجے واہ تمناں لے غے ڈلکے نہ؛ تے اس نے دریا چلا دتا، اور رستا کڈ دتا تانجے تم اپنّی منزل توڑی پج سکیں

وَعَلَامَاتٍ ۚ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿۱۶﴾ أَفَمَنْ يَخْلُقُ

تے دوجیں نشانئیں وی ہیں، تے تاراں نالؔ وی لوک رستہ غی پہاکھ لانویں؛ تے کیوں! جہڑو پیدا کرے

كَمَنْ لَا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۱۷﴾ وَإِنْ تَعُدُّوا

وہ اس جسو ہوسکے ! جہڑو پیدا نیہنہ کرسکتو ؟ فرکیوں ! تم سمجھتا نیہنہ (۱۱) تے جیکدے تم اللہ تعالیٰ غی

نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۸﴾

نعمتاں ناں شمار کرن لگیں تاں شمار نیہنہ کرسکسیں بیشک اللہ تعالیٰ بہت بخشن آلو مچ مہربان ہے (۱۲)

وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿۱۹﴾

تے اللہ تعالیٰ اس ناں (وی) جانّے جو کجھ تم اولے کریں تے اس ناں وی جو کجھ تم باندے کریں (۱۳)

وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ

تے یہ اللہ ناں چھوڑ غے جھاں غی عبادت کریں ویہہ کجھ وی پیدا نیہنہ کر سکتا

شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿۲۰﴾ أَمْوَاتٌ غَيْرُ أَحْيَاءٍ ۖ

(بلکہ) ویہہ تے آپ پیدا کیّا وا ہیں ؛ ویہہ مردا ہیں زندہ نیہنہ

وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿۲۱﴾ ع إِلَٰهُكُمْ

تے انھاں ناں اتنی وی خبر نیہنہ جے (مُردا قبراں تیں) کد اٹھا لیا جیں غا (۱۴) تھارو خدا

إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ

اکّو خدا ہے ور جہڑا لوک آخرت ناں نیہنہ منتا

قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿۲۲﴾

انھاں غا دل نمکر رہیا ہیں تے ویہہ تکبر کر رہیا ہیں

(۸) اپرغا اک جملہ تیں بعد فراللہ غی نعمتاں غو ذکر چل پیو ہے جے اس نے اسمان تیں بدلؔ برہا غے انسان واسطے پانی غو انتظام کیو ہے فریوہی بدّل دریاں، نہراں، تے اماں پانّیان غی شکل ماں اُم غے انسان غی تس وی بجھاوے تے اسے نالؔ گہا، بوٹا وی پیدا ویں جس ماں مالؔ چرے، فر اسے پانّی نالؔ اللہ انسان واسطے ہر قسم غیں فصل، تے رنگ رنگ غا میوہ پیدا فرماوے جہڑا اللہ غی نعمت ہی نیہنہ ! سگون سوچن سمجھنؔ آلا جدا انھاں ماں غور کریں جے اک ہی پانی نالؔ تے اک ہی تُھپ نالؔ اک ہی جگہ ماں یہ رنگ رنگ غیں چیز کس را پیدا ہو جیں ؟ جھاں غا رنگ کنی، ذائقو کنی، تاثیر کنی، فرتے ان چیزاں ماں خدا غی قدرت غا شہر بسیا وا دسیں ۔

(۹) یعنی آسمان تیں لے غے زمین توڑی اک اک چیز اپنّاں مالک غا حکم غی بنی وی ہے تے اس غا حکم نالؔ انسان ہی غی نوکری کر رہی ہے ہزاراں سال تیں خدا نے جس نظام غا پابند کیا وا ہیں اسے ورکم کر رہیا ہیں اور سارا انسان ناں ہی کجھ نہ کجھا فائدو پہچا رہیا ہیں زمین ماں کھنڈ یں وی رنگ رنگ غی چیزاں ورتہان کرلیو ویہہ مالؔ چُوکھر ویں، یا زمین تیں پیدا ہونؔ آلیں فصل ویں یا زمین ماں کھلّا وا پتھر ویں یہ ساریں چیز اس غی قدرت غا نظارہ پیش کریں تے انھاں ور عقلؔ آلا، دماغ آلا تے سوچنؔ سمجھنؔ آلا جد وی غور کریں انھاں ناں اپنّاں مالک غی قدرت غا نشانؔ دسیں ور افسوس ! کتناں ہی انسان اپنّاں مالک غو شکر ادا کرن غے بجائے اپنّی ہی خدمت ماں لگی وی ان چیزاں ناں ہی خدا منن لگ جیں ۔

(۱۰) یعنی سمندر جسی خطرناک بلا وی انسان ہی غا کم ماں لگی وی ہے اک پاسے سمندر ماں مچھلیاں غی تے موتیاں، سپیاں غی انؔ مک دولت پیدا فرمادتی ہے تے دوجے پاسے انسان ناں اللہ نے دماغ اسو دتو ہے جے اس نے سمندر جسی دہشتناک بلا وی اپنّاں پنج ماں بلکہ گہا واماں کرلی ہے کوئے سمندر تیں مچھیں کڈ غے سیر وسیر وماس لوکاں توڑی پہچاوے تے کوئے اس غے تھلے تیں موتی مونگا جسیں چیز کڈے جہڑیں کالسریاں غی ٹوم ٹلی غے کم آویں تے انسان اسا اسا سمندری جہاز بنّا لیں کہ فرہڈیاں غی اک مٹھی یوہ انسان سمندراں ناں چیر تو اک ملک تیں دوجے ملک پج جئے تے بپار نالؔ حلال روزی کماوے یہ ساریں چیز اپنّی چپ چپیتی زبان نالؔ انسان ناں اس گل غی دعوت دیں جے توں اپنّاں مالک غو شکر ادا کر ! جس نے تنّاں اپنّوں خلیفو بنّا غے یہ ساریں چیز تیرے ماتحت کر چھوڑیں کہ توں جس چیز تیں چاہوے کم لے سکے ۔

(۱۱) سمندراں غا پانی غا مقابلہ ماں یاہ سکی زمین چھڑی ۴/۱ حصو پانی ماں پیاوا اک گولا ہاروں ہے جس ماں چُھو لا لگ سکیں تھا ور اللہ پاک نے ہی زمین وران اُچاں اچاں، شنگراں، پہاڑاں، ماہلا تے پنجالاں غا کلا ٹھوک چھوڑیا ہیں جھاں نالؔ یاہ زمین جفت ہو گئی ہے تے ہنؔ ڈلک نیہنہ سکتی ۔ فراسے نے پہاڑاں پنجالاں تیں یہ دریا کڈ دتا ہیں جہڑا پہاڑاں تیں لے غے مدان توڑی لوکاں ناں فائدو پہچانویں فران اچاں اچاں خطرناک شنگراں ماں اس نے اک جگہ تیں دوئی جگہ جانؔ واسطے قدرتی رستا بنّا دتا ہیں تے ان رستاں غے کہنڈے ان کھنکھار پہاڑاں ماں کجھ اسا نشان رکھ دتا ہیں جھاں نالؔ رستاں غو پتو لگ جئے جے فلاں ٹیکری، فلانی نکی تے فلا ناں بوٹا کولوں لنگنوں ہے جے کدے یہ نشان نہ ہوتا فر رستو کس را یاد رہتو، تے گہناں بنّاں ماں اور سمندراں ماں جت کوئے نشان نیہنہ ہو تو رستہ غی پُہوم

پہا کھ واسطے تارا بنّا دتا جتھاں ناں گھپ گا راندھیرا ماں وی رستہ غو پتو لگ جئے یہ ساریں اللہ غی نعمت ہیں ورنا فرمان لوک انھاں ور شکر کے کرتا ! ویہہ انھاں بچوں ہی کتنی چیزاں ناں خدا غی خدائی ماں شریک کرلیں تے اتنوں وی نیہنہ سوچتا جے جہڑا آپ خدا غا پیدا کیا وا ہیں تے جہڑا مکھی غی جنگ وی نیہنہ بنا سکتا ویہہ ساری جیا جون ناں پیدا کرنؔ آلا اللہ غے برابر کس راہ ہوسکیں اساں لوکاں ناں ہی کہیو ہے کہ ﴿اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ﴾ ”فر کیوں ! تم کجھ سوچتا سمجھتا نیہنہ !۔“

(۱۲) یعنی یہ جہڑیں کجھ اک نعمت بیان ہوئی ہیں یوہ تے اس غی نعمتاں غو بس اک چَھلکا رو ہے ورنہ اس غی نعمتاں ناں شمار کونؔ کرسکےَ کیونجے وہ ہے ہی غفور رحیم اس نے اپنؔی رحمت تے اپنؔی بخشش ناںؔ اتنیں نعمت عطا کی ہیں جہڑیں شمار کدے ہو ہی نیہنہ سکتیں۔

لَا جَرَمَ اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ ؕ

یاہ گل یقینی ہے جے اللہ تعالیٰ اس ناں وی جانؔے جو کجھ یہ اولے کریں تے اس ناں وی جو کجھ یہ باندے کریں

اِنَّهٗ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِيْنَ ﴿٢٣﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ مَّاذَآ

بیشک وہ تکبر کرن آلاں ناں پسند نیہنہ کرتو (۱۵) تے جسویلے انھاں ناں پچھیو جئے کہ تھارا

اَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوْٓا اَسَاطِيْرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٢٤﴾ ۙ لِيَحْمِلُوْٓا

رب نے کے چیز نازل کی ہے؟ جواب دیں: (ویہہ ہی) پشلاں لوکاں غا قصا گہانؔی ؛ اسے غو نتیجو وہے غو

اَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَّوْمَ الْقِيٰمَةِ ۙ وَمِنْ اَوْزَارِ الَّذِيْنَ

کہ انھاں ناں قیامت غے تہاڑے اپناں پَہار وی پورا پورا چاناں پویں غا تے کجھ اُن لوکاں غا پَہار وی جتھاں ناں

يُضِلُّوْنَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ؕ اَلَا سَآءَ مَا يَزِرُوْنَ ﴿٢٥﴾ ۧ قَدْ

بجن علم تیں گمراہ کر رہیا ہیں سُوں ! مچ پہیڑو پَہار ہے جہڑو یہ چانویں غا (۱۶) یقیناً

مَكَرَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَاَتَى اللّٰهُ بُنْيَانَهُمْ مِّنَ

انھاں تیں پہلاں لوکاں نے وی بڑیں چال چلیں تھیں فر اللہ نے انھاں غی ساری عمارت (جڑ) نیں تیں ہی

الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَاَتٰىهُمُ

پٹ چھوڑی تے انھاں غے اپروں انھاں ور چھت ہی سدب ہوگئی ؛ تے انھاں ور اُتوں

الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُوْنَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

عذاب آ گیو جتوں انھاں ناں خیال وی نیہنہ تھو (۱۷) فر قیامت غے تہاڑے اللہ تعالیٰ انھاں

يُخْزِيْهِمْ وَيَقُوْلُ اَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ

ناں ذلیل کرے غو تے پچھے غو میرا ویہہ شریک کت ہیں ؟ جتھاں غا بارہ ماں تم

تُشَآقُّوْنَ فِيْهِمْ ؕ قَالَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ اِنَّ

گُھول کریں ویں تھا جن لوکاں ناں علم عطا ہووؤ تھو ویہہ بول پُویں غا :

الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوْٓءَ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿٢٧﴾ ۙ

اج تے بلاشبہ ساری ذلالت اور سختی کافراں ور ہی ہے (۱۸)

(۱۳) یوہ احساس پیدا کیو جا رہیو ہے جے وہ اولے باندے سب کجھ جانؔے اس گلوں اس ناں پتو ہے جے ,کہڑو نعمتاں ور شکر کرغے نعمتاں غو حق ادا کر دیئے تے ,کہڑو اس غی نعمتاں ور پِھٹ غے اس غی ناشکری کرے وہ اپنؔاں اس علم غے مطابق ہی لیکھو لئے غو جہڑو ضرور وہے غو۔

(۱۴) اللہ تے وہ ہے جس نے یاہ کائنات پیدا فرمائی ہے تے جس نے یہ نعمت عطا فرمائی ہیں ور مشرک لوکاں ناں تکو! ویہہ اللہ ناں چھوڑ غے انھاں اگے دعا کریں تے انھاں ناں حاجت روا مشکل کشا منیں اور انھاں غی عبادت کریں جہڑا کجھ وی کدے پیدا نیہنہ کرسکتا بلکہ ویہہ تے آپے مووا وا ہیں تے جے کدے زندا ہیں تا نوی اک تہاڑی تے ضرور انھاں نے مرنوں ہی ہے اور اتنوں وی نیہنہ جانؔتا جے قیامت کد آوے غی؟ فر یہ کس راد عا غے لائق تے عبادت غا مستحق ہوگیا ہیں؟!۔

(۱۵) دنیا غا ساراں انساناں ناں مخاطب کرغے فرمایو جا رہیو ہے جے اپلی دلیلاں تیں یاہ گل ثابت ہوگئی ہے جے تھارو خدا بس اکو ہی خدا ہے نہ اس غی خدائی ماں کوئے دوجو شریک ہے تے نہ اس تیں بجنؔ کوئے اس غے لائق ہے جے اس غی عبادت کی جئے یا اس اگے دعا منگی جئے ! ور اللہ غی اس توحید ناں تے وہ ہی منیں جس غو آخرت ور یقین وہے جس ناں یوہ ڈر وہے جے میں مر غے اپنؔاں مالک غی عدالت ماں حاضر ہونؔوں ہے لیکن یہ مشرک جہڑا آخرت ناں سروں منتا ہی نیہنہ اور انھاں غا دل آکڑ تے تکبر ناںؔ پَہر یا وا ہیں ویہہ خدا غا بو آ ور کس راہنیواں ہوسکیں ! اساں لوکاں ناں فرمایو جا رہیو ہے جے چار تہاڑا زندگی غا عیش کرلیو ور یاد رکھو تھارو اولے باندے غو کوئے عمل وی خدا تیں چھپیو و نیہنہ وہ ضرور حساب لئے غو جت تکبر آلا اس غا ناپسند لوک شمار ویں غا تے یاہ آکڑ انھاں ناں چھیکڑ جہنم غی ڈنگی کھات ماں لے پہچاوے غی رحمت عالم ﷺ فرمانویں ! وہ جنت ماں نیہنہ جا سے جس غا دل ماں ذرہ غے برابر وی تکبر وہے غو۔ (مسلم شریف)

(۱۶) یاہ گل مشرک آپس ماں گڑا کالانؔ تے ٹھٹھا کرن واسطے وی کیہنہ ویں تھا، تے مسلماناں ناں ساڑن واسطے وی ! اور جد کدے کوئے سدو سادو باہروں آنؔ آلو بندو انھاں غے اڈے چڑھ جے تھو تاں اس ناں گمراہ کرن واسطے وی نک چھک غے کیہنہ ویں تھا جے قرآن۔ جہڑو ہم ناں سنایو جئے ہے ہی کے ہے؟! یہ تے چھڑا بیکار تے بے حقیقت پشلاں لوکاں غا قصا کہانؔی ہیں، تے یہ گل چھڑا جاہل پونا ور ضد پوری کرنؔ واسطے کیہنہ ویں تھا ورنہ اسی گل نیہنہ تھی جے ویہہ تحقیق کرغے اس نتیجہ ور پہچیا ویں اللہ نے فرمایو: اس ضد غو نتیجو یوہ نکلے غو کہ قیامت غے تہاڑے انھاں ناں اپنؔی گمراہی غی ڈگی وی چانؔی پوے غی تے ان لوکاں غی گمراہی غی ڈگی وی جتھاں ناں اپنؔاں جاہل پونؔاں ناںؔ گمراہ کریں۔ ذری ! سوچو ! یاہ ڈگی کسی پہیڑی ڈگی وہے غی جہڑی انھان نے قیامت غے تہاڑے چائی وی وہے غی رحمتِ عالم ﷺ فرمانویں جس نے لوک گمراہی در بلایا اس ناں ان ساراں لوکاں غی ڈگی وی چانؔی پوے غی جہڑا اس غا کہنؔ ور گمراہ ہووا تھا۔ (مسلم، ابوداوود)

(۱۷) مکہ غا مشرک چال چلاکیاں ناںؔ تے چھل بل ناںؔ لوکاں غا دلاں ماں اسلام غی نفرت گہل غے اسلام غی چڑھی وی اس کا نگ اگے ڈکالانؔ غی کوشش کریں تھا تے اللہ غا بانؔیا وا اس دیا ناں

اپݨیں سازشاں غی پھوکاں سنگ بجھانوں چاہویں تھا اللہ تعالیٰ فرماوے یاہ کائے نوی گل نیہنہ انھاں تیں پہلا مشرک وی اللہ غا دین غے خلاف بڑیں بڑیں سازش بنا تا رہیا ہیں بلکہ ویہہ تے اپݨیں سازشاں غا محل بنا نویں تھا اور اللہ غی گفیہ تدبیر انھاں غیں چال چلاکیاں غا بنیا واقلعاں غیں نیں ہی پٹ دیئے تھی تے باطل پرست اپݨاں ہی بنیا وا ٹہل ماں پھستا جیں تھا تے چھیکڑ حق غالب آجے تھو اور باطل پرستاں ور اس را عذاب آجے تھو کہ انھاں ناں خیال وی نیہنہ وہے تھو فرعون ناں ہی تک لیو اپݨاں آپ ناں خدا کہݨ آلو کدے سوچ سکے تھو جے میں اک تہاڑے سمندر غا ٹہڈ ماں ساہ پھوٹ ہو غے مرنوں ہے؟۔

(۱۸) اپر بیان ہوݨ آلو عذاب چھڑی دنیا غی سزا تھی ور گل اتے ہی کد مک جے غی! اصل نمیڑو تے آخرت غو ہے جہڑ و اجوں باقی ہے ات ہور عذاباں تیں علاوہ یاہ سب تیں بڑی سزا وہے غی کہ خدا ان مشرکاں ناں ساری خلقت غے سامݨے ذلیل کرن واسطے پچھے غو جے اج ویہہ کت ہیں؟ جہڑا تم نے دنیا ماں میرا شریک منیا وا تھا جھاں اگے تم دعا منگیں تے جھاں غی عبادت کریں ویں تھا تے جے کدے تمناں ایمان آلا سمجھا نویں ویں تھا فر تم انھاں غا بارہ ماں گھول کرن ور آجیں تھا اس ویلے انھاں غی ذلالت غی تے حد ہی ہو جے غی اور انھاں ناں کجھ جواب نیہنہ سرسے ور ویہہ ایمان آلا جھاں کو نے اسمانی کتاباں غو علم تھو ویہہ بول پویں غا جے اج تے واقعہ ہی اصلی ذلالت اور سختی انھاں کافراں ور ہی ہے یہ کتناں ذلیل تے رسوا ہور ہیا ہیں!۔

(۱۹) یعنی یہ ذلیل ہوݨ آلا مشرک ویہہ لوک ہیں جھاں نے کفر شرک کر غے اپݨے اپر آپے ظلم کیو تھو فر موت غا فرشتا آݨ توڑی یہ ظالم نہ توبہ واسطے تیار رہوا تے نہ اپݨاں اس ظلم تیں باز آیا ور موت غا فرشتا تے آخرت غا دہشت ناک حالات تکتاں ہی ساری آکڑ مٹھی ہو گئی ساری پھونکڑ پھانکڑ بسر گئی تے فرشتاں اگے لہلکڑیں کڈ کڈ غے خوشامد کرن لگا جے ہم تے بالکل فرمانبردار ہاں، ہم نے دنیا ماں وی کد کوئے برو عمل کیو تھو! فر فرشتا جواب دیں جے کیوں نیہنہ! تم یقیناً خدا غا باغی بنیا وا تھا ہݨ تم کوڑ مار غے جان نیہنہ چھٹر کا سکتا کیونجے تھاریں ساریں کھٹیں اللہ تعالیٰ غا علم ماں موجود ہیں فر ویہہ ان بدنصیباں ناں موت غے وقت ہی جہنم غی خبر سنا دیں جے قیامت توڑی تھاری روح برزخ ماں عذاب غا مزا چکھیں غیں فر قیامت غا لیکھا تیں بعد تم اپݨاں اس وجود سݨے ہمیشاں ہمیش واسطے جہنم ماں چلیا جیں غا جہڑی مچ پہیڑی جگہ ہے۔ اللہ اکبر! ذری خیال کرو! نافرماناں غو کے حال وہے غو جد انھاں ناں مرتے ویلے ہی یہ ساریں خبر سنا دتیں جیں غیں۔

فائدو: کافر لوک جس را مرتے ویلے فرشتاں اگے کوڑ مار غے جان چھٹر کاݨ غی کوشش کریں غا یہ محشر غا مدان ماں اللہ تعالیٰ اگے وی اسے را قسم کر کر غے کوڑ ماریں غا ور انھاں کوڑاں ناݨ بݨے غو کے تکو سورتِ مجادلہ آیت/۱۸ تے سورتِ انعام آیت/۲۳۔

(۲۰) خدا غا دین اگے آکڑ دسݨ آلاں نافرماناں غا مقابلہ ماں ہݨ اللہ غا فرمانبردار بنداں غو ذکر ہور ہیو ہے جے نافرماناں، مشرکاں ناں جس ویلے قرآن غا بارہ ماں پچھیو جے تھو جے تھارا مالک نے کے نازل کیو ہے تے ویہہ کیہہ ویں تھا جے مھارا رب نے تے کجھ نازل کیو ہی نیہنہ یہ تے اللہ غا کلام غا ناں ور ہم ناں پشلاں لوکاں غا قصہ کہانی سنایا جیں جد کہ اللہ غا پرہیزگار بنداں ناں جد پچھیو جئے جے تھارا رب نے کے نازل کیو ہے؟ تے ویہہ بڑا ادب ناݨ عرض کریں جے اس نے جو کجھ وی نازل کیو ہے بہتر ہی بہتر ہے اساں نیکاں غی نیکی کد ضائع ہو سکے! انھاں ناں تے دنیا ماں وی اپݨی نیکی غو پھل لبھے غو باقی آخرت غیں ساریں نعمت تے ہیں ہی انھاں واسطے، جھاں غی گل ہی کے ہے!! سدا رہݨ آلا جنتی باغاں تیں علاوہ جس چیز غو وی انھاں غو روح کرے غو واہ حاضر وہے غی سگوں ویہہ نعمت وی ویں غیں جہڑیں انھاں غی سوچ ماں وی کدے نیہنہ آسکیں تھیں، جس را کہ سورتِ ق ۳۵ ماں ہے، اللہ پرہیزگاراں ناں اسو ہی سہݨوں بدلو دیئے، فر انھاں پرہیزگاراں غو موت غا وقت غو حال بیان کیو جئے کہ یہ مشرکاں ہاروں اپݨے اپر ظلم کرݨ آلا نیہنہ ہوتا بلکہ یہ کفر شرک غی گندگی تیں بالکل پاک صاف ویں،

الَّذِيْنَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيْٓ اَنْفُسِهِمْ فَاَلْقَوُا

جھاں غی فرشتا اس حال ماں جان کڈیں جے ویہہ اپݨے اپر ظلم کرتا ویں، اُس ویلے ویہہ صلح غی گل

السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوْٓءٍ ۭ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ

رکھیں غا جے ہم تے کائے برائی کراں ہی نیہنہ تھا کیوں نیہنہ! تم جو کجھ وی کریں تھا اللہ تعالیٰ

بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۸﴾ فَادْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ

خوب واقف ہے؛ ہُݨ تم جہنم غاں دروازاں تیں بڑ جاؤ!

خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿۲۹﴾ وَقِيْلَ

(تم نے) سدا اُسے ماں رہݨوں ہے؛ تے کتنوں پہیڑ و ٹھکانوں ہے تکبر کرن آلاں غو (۱۹) تے پرہیزگار

لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا مَاذَآ اَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۭ قَالُوْا خَيْرًا ۭ لِلَّذِيْنَ

لوکاں ناں کہیو جئے کہ تھارا رب نے کے نازل کیّو؟ ویہہ کیہنہ: بڑی ہی خیر نازل کی ہے؛ جھاں لوکاں

اَحْسَنُوْا فِيْ هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۭ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ

نے نیکی کی انھاں واسطے اس دنیا ماں وی نیکی ہے اور آخرت غو گھر تے مچ ہی

خَيْرٌ ۭ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۳۰﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا

سرس ہے تے پرہیزگاراں غو گھر کتنوں ہی چنگو ہے؛ سدا رہݨ آلا باغ ہیں جھاں ماں ویہہ جیں غا

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ لَهُمْ فِيْهَا مَا يَشَاۗءُوْنَ ۭ

انھاں غے ہیٹھ نہر بغتیں ویں غیں؛ اس ماں انھاں واسطے ہر واہ چیز وہے غی جس غو انھاں غو روح کرے غو

كَذٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقِيْنَ ﴿۳۱﴾ الَّذِيْنَ

اللہ تعالیٰ پرہیزگاراں ناں اسے را بدلو دئے؛ جھاں غی فرشتا

تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِيْنَ ۙ يَقُوْلُوْنَ سَلٰمٌ

اس حال ماں جان کڈیں کہ ویہہ پاک صاف ویں؛ فرشتا کیہنہ جے تھارے واسطے سلامتی ہی (سلامتی) ہے

عَلَيْكُمُ ۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۳۲﴾

تم ان عملاں غے بدلے جنت ماں داخل ہو جاؤ! جہڑا تم کریں تھا (۲۰)

سگوں انھاں ور خدا غی نافرمانی غی وی ذری میل نیہنہ ہوتی تے انھاں غا دل خدا غی یاد ماں مست ویں موت غا فرشتا بڑا ادب احترام ناں انھاں ناں سلام کریں تے سلامتی غی مبارکباد دیں اور کیہنہ جے جاؤ! تم اپناں عملاں نغے بدلے جنت ماں چلیا جاؤ کیونجے تم نے نیک عمل کر کر نغے اللہ غی رحمت اپناں درموڑلی ہے تے اللہ نے اپنٹی رحمت ناں تم ناں جنت عطا کردتی ہے کـمـا ورد فی الحدیث ۔ ہن قیامت توڑی تھاری روح جنت غا مزہ لئے غی تے قیامت غا حساب کتاب تیں بعد تم سدا رہن واسطے جنت ماں چلیا جیں غا۔

هَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَاْتِيَ

یہ کانہہ غی اڈیک ماں ہیں !! بس اسے غی جے انھاں کوئے فرشتا آجیں یا تھارا رب

اَمْرُ رَبِّكَ ؕ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ وَمَا

غو حکم آجئے انھاں لوکاں نے وی اسے را کیّو تھو جہڑا انھاں تیں پہلاں تھا ؛ تے

ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ (۳۳)

انھاں ور اللہ تعالیٰ نے (ذری وی) ظلم نیہنہ کیّو بلکہ ویہہ آپے ہی اپنے اپر ظلم کریں تھا

فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا

چھیکڑ انھاں ناں ان غاں براں عملاں غی سزا ملی؛ تے اس (عذاب) نے انھاں ناں آ کھیر یو جس غی

بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ (۳۴) ع وَقَالَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ

ع ۵ ۱۰

ویہہ ہاسی اڈانویں ویں تھا (۲۱) تے شرک کرن آلا لوک کیہنہ : کہ جیکدے اللہ تعالیٰ

اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا

چاہتو تاں ہم اس ناں چھوڑ نغے کسے غی عبادت نہ کرتا نہ تے ہم اور نہ ہی مھارا باپ دادا

وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ ؕ كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِيْنَ

تے نہ ہی ہم اس غا حکم تیں بجن کسے چیز ناں حرام منتا انھاں لوکاں نے وی اسے را کیّو تھو جہڑا

مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ اِلَّا الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ (۳۵)

انھاں تیں پہلاں ہووا ہیں ؛ تے پیغمبراں نغے ذمہ تے چھڑ و صاف صاف پہچا دیٹوں ہے (۲۲)

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ

تے یقیناً ہم نے ہر ایکن اُمت ماں اک رسول چلایو ہے جے لوکو! تم اللہ تعالیٰ غی عبادت کرو!

وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ ۚ فَمِنْهُمْ مَّنْ هَدَى اللّٰهُ

تے اس تیں علاوہ ہر اک باطل معبود تیں بچتا رُہو، فر انھاں بچوں کجھاں ناں تے اللہ نے ہدایت نصیب کی

وَمِنْهُمْ مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلٰلَةُ ؕ فَسِيْرُوْا فِي

تے کجھ ویہہ ہیں جھاں ور گمراہی ثابت ہو نغے رہئی تے تم زمین ماں ٹرو

(۲۱) یعنی نیکی بدی غو یوہ نتیجو سن لین تیں بعد تے جنت دوزخ غا یہ حالات تک لین تیں بعد وی جہڑا نافرمان ایمان نیہنہ لیا تا، تے کفر شرک تیں باز نیہنہ آتا آخر ویہہ ہیں کانہہ غی اڈیک ماں !؟ کیوں ! ویہہ اس گل غا اڈیک واں ہیں جے جس ویلے موت غا فرشتا ساہ کڈن واسطے آجیں غا یا دنیا ماں ہی انھاں ناں خدا غا عذاب ناں ملیا میٹ کر دین غو فیصلو ہو جے غو تے جس ویلے خدائی عذاب غا کھونسڑا برہنا شروع ہو جیں غا اس ویلے یہ ایمان لیانویں غا! یا جد قیامت غی گہڑی سر ور آن کھلی وہے غی اس ویلے ایمان لیانویں غا، حالانکہ اس ویلے ایمان لیانوں کجھ کم نیہنہ آسے۔ خیر! یاہ گل کائے نویں نیہنہ پشلاں نافرماناں غو وی یوہ ہی حال تھو ویہہ وی آخری ساہ توڑی کفر شرک تیں باز نیہنہ آویں تھا ور اس ویلے ایمان لیانوں کجھ کم نیہنہ آوے تھو۔ جس را کہ فرعون وی مرتے ویلے توبہ کرن لگ گیو تھو ور چھیکڑ ویہہ اُسے عذاب نے آ کھیر یا! جس غی گل ویہہ نبیاں غا منہ تیں سن نغے اس غو مخول بنا نویں ویں تھا لہذا اج غا نافرمان وی جے کدے اسے گل غی اڈیک ماں ہیں تاں یاہ گل وی دور نیہنہ! غور کرو کتنی سخت درڈ ہے جہڑی چھیکڑ ابو جہل جساں مشرکاں ور بدر غا مدان ماں پوری ہو نغے رہی!!۔

(۲۲) یہ ہی ویہہ مکر تے پھند ہیں جھاں ناں ہر دور ماں گمراہ لوک اپناں آپ ناں تُھو کھولا تا رہیا ہیں تے یہ ہی عذر بہانا مکہ غا مشرک پیش کر رہیا تھا سگوں کتناں ہی گمراہ لوک تے اج وی یہ ہی گمراہی غیں گل کریں، کہ جے کدے تھارا کم اللہ تعالیٰ ناں پسند نیہنہ فر وہ ہم ناں انھاں غا کرن غی طاقت ہی کیوں دیئے! تے جد اس نے ہم ناں یہ کم کرن غی طاقت دتی ہے اس غو مطلب یوہ ہے جے یہ کم اللہ ناں پسند ہیں اس جاہل پوناں غو جواب ات چھڑی اک گل کہہ نغے دتو جا رہیو ہے جے ''مھاراں پیغمبراں نغے مٹے تے چھڑو صاف صاف پہچا دیٹوں ہے،، یعنی یہ کم اللہ تعالیٰ غی پسند غا کس را ہیں؟! جے کدے یہ اس غی مرضی غا ہوتا فر وہ ہر دور ماں اپناں نبی کیوں چلا تو جہڑا انھاں گلاں تیں ہی ٹھا کن واسطے آویں، تے اج وی اس نے اساں کماں تیں ہی ٹھا کن واسطے اپناں آخری نبی خاتم الانبیاء ﷺ ساری دنیا واسطے نبی بنا نغے چلایا ہیں ور نبیاں نغے ذمہ تے بس لوکاں توڑی اللہ غو صاف صاف سیٹو پہچان تیں سوا کجھ نیہنہ ہوتو، ویہہ لوکاں ناں زبردستی اللہ غا رستہ ور نیہنہ لاسکتا کیونجے کسے ناں زبردستی ہدایت ور لانوں اور بدی غی طاقت ہی ختم کر دینٹی یاہ اللہ تعالیٰ غی مصلحت نیہنہ اس غی حکمت تے یا ہی ہے کہ انسان ناں نیکی بدی غا دوئے رستا دس نغے اس غی مرضی ور چھوڑ دتو جئے، فر دیکھیو جئے کہ کون کہڑ ور ستو نوڑے! اسے ماں انسان غو امتحان ہے۔

الْاَرْضِ فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿٣٦﴾

پھرو ! فر تک لیو جے چھوٹھ سمجھݨ آلاں غو کسو (پہیڑو) انجام ہووو (٢٣)

اِنْ تَحْرِصْ عَلٰى هُدٰىهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِيْ مَنْ

(اے نبیؐ) پہانویں تم انھاں غی ہدایت غی مچ ہٹک رکھیں ور اللہ تعالیٰ اس شخص ناں یقیناً ہدایت نیہنہ دیتو جس ناں

يُّضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نّٰصِرِيْنَ ﴿٣٧﴾ وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ

وہ گمراہ کردئے تے نہ ہی انھاں غو کوئے حمایتی وہے غو (٢٤) تے یہ زور لا لا غے اللہ غی قسم

اَيْمَانِهِمْ ۙ لَا يَبْعَثُ اللّٰهُ مَنْ يَّمُوْتُ ۭ بَلٰى وَعْدًا

کریں جے جہڑو آدمی مرجئے اللہ تعالیٰ اس ناں کدے زندو نیہنہ کرسیں ؛ آہو! کیوں نیہنہ ! یوہ سچو وعدو

عَلَيْهِ حَقًّا وَّلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ

اللہ نے اپنے اپر ضروری کیّو وو ہے ور مچ لوک جاݨتا نیہنہ ؛ تانجے اللہ تعالیٰ اس گل ناں

لَهُمُ الَّذِيْ يَخْتَلِفُوْنَ فِيْهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا

صاف صاف بیاں کردئے جس ماں یہ اختلاف کریں اور اس واسطے کہ تانجے کافراں ناں پتو لگ جئے

اَنَّهُمْ كَانُوْا كٰذِبِيْنَ ﴿٣٩﴾ اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَآ اَرَدْنٰهُ

کہ ویہہ واقعہ ہی چھوٹھا تھا ؛ ہم جسویلے کسے چیز غو ارادو کرلیاں فر ہم ناں بس اتنوں کہنوں وہے

اَنْ نَّقُوْلَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿٤٠﴾ وَالَّذِيْنَ هَاجَرُوْا

جے ہو جاء ! بس واہ ہوجئے (٢٥) تے جھاں لوکاں نے بس اللہ تعالیٰ واسطے اپݨوں وطن

فِي اللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ مَا ظُلِمُوْا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا

چھوڑیو ، اس تیں بعد کہ انھاں ور ظلم ہووو تھو ہم ضرور انھاں ناں دنیا ماں

حَسَنَةً ۭ وَلَاَجْرُ الْاٰخِرَةِ اَكْبَرُ ۘ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ﴿٤١﴾

چنگی جگہ دیاں غا اور آخرت غو اجر تے بہت ہی بڑو ہے افسوس کدے ویہہ جاݨ لیتا !

الَّذِيْنَ صَبَرُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ﴿٤٢﴾

یہ اسا لوک ہیں جھاں نے صبر کیّو تے یہ اپݨاں رب ہی ور پُہروسو کریں (٢٦)

(٢٣) گمراہ لوکاں غا اپلا شبہ غو ہور وضاحت ناں جواب دتو جا رہیو ہے جے تم کس را کیہنہ کہ شرک تے نافرمانی غا یہ کم اللہ غی رضا غا کم ہیں جد کہ اللہ تعالیٰ تے انھاں کماں تیں ہی ٹھاکݨ واسطے ہر دور ماں اپݨاں پیغمبر چلاتو رہیو ہے جہڑا لوکاں ناں اللہ غو یوہ پیغام پہچا تا رہیا ہیں جے تم اللہ تعالیٰ ہی غی عبادت کرو تے اس تیں علاوہ ہر ایکݨ باطل معبود تیں بچتا رہو، ور نبیاں غی اس تبلیغ تیں بعد لوکاں غیں دو جماعت ہوجاتی رہئی ہیں کجھ خوش قسمت تے نبیاں غی گل غور ناں سݨیں تھا جھاں ناں ہدایت نصیب ہوجے تھی ور زیادہ لوک اپݨاں دلاں ور ضد کے کرودھ غا چندرا ہی چاہڑلیں تھا جس ناں انھاں ور گمراہی غی گل پکی ہوجئے تھی چھیکڑ ایمان آلاں ناں تے کجھ دناں غی مصیبتاں تیں بعد اللہ کامیابی غے کھنڈے لا دیئے تھو لیکن نافرماناں ور اسو عذاب گھلے تھو کہ ویہہ ملیامیٹ ہو غے رہ جیں تھا ہݨ سوچو ! جیکدے کفر شرک غا کم اللہ غی رضا غا کم ہوتا فر انھاں کماں ناں کرن آلا کیوں ملیامیٹ ہوتا تم دنیا ماں ٹر پھر غے اساں نافرماناں غا کھولا تک لیو ویہہ آپے تمناں اپݨی آپ برتی سݨا نویں غا۔

(٢٤) رحمت عالم ﷺ ناں تسلی دتی جا رہی ہے جے تم تے انھاں غا ہدایت ور آجاݨ غی واقعہ ہی بڑی ہٹک کریں اور اللہ تعالیٰ وی گمراہ لوکاں غا ہر ایکݨ اعتراض تے شبہ غو دل لکھو جواب دے رہیو ہے ور جہڑا لوک آپے اس آخری گھٹو تو ڑی پج جیں جت دلاں ور مہر لگ جے فر انھاں ناں کوئے ہدایت نیہنہ دے سکتو تے نہ ہی کوئے اساں لوکاں غی مدد کرسکے لہذا تم ناں انھاں غا غم ماں جان مارن تے دلگیر ہوݨ غی کوئے لوڑ نیہنہ۔

(٢٥) جس را اج غا گمراہ لوک جہڑا جہالت غی اندھیریاں ماں ڈابو ماریں ور اپݨاں آپ ناں ”روشن خیال تے ازاد خیال،، سمجھیں یاہ کیہنہ جے یوہ قیامت غو حساب کتاب تے یہ جنت دوزخ چھڑو اک خیال ہے حقیقت کجھ نیہنہ عرب غا مشرک وی پکیں پکیں قسم کرغے مچ یقین ناں یاہی گل کیہنہ ویں تھا جے آخرت غا عذاب تے جنت دوزخ غیں یہ ساریں گل اینویں ہی ہیں حقیقت کجھ نیہنہ، نہ مڑ دا زندہ ویں غا تے نہ کدے حساب کتاب وہے غو اللہ تعالیٰ اس غا جواب ماں فرماوے ! کیوں نیہنہ ! تم ضرور دوہری واری زندا کیا جیں غا یوہ تے اللہ تعالیٰ غو اک وعدو ہے جہڑو اس نے اپݨے مٹے لیو وو ہے کیونجے جے کدے قیامت غو حساب کتاب نہ وہے فر اج غا ایمان تے کفر غا اس چھگڑا غو نمیڑو کس را وہے غو؟ فر کس را پتو لگے غو جے موماناں غی گل بالکل سچی تھی تے کافر چھڑا پھوہڑ ماریں تھا، تے جیکدے قیامت غو لیکھو نہ وہے فر انھاں مظلوماں ناں کد انصاف تھاوے غو جہڑا ظلم غا گھراٹ ماں پستا پستا ہی دنیا تیں چلیا گیا، فر تے نعوذ باللہ یوہ مٹوں پوے غو جے ات اندھیر ہی اندھیر ہے نہ کدے عدالت ہے تے نہ انصاف ہے۔ نیہنہ ! قیامت ضرور آوے غی تے محشر غو مدان وی ضرور لگے غو تانجے سچ چُھوٹھ غو نمیڑو وہے تے ہر ایکن ناں اپݨاں کیا غو بدلو تھاوے اور اللہ تعالیٰ واسطے یوہ کجھ اوکھو کم نیہنہ نہ تے اس نظام ناں تباہ کرن واسطے اس ناں مزوراں غی لوڑ ہے تے نہ ہی دوجو نظام کھلاں کرن واسطے مستریاں غی ضرورت ہے ! بلکہ وہ تے جس چیز غو وی ارادو کرے اس واسطے اتنوں کہہ جے ہوجاء تے بس واہ ہوجے قیامت وی اس غا ارادہ ناں ہی اکھ غا اک لحظہ ماں ہوجے غی۔

(٢٦) گل یاہ چلے کرے تھی جے محشر غو مدان ضرور لگے غو تانجے ہر ایکݨ ناں اپݨاں کیا غو بدلو ملے ہݨ اللہ تعالیٰ غا رستہ ماں ہجرت کرن آلاں غی ہجرت غو ذکر کرغے یاہ گل سمجھائی جا رہی ہے جے دیکھو! جے کدے آخرت غو لیکھو نہ وہے فر کیوں ! انھاں مظلوماں غیں یہ قربانیں بیکار جیں غیں؟ جھاں نے اپݨوں سب کجھ اللہ غا رستہ ماں تج چھوڑیو! نیہنہ بالکل نیہنہ جن لوکاں نے کافراں غا ظلم تیں تنگ آ غے اپݨوں گھر باہر، اپݨو وطن، اپݨاں رشتیدار وغیرہ سب کجھ تج چھوڑیو تانجے کسے اسی جگہ چلیا جیں جت آزادی ناں اپݨاں مالک ناں یاد کرسکیں تے اس غا دین غو کم کرسکیں،

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ اِلَّا رِجَالًا نُّوْحِیْٓ اِلَيْهِمْ

تے (اے نبیؐ) ہم تھارے تیں پہلاں (وی) مرداں ناں ہی رسول بنا غے چلاتا رہیاہاں، جھاں در ہم وحی کراں تھا

فَسْـَٔلُوْٓا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ (٤٣)

تے تم علم آلاں کولوں پُچھ لیو! جیکر تم نیہنہ جانڑتا؛ (یہ رسول ہم نے)

بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَاَنْزَلْنَآ اِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ

صاف صاف دلیل تے کتاب دے غے چلایا تھا، تے (اے نبیؐ) ہم نے تھار اور یوہ نصیحت ناموں نازل کیو ہے تانجے تم

لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُوْنَ (٤٤)

لوکاں غے سامنڑے واہ چیز کھول غے بیان کردیں جھڑی انھاں در نازل کی گئی ہے، تانجے ویہہ (اس ور) غور کریں (۲۷)

اَفَاَمِنَ الَّذِيْنَ مَكَرُوا السَّيِّاٰتِ اَنْ يَّخْسِفَ اللّٰهُ

تے کیوں! جھڑا لوک یہ پھیڑیں چال چل رہیا ہیں ویہہ اس گل تیں بے فکر ہوگیا ہیں جے اللہ تعالیٰ انھاں ناں زمین

بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ

ماں تہسا چھوڑے یا انھاں ور اُتوں عذاب آپُوے جتوں انھاں ناں

لَا يَشْعُرُوْنَ (٤٥) اَوْ يَاْخُذَهُمْ فِيْ تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ

خیال وی نہ وہے؛ یا اللہ تعالیٰ انھاں ناں ٹُرتاں پھرتاں اپنڑی پغڑ ماں لے لئے، تے یہ کسے را اللہ

بِمُعْجِزِيْنَ (٤٦) اَوْ يَاْخُذَهُمْ عَلٰى تَخَوُّفٍ فَاِنَّ رَبَّكُمْ

ناں عاجز نیہنہ کرسکتا؛ یا وہ انھاں ناں ڈرا ڈرا غے پغڑ لئے تے بیشک تھارو رب

لَرَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ (٤٧) اَوَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا خَلَقَ اللّٰهُ مِنْ

بڑی شفقت آلو، مچ مہربان ہے (۲۸) کیوں! یہ تکتا نیہنہ! جے اللہ تعالیٰ نے جھڑی وی چیز

شَيْءٍ يَّتَفَيَّؤُا ظِلٰلُهٗ عَنِ الْيَمِيْنِ وَالشَّمَآئِلِ سُجَّدًا

پیدا کی ہے اس غی چھاں سجّے تے کھبّے لِف لِف غے اللہ تعالیٰ اگے سجدو

لِّلّٰهِ وَهُمْ دٰخِرُوْنَ (٤٨) وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ

کرے تے ویہہ سارا اللہ تعالیٰ اگے عاجز ہیں؛ تے اسماناں ماں اور زمین ماں جتناں

انھاں غی یاہ نیکی تے یاہ قربانی کدے ضائع نیہنہ ہوسے بلکہ آخرت تیں پہلاں دنیا ماں وی انھاں ناں اس غو چنگو بدلو ملے غو جس غی زندگی غا ساہ اجوں باقی ویں غا اس ناں اپنڑاں گھر تیں چنگو گھر اپنڑاں وطن تیں سرس وطن تے اپنڑاں رشتیداراں تیں ودیا ایمانی پہائی لبھیں غا۔ فر آخرت غا ثواب غی تے گل ہی کے ہے! وہ تے بہت ہی بڑو ہے افسوس! کدے کافراں ناں وی اس گل غو پتو چل جاتو تے ویہہ وی آخرت غا بدلہ غو یقین کرلیتا۔ فر ان ایمانی بنداں غیں صفت بیان کی جیں۔ جے یہ اللہ غا رستہ ماں ہر اوکھت، ہر مشکل تے ہر پریشانی ور صبر کرنڑ آلا ویں اور پہروسو تے بس ویہہ اپنڑاں مالک ور ہی کریں جدا اپنڑاں گھراں تیں نکلیں اس ویلے اپنڑاں رب ور بساہ کر غے بجنڑ خرچہ پترا تیں سب کجھ چھو چھاڑ غے نکل جیں۔ ان آیتاں ماں خاص کر غے ان مہاجراں در اشارو ہے جھاں نے نبوت تیں پنجمیں سال رحمت عالمﷺ غا حکم ور حبشہ ماں ہجرت کی تھی جھاں ماں حضورﷺ غی صاحبزادی حضرتِ رقیہؓ تے انھاں غا خاوند حضرت عثمانؓ وی تھا فر بعد ماں یہ مہاجر رحمتِ عالمﷺ غا مدینہ بجنڑ ور مدینہ پاک چلیا گیا تھا جت دنیا نے اپنڑی اکھاں ناں تک لیو کہ اللہ نے دنیا ماں وی انھاں ناں کسو اجر عطا فرمایو۔

(۲۷) مکہ غا مشرکاں غو رحمتِ عالمﷺ ور یوہ اعتراض تھو جے تم کس را نبی ہوسکیں جدکہ تم مھاری طرح غا اک انسان ہی ہیں تے مھاراہاروں ہی کھئیں پئیں تے بزار ماں وی جیں نبی تے کائے اسی مخلوق فرشتو وغیرہ ہونڑوں لوڑیئے جس ماں یہ انسانی گل نہ ویں نہ وہ کھاتو پیتو وہے تے نہ نکاح بیاہ کرن آلو وہے انھاں ناں جواب دتو جارہیو ہے جے جاہلو! کجھ تے سوچو! اللہ نے اج توڑی جتناں وی نبی چلایا ہیں ویہہ تے سارا ہی انسان ہی تھا تے انساناں بچوں وی مڑد ہی تھا کدے کوئے فرشتو نبی بنڑ غے آیو ہی نیہنہ فر اج رحمت عالمﷺ ور یوہ اعتراض کیوں؟! ہاں! جے کدے تم ناں پتو نیہنہ تاں انھاں علم آلاں کولو پچھ لیو جھڑا اپشلیں قوماں غا تے نبیاں غا حالات جانڑیں ویہہ آپ دسیں غا جے اج توڑی جتناں وی نبی آیا ہیں ویہہ واقعہ ہی انسان ہی تھا جھاں ناں اللہ اپنڑی نشانڑیں تے معجزا اور کتاب دے غے چلاوے وے تھو بس اللہ نے اج اپنڑاں اسے پراناں قانون غے مطابق نبیاں غا سردار محمد عربیﷺ نبی بنا غے چلایا ہیں تے انھاں ور اپنڑی کتاب نازل فرمائی ہے تانجے ویہہ یاہ کتاب لوکاں ناں کھول کھول غے سنا دیں تے لوکاں ناں ہدایت اور گمراہی غو صاف صاف رستو دس چھوڑیں فر تم انھاں غی نبوت تیں چھڑا انھاں غا انسان ہونڑ غی وجہ تیں کس رانمکریں!!

(۲۸) یعنی لوکاں نے قرآن جسی عالیشان کتاب سنڑ لی، محمد عربیﷺ غی سچی سُچی ذات غی تبلیغ سنڑ لی پراناں نبیاں غا تے پشلاں ملیا میٹ ہونڑ آلاں لوکاں غا حالات سنڑ لیا فر وی اج کدے ویہہ اپنڑی مکاریاں تیں باز نیہنہ آتا فر ویہہ اس گل تیں نیہنہ ڈرتا جے خدا انھاں ناں قارون ہاروں زمین ماں تہسا چھوڑے؟ یا انڑ پہالنڑ ہی انھاں ور اسی جگہ تیں عذاب آجے جتوں انھاں غو خیال وی نہ وہے جس را کہ قوم عاد تے ثمود اور فرعون ور آیو تھو یا ٹرتاں پھرتاں اللہ انھاں ور انڑ رکڑکی ہی باہ چھوڑے تے انھاں غو ناں نشان ہی ختم کر چھوڑے یا فر پہلاں تیں انھاں ناں عذاب غی خبر دے غے تے ڈرا ڈرا غے فر انھاں ور عذاب گھلے تے انھاں غو نمو دو پٹ چھوڑے یوہ سب کجھ ہوسکے ور گل اتنی ہے کہ اللہ ''بڑی شفقت آلو مچ مہربان ہے بس اسے گلوں وہ انھاں غی پغڑ تیں پہلاں انھاں ناں سمجھنڑ غو خوب موقعو دے رہیو ہے ورنہ نافرمان لوک اس گل ناں سمجھتا نیہنہ۔ فائدو:۔ ﴿تَخَوُّفٍ﴾ غو ترجموں ''ڈرا ڈرا غے،، تیں علاوہ ''کھٹا کھٹا غے،، وی کیو گیو ہے کما صرّح بہ الزمعشری فر مطلب یوہ وہے غو جے ساری قوم ناں اسو روگ لادیئے کہ اک اک کرتاں سارا اکل جیں تے کسے ناں پتو وی نہ لگے۔ القصو اللہ جد چاہوے نافرماناں ناں کسے طرح وی ملیا میٹ کرسکے ور یاہ اس غی مہربانی ہے کہ وہ بڑا تیں بڑا نافرمان ناں

وی فٹ نیہنہ پغڑلیتو بلکہ تو یہ غو موقعو دیئے ور بدقسمت لوک اس موقعہ تیں وی فائدو نیہنہ چکتا۔

(۲۹) یعنی حیرانگی آلی گل ہے جے یوہ ہڈیاں غی اک مٹھی ناپاک تو پہ تیں پیدا ہوݨ آلو انسان اپݨاں مالک اگے سجدو کرن تے اس غی عبادت کرن اور اس غا حکم اگے لف جاݨ تیں آکڑے ناٹے اس ماں شکی سئی کرے حالانکہ اللہ تعالیٰ غی قدرت تے اس غا حکم اگے تے زمین اسمان غی ساری جیا جون تے ساری مخلوق ہی لفی وی ہے، زمین ماں جتنی وی ویہہ چیز ہیں جھاں غی چھاں وہے انھاں غی چھاں وی قدرتی طور ور سویرے شام اپݨاں اپݨاں علاقہ تے اپݨاں موسم غا لحاظ ناݪ کدے سجے تے کدے کھبے اپݨاں مالک اگے نیویں ہو ہو غے سجدو کرے خاصکر غے دوپہر ویلے تکو اس را لگے جے ہر چیز غی چھاں اس غے ناݪ قیام ماں کھلی وی ہے فر دیہنہ ٹہلتا ہی واہ رکوع ماں چلی گئی ہے تے لوہڑے ویلے جد دیہنہ ہور ٹہل جے صاف دسے جے یاہ سجدہ ماں جا پئی ہے اس تیں انداز ولایو جا سکے جے زمین اسمان غی ہر اک چیز اپݨاں مالک غا حکم غی کس را بنی وی ہے تے واہ اس غا حکم غے اگے عاجز ہے ور تعجب ہے کہ نافرمان انسان کدے اس ور غور نیہنہ کرتو جے مناں میرا مالک نے جہڑو اختیا دتو ہے کہ ہوں اپݨی مرضی ناݪ اپݨاں اختیار ناݪ اس غی عبادت کر غے جنت کھٹوں یا وہ اپݨاں اس اختیار ناں نافرمانی آنٹے پاسے ہے ہی لاوے حالانکہ اللہ ہور ناں چیزاں ہاروں انسان ناں وی مجبور کر سکے تھو حالانکہ اللہ غی سب تیں زیادہ مقرب تے نزدیکی مخلوق فرشتا جھاں غا مقرب ہوݨ غی وجہ تیں ہی کتناں لوک انھاں ناں سب تیں زیادہ خدائی بارگاہ غی معرفت ہے ویہہ تے کدے تکبر نیہنہ کرتا بلکہ ہر ویلے اپݨاں رب غی عبادت کریں کدے اپݨاں مالک غی عبادت کرتاں انھاں ناں شکی نیہنہ ہوتی، جہڑا کم غو انھاں ناں حکم وہے وہ ہی کم کریں کدے نافرمانی نیہنہ کرتا ور مغرور متکبر انسان ناں اپݨاں مالک اگے متھو رکھنوں مچ اوکھو لگے۔

(۳۰) یعنی جد دنیا غی ہر اک چیز اللہ ہی غا حکم غی پابند ہے تے اس ساری کائنات غو پیدا کرݨ آلو تے اس ناں چلاݨ آلو اک ایکلو اللہ تعالیٰ ہی ہے فر عبادت غی مستحق کائے دوجی چیز کس را ہو سکے اللہ تعالیٰ آپ فرماوے جے معبود تے وہ اک ہی ہے لہٰذا تم دو خدا نہ منوں دو غو مطلب ہے اک تیں زیادہ جس را کہ مشرک کئیں کئیں خدا منیں تھا ور خاص دو خدا منݨ آلا وی دنیا ماں مچ لوک رہیا ہیں جس را کہ مجوسی یا پارسی لوک جہڑا دو خدا منیں اک نیکی غو پیدا کرن آلو ’’یزداں،، ، تے دوجو بدی غو پیدا کرن آلو ’’اہرمن،، ! تے انسان جد وی اللہ ناں چھوڑ غے کسے دوجا اگے دعا منگے یا اس غی عبادت کرے اس غی اس خاص وجہ ہمیشاں یاہ رہی ہے کہ جے کدے میں اس ناں نہ منیوں تاں میرو نقصان ہو جئے غو اس گل غا مقابلہ ماں فرمایو جا رہیو ہے جے ’’خاص میرے تیں ہی ڈرو،، ، یعنی کسے دوجا تیں ڈر غے اس ناں نفع نقصان غو مالک نہ منوں۔

(۳۱) یعنی زمین اسمان غی اک اک چیز اللہ تعالیٰ ہی غی ہے اسے غا قبضہ ماں ہے تے دین وی سدا اسے غو ہے فر اے لوکو! تم دوجی چیزاں تیں ڈر غے انھاں ناں خدا کیوں منیں ! تم تے اس اللہ تیں ڈرو جہڑو سارا جہان غو مالک ہے۔

(۳۲) انسان اللہ تعالیٰ غی پاک ذات تیں سوا جس اگے وی دعا منگے تے جس غی وی عبادت کرے اس غی اک وجہ تے یاہ ہے جے وہ اس تیں نقصان غو ڈر رکھے جس واسطے اپر فرمایو تھو ’’میرے تیں ہی ڈرو،، ، اک وجہ یاہ وی وہے کہ انسان سوچے جے یوہ میری عبادت تے دعا تیں خوش ہو غے میرو کجھ فائدو کر چھوڑے غو ہݨ اسے خیال غا بارہ ماں فرما جار ہیو ہے جے جتنی وی نعمت ہیں ویہہ تے ساریں اللہ نے ہی عطا فرمائی ہیں انسان ناں جو کجھ وی لبھو ہے وہ تے اللہ غو دتو وو ہے فر عبادت کسے دوجا غی کس را ہو سکے ! اس تیں علاوہ انسان غو اپݨوں دل وی توحید ور ہی گواہی دیئے کیونجے جد انسان ور کوئے بڑی مصیبت آ جئے جس ماں وہ ہر کئیں تیں مایوس ہو جئے اس ویلے وہ اک اللہ اگے ہی گریہ زاری ناݪ دعا کرے یاہ اس گل غی نشانی ہے جے اس غا

وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَآبَّةٍ وَّالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا

جاندار ہیں سارا اللہ تعالیٰ اگے ہی سجدو کریں تے فرشتاوی ! اور ویہہ

يَسْتَكْبِرُوْنَ (۴۹) يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ

تکبر نیہنہ کرتا ؛ ویہہ اپݨاں رب تیں ڈرتا ریہنہ جہڑ وانھاں تیں اُپر ہے تے ویہہ وہ ہی کم کریں

مَا يُؤْمَرُوْنَ (۵۰) ۩ السجدۃ وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوْٓا اِلٰهَيْنِ

جس غو انھاں ناں حکم کیّو جئے (۲۹) تے اللہ تعالیٰ فرماوے تم دو معبود نہ

اثْنَيْنِ ۚ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَاِيَّايَ فَارْهَبُوْنِ (۵۱) وَلَهٗ

بݨاؤ ! خدا تے بس وہ اکّو ہی ہے لہٰذا تم بس میرا تیں ہی ڈرو (۳۰) تے جو کجھ

مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدِّيْنُ وَاصِبًا ۭ

اساناں ماں تے زمین ماں ہے سارو اسےّ ہی غو ہے تے عبادت سدا اسے ہی غو حق ہے

اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُوْنَ (۵۲) وَمَا بِكُمْ مِّنْ نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ

تے کیوں ! (فروی) تم غیر اللہ تیں ڈریں ! (۳۱) تے تھارے کوںے جہڑی وی نعمت ہے واہ اللہ تعالیٰ ہی غی دتی وی ہے

ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُوْنَ (۵۳) ثُمَّ اِذَا

جسویلے تھارے ور کائے مصیبت آوے تے تم اسے اگے فریاد لانویں ؛ فر جسویلے

كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْكُمْ بِرَبِّهِمْ

تھارے اپروں واہ مصیبت چک لئے تاں (اے انسانوں) تھارے بچوں اک جماعت اپݨاں رب ناݪ

يُشْرِكُوْنَ (۵۴) لِيَكْفُرُوْا بِمَآ اٰتَيْنٰهُمْ ۭ فَتَمَتَّعُوْا ۪ فَسَوْفَ

شرک کرن لگ جئے تانجے ویہہ مھاریں دتیں ویں نعمتاں غی ناشکری کریں ؛ خیر ! (جار تہاڑا) عیش کرلیّو فر تمݨاں

تَعْلَمُوْنَ (۵۵) وَيَجْعَلُوْنَ لِمَا لَا يَعْلَمُوْنَ نَصِيْبًا مِّمَّا

تاولاں ہی پتو لگ جئے غو (۳۲) تے یہ مھاری دتی وی چیزاں ماں انھاں (باطل معبوداں) غو حصو لانویں جن غا

رَزَقْنٰهُمْ ۭ تَاللّٰهِ لَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُوْنَ (۵۶)

بارہ ماں انھاں ناں کجھ علم نیہنہ خدا غی قسم ! تم جو کجھ بہتان بݨاویں انھاں غا بارہ ماں تمݨاں پچھ وہے غی (۳۳)

دل مان توحید ہے؛ ہاں! یاہ ہور گل ہے کہ جد اللہ واہ مصیبت ہٹالئے فر انساناں غی بڑی جماعت منت تے چڑھاوالے غے غیر اللہ در دوڑ پوے کیونجے اسا لوک یاہ سمجھیں جے اللہ غو یوہ احسان مھارا اور اسے غیر اللہ غے صدقے ہوو وہے تے اسے نے یہ چیز سفارش کرغے ہم ناں دوائیں ہیں اس راانسان اپناں ضمیر غی اواز غے خلاف فیصلو کرغے فر مشرک ہوجئے اساں ناشکراں ناں کہیو جارہیو ہے جے زندگی غا چار تہاڑا عیش کرلیو فر تمناں تاولاں ہی پتو لگ جئے غو تے تھارا شرک غو نتیجو تھارے سامنڑے آجئے غو۔

وَيَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنٰتِ سُبْحٰنَهٗ وَلَهُمْ مَّا يَشْتَهُونَ ۝۵۷

تے یہ اللہ تعالیٰ واسطے بچیاں غو عقیدو بناویں حالانکہ وہ پاک ہے اور اپناں واسطے یہ وہ (رکھیں) جس غو انھاں غو روح کرے

وَاِذَا بُشِّرَ اَحَدُهُمْ بِالْاُنْثٰى ظَلَّ وَجْهُهٗ مُسْوَدًّا

تے انھاں بچوں جسویلے کسے ناں بچی ہونڑ غی خوشخبری دتی جئے تاں اس غو منہ ہی کالو ہوجئے

وَّهُوَ كَظِيْمٌ ۝۵۸ يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوْٓءِ مَا بُشِّرَ

تے وہ اندرو اندر ہی گُڑھن لگ جئے ؛ وہ خوشخبری ناں پہیڑی سمجھ غے لوکاں تیں چھپتو

بِهٖ ۭ اَيُمْسِكُهٗ عَلٰى هُوْنٍ اَمْ يَدُسُّهٗ فِي التُّرَابِ ۭ

پھرے جے ذلالت چَہل غے اس ناں ٹگی رہنڑ دئے یا اس ناں مٹی ماں گڈ چھوڑے

اَلَا سَاۗءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ۝۵۹ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ

اوہو! یہ کتنوں پہیڑ و فیصلو کررہیاں ہیں (۳۴) جہڑا لوک آخرت ور ایمان نیہنہ لیاتا

مَثَلُ السَّوْءِ ۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى ۭ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ۝۶۰ ع

ع ۱۰ ۱۳

انھاں غی مچ پہیڑی حالت ہے تے اللہ غیں عالیشان صفت ہیں؛ تے وہ زبردست ہے حکمت آلو ہے (۳۵)

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا

تے جیکدے اللہ تعالیٰ لوکاں غی انھاں غا ظلم ور (فٹ) پغڑ کرلیتو تاں وہ کسے جاندار ناں روئے زمین ور

مِنْ دَاۗبَّةٍ وَّلٰكِنْ يُّؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ فَاِذَا

نہ چھوڑتو ور وہ انھاں ناں اک مقرر مدت توڑی مہلت دئے فر جسویلے

جَاۗءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ۝۶۱

انھاں غو مقرر وقت آجئے اسویلے ویہہ اس تیں اک گھڑی نہ پچھے ہوسکیں تے نہ اگے ہوسکیں (۳۶)

وَيَجْعَلُوْنَ لِلّٰهِ مَا يَكْرَهُوْنَ وَتَصِفُ اَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ

تے ویہہ اللہ تعالیٰ نالڑ اسیں چیز جوڑیں جھاں ناں آپ (اپنڑے واسطے) ناپسند کریں تے انھاں غیں زبان چھوٹھیں گل بیان

اَنَّ لَهُمُ الْحُسْنٰى ۭ لَا جَرَمَ اَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَاَنَّهُمْ

کریں کہ انھاں واسطے بہتری ہی بہتری ہے؛ اس ماں کوئے شک نیہنہ جے انھاں واسطے یقیناً جہنم ہے تے ویہہ (اس ماں)

[illegible]

(۳۳) یاہ گل سورتِ انعام آیت ۱۳۵ ماں تفصیل نال گذر گئی ہے جے اج غا مشرکاں ہاروں عرب غا مشرک وی اپنڑی ہر اک چیز ماں جہڑی وی اللہ اپناں فضل نالڑ عطا کرے تھو اپناں باطل معبوداں غا چڑھاوا واسطے اک خاص حصو طے کرغے رکھیں تھا جہڑو ہر حال ماں انھاں ور چاہڑیو جئے تھو حالانکہ انھاں ناں آپ ان باطل معبوداں غی حقیقت غو کجھ علم نیہنہ تھو کیونجے انھاں غی حقیقت کجھ تھی ہی نیہنہ ویہہ تے چھڑا ناں ہی ناں تھا انھاں گمراہ لوکاں ناں فرمایو جارہیو ہے جے تم نے جو کجھ کرنڑوں ہے کرلیو ور یاد رکھو قیامت غے تہاڑے تمناں اس غی ضرور پچھ وہے غی جس تیں تم بچ نیہنہ سکتا۔

(۳۴) عرب غا مچ سارا مشرک اس خیال ور فرشتاں غی عبادت کریں ویں تھا جے یہ اللہ تعالیٰ غیں بچیں ہیں تے جد ہم انھاں غی عبادت کراں غا فر یہ اللہ تعالیٰ اگے مھارا کم بنانڑ واسطے سفارش کریں غا جہڑی ضرور منی جئے غی کیونجے بچہ غی گل تے ٹالیٰ وی جاسکے ور بچی غی گل کونڑ ٹالڑ سکے یوہ خیال ساراں ہی مشرکاں غو تھو ور قبیلہ بنی کنانہ تے بنی خزاعہ غو ناں مثو ہی مشہور تھو بلکہ تحقیق کرنڑ آلاں غو کہنڑو ہے جے دیوی دیوتاں غی پوجا غو ذہن دنیا ماں جت وی بنڑیوں ہے اسے خیال ور بنڑیوں ہے اللہ اساں لوکاں واسطے فرماوے جے انھاں غو جاہل پونڑوں تکو! پہلاں تے خدا غی اولاد منڑیں حالانکہ اولاد غو محتاج تے انسان وہے اللہ تے کسے چیز غو محتاج ہے ہی نیہنہ وہ تے ان عیباں تیں پاک ہے فر اس ناں اولاد غی کے لوڑ ہے؟! فر دیکھو! انھاں نے اولاد بچوں وی اللہ تعالیٰ غی کہڑی اولاد منی! جس ناں اپناں واسطے نحس سمجھیں تے انھاں تیں نک چھکیں جد کدے کسے ناں کُڑی غی خوشخبری دتی جئے کہ تیرے گھر کُڑی ہوئی ہے فر خوش نیہنہ ہوتا بلکہ منہ لخ کالو ہو جئے تہاڑی ساری اندر اندر کُڑ ہے تے سڑے لوکاں تیں چھپتو پھرے جے کوئے مہنوں نہ مارے، سوٹھا کرتو رہ جے اس ناں ذلالت چَہل غے ٹگی رہنڑ دیوں یا جیتی ناں زمین ماں گڈ چھوڑں فر اسی چیز ناں اللہ غی اولاد کس رامنیں حالانکہ اللہ تعالیٰ واسطے تے ہر کوئے اپناں عقیدہ غے مطابق چنگی ہی چیز رکھے ور تعجب ہے کہ مشرک اپنے واسطے تے چنگی چیز یعنی گدرا رکھیں ور اللہ تعالیٰ واسطے واہ چیز رکھیں جس ناں اپناں عقیدہ غے مطابق نحس خیال کریں انھاں غو یوہ کتنوں پہیڑ و فیصلو ہے؛ فایدو: کڑیاں غا بارہ ماں یوہ خیال چوداں سو سال پراناں عرب غاں مشرکاں غو بیان ہوو وہے تے اج زمانہ ماں کتناں پھیر پرت آیا ہیں تے کتنی ترقی ہوئی ہے ور کڑیان ناں نحس سمجھنڑ غو یوہ خیال اج غاں بے دیناں غو وی اسے را ہے۔

(۳۵) یعنی آخرت ناں نہ منڑ آلاں غی دنیا ماں تے یاہ پہیڑی حالت ساراں غے سامنے ہے جے کس را انھاں غی مت مارے جے تے یہ لوء ناں چھوڑ غے جہالت غی اندھیریاں ماں ڈابو ماریں تے دوزخ ماں انھاں غی جہڑی رسوائی وہے غی واہ وی ایمان آلاں تیں پُہلی وی نیہنہ جد کہ اللہ تعالیٰ غیں تے اچیں اچیں صفت ہیں وہ حکیم تے علیم اور وہ ہر چیز ور غالب ہے۔

(۳۶) اللہ تعالیٰ غی حکمت بیان ہو رہی ہے جے وہ کفر شرک ور لوکاں ناں فٹ عذاب نالڑ ہلاک نیہنہ کر دیتو بلکہ اس نے اک بندہ واسطے وی تے ہر اک امت یعنی اک دور غاں لوکاں واسطے وی اک وقت متھیو وو ہے جچڑ توڑی وہ متھیو وقت آتو اچڑ توڑی اللہ ہر ایکنڑ ناں ٹہل دیتو رہ تانجے لوکاں ناں توبہ غو خوف موقعو ملے تے عذاب آنڑ ور کوئے نہ کہہ سکے جے مناں تے توبہ غو موقعو ہی

نیہنہ تھایو ور جد اللہ کسے غی پغڑ غو فیصلو فرما لئے فر اکھ غا لحظہ غے برابر وی چر نیہنہ لکتو اس ٹہل غی یاہ حکمت وی ہے کہ جیکدے اللہ کفر شرک غا ظلم کرن ور لوکاں ناں فٹ پغڑ لئے کرتوتاں تے یاہ دنیا تدے ہی برباد ہوجاتی تے دنیا ماں اک وی چیز جیتی باقی نہ رہ تی کیونجے جد خدائی عذاب نال گنہگار سروں ختم ہوجیں فر نیکاں غی وی دنیا ماں کجھ لوڑ نیہنہ رہ سے کیونجے فر ویہہ کس ناں تبلیغ کریں؟ کس غے ہتھوں اللہ غا رستہ ماں مصیبت جھلیں غا؟ تے جد انسان نیہنہ رہ سیں فر دوجیں چیز جہڑیں انسان ہی غا فائدہ واسطے پیدا ہوئی ہیں ویہہ کانہہ واسطے زندی ریہنہ غیں، اکثر مفسراں نے اسے را تفسیر کی ہے ور کجھ بزرگاں نے اس را وی تفسیر کی ہے جے جد گنہگاراں مشرکاں کافراں غی وجہ تیں دنیا ور عذاب آوے فر اس غی پہلیٹ ماں ساریں ہی چیز تے نیک لوک وی آجیں تے ویہہ وی رخصت ہوجیں ابن کثیر نے یاہی تفسیر بیان کی ہے تے اس مضمون غی کجھ حدیث وی بیان کیں ہیں۔

(۳۷) مشرکاں غو عجیب حال تھو اللہ تعالیٰ واسطے ویہہ ویہہ چیز منیں تھا جہڑیں اپݨاں واسطے پسند نیہنہ کریں تھا مثلاً اللہ تعالیٰ واسطے کُڑیاں غو عقیدو رکھیں تھا اپݨی ملکیت ماں کسے غی سانجھ برداشت نیہنہ کریں تھا ور اللہ تعالیٰ واسطے اس غا شریک منیں تھا اور یہ سارا کم کر غے کمال یوہ تھو کہ اپݨاں واسطے لمیں لمیں امید لا رکھیں تھا کہ جیکدے قیامت آگئی تے محشر غو مدان لگ ہی گیو تاں مھاریں ات آخرت ماں وی یہ ہی موج مستیں ویں غیں اللہ نے انھاں غیں سکیں آساں غا جواب ماں فرمایو: جے نیہنہ! بلکہ یہ تے ساراں تیں مہرے دوزخ ماں جیں غا یہ چھڑا انھاں غا اپݨاں سوٹھاں ہیں آخرت ماں انھاں ناں اپݨاں کرتوتاں غی ضرور سزا او ہے غی۔

(۳۸) یعنی رحمتِ عالم ﷺ تیں پہلاں وی اللہ تعالیٰ اپݨاں سچا دین غی دعوت واسطے نبی چلاتو رہیو ہے ور جس را راج شیطان لوکاں غا پہیڑا کرتوت انھاں ناں چنگا کر غے دس رہیو ہے تے لوک اس غا گمراہ کرنؔ نالؔ پہیڑاں کماں ناں چنگا سمجھ رہیا ہیں پہلاں وی اسے را ہو تو رہیو ہے لیکن جس را پہلا نافرمان چھیکڑ دنیا ماں ہی ذلیل ہووا تھا اج غا یہ نافرمان وی ضرور ویں غا اور آخرت غو عذاب تے انھاں غی اڈیک ماں لگو وو ہی ہے فر قرآنِ پاک نازل کرن غو مقصد بیان فرمایو جے قرآن تے رحمتِ عالم ﷺ ور اسے گلوں نازل کیو ہے تا نجے حضرت قرآن غے ذریعہ ویہہ ساریں گل صاف صاف بیان فرمادیں جتھاں ماں مشرک لوک اختلاف کر رہیا ہیں ور قرآن تیں ہدایت اور رحمت ویہہ ہی لوک کھٹیں غا جہڑا اس ور ایمان لیانویں غا تے ایمان لیاݨوں چاہویں غا باقی جہڑا ضدی آپ ایمان واسطے تیار نیہنہ ہوسیں انھاں ناں زبردستی ہدایت ورنہ قرآن لیا سکے تے نہ رحمتِ عالم ﷺ۔!

(۳۹) اسمان غا بدّل نالؔ روڑا سنگ مری وی زمین فر زندی ہو جئے اس ماں کہاہ بوٹا، نیل روئیں سب کجھ پیدا ہو جئے ور بنجر تے رکڑ زمین ناں اس بدل غو وی کجھ فائدو نیہنہ ہو تو بس اسے را اسمان تیں قرآن نازل وہے اس نالؔ وی کفر شرک سنگ مواوا دل زندہ ہو جیں تے انھاں ماں ایمان غی پنیری لگ جئے ور ویہہ دل جہڑا ضد نفرت تے دشمنؔی نالؔ بنجر تے رکڑ ہو گیا ویں انھاں ور وحی غا اس رحمتِ آلا بدّل غو وی کجھ اثر نیہنہ ہوتو۔ سچ فرمایو میاں صاحبؒ۔

جس کھیتی دا کجھ نہ رہیا کی سُکا کی ہریا
کس کم تھپ جلاونؔ والی کس کم بدّل بر ہیا۔

مُّفْرَطُوْنَ ﴿٦٢﴾ تَاللّٰهِ لَقَدْ اَرْسَلْنَآ اِلٰٓى اُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ

ساراں تیں مہرے چلاؔیا جیں غا (۳۷) خدا غی قسم (اے نبیؐ) ہم نےؔ تھارے تیں پہلاں وی امتاں ور رسول ٹوریا

فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطٰنُ اَعْمَالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ

ور شیطان نے انھاں غا (پہیڑا) عمل انھاں ناں چنگا کر دسیا فر وہ ہی اج وی انھاں غو دوست

الْيَوْمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَآ اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ

بنؔیوں وو ہے تے انھاں واسطے دردناک عذاب ہے؛ تے (اے نبیؐ) ہم نےؔ یاہ کتاب تھارا ور

الْكِتٰبَ اِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِى اخْتَلَفُوْا فِيْهِ ۙ وَهُدًى

اسے گلوں نازل کی ہے تا نجے تم اس گل ناں انھاں غے سامنےؔ واضحہ کردیں جس ماں یہ اختلاف کریں تے یاہ

وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿٦٤﴾ وَاللّٰهُ اَنْزَلَ مِنَ

ایمان آلاؔں واسطے ہدایت تے رحمت ہے (۳۸) تے اللہ تعالیٰ نے ہی اسمان تیں

السَّمَآءِ مَآءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ اِنَّ

پاݨی برھایو فر اس نالؔ واہ زمین جہڑی مرگئی تھی فر زندی کر چھوڑی بیشک

فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ﴿٦٥﴾ وَاِنَّ لَكُمْ فِى ع ۸ ۵ ۱۴

اس ماں انھاں لوکاں واسطے جہڑا سنیں نشانی ہے (۳۹) تے بیشک مالؔ چوکھر ماں وی

الْاَنْعَامِ لَعِبْرَةً ۭ نُسْقِيْكُمْ مِّمَّا فِىْ بُطُوْنِهٖ مِنْۢ بَيْنِ

تھارا واسطے بڑی سبق غیں گل ہیں؛ ہم تمناؔں انھاں غا ٹہڈ بچوں گوا تے لہو غے بشکاروں

فَرْثٍ وَّدَمٍ لَّبَنًا خَالِصًا سَآىِٕغًا لِّلشّٰرِبِيْنَ ﴿٦٦﴾ وَمِنْ

پیݨ جگو نیش دُدھ دیاں جس ناں پیݨ آلاؔ گٹ گٹ پی جیں (۴۰) تے کھجور

ثَمَرٰتِ النَّخِيْلِ وَالْاَعْنَابِ تَتَّخِذُوْنَ مِنْهُ سَكَرًا

اور داخاں غا میواں بچوں وی! کہ تم اس بچوں نشہ آلیں چیز تے کھاݨ غیں چنگی چیز

وَّرِزْقًا حَسَنًا ۭ اِنَّ فِىْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿٦٧﴾

بݨاویں بیشک اس ماں انھاں لوکاں واسطے بڑیں نشانؔیں ہیں جہڑا عقل تیں کم لیں (۴۱)

(۴۰) یعنی بڑی بڑی چیزاں ناں چھوڑ غے گہراں ماں رہنؔ لاؔ مالؔ چوکھر ور ہی غور کرلیوا انھاں ماں وی اللہ غی قدرت غیں، تے اس غا اک ہونؔ غین اور اس غی عظمت آلیں گل ہیں جتھاں ور غور کرن آلو قدرت غا کرشمہ تک غے ٹھٹھن ٹھار ہو جئے تے یاہ کہنؔ ور مجبور ہو جئے کہ واقعہ ہی اس کائنات غی کنڈ ور اک زبردست ہستی ہے چھڑا اُدھ دینؔ آلاؔ چوکھراں۔ مھیس، گاں، بکری

وغیرہ ور ہی غور کر لیو! جانور غا ٹہڈ ماں، رت، پیشاب، گوہ سب کجھ وہے ور انھاں غے بشکاروں کسو صاف، شفاف، پاک خوشبودار دُدھ پیدا ہو جئے جہڑو پیݨ آلاں ناں لذت، صحت سب کجھ دیئے، سنگا تیں گٹ گٹ کر تو لہہ جے نہ اس ماں گوہ پیشاب غو کجھ اثر وہے نہ رت غو رنگ وہے، کیوں! یاہ اس گل غی دلیل نیہنہ جے یوہ سارو نظام اک زبردست طاقت آلی ذات چلا رہی ہے جس غی خدائی ماں کوئے شریک نیہنہ، تے کیوں! یہ چیز اس گل غو تقاضو نیہنہ کرتیں جے بندا اپݨاں مالک غو شکر کریں!۔

وَاَوۡحٰی رَبُّكَ اِلَی النَّحۡلِ اَنِ اتَّخِذِیۡ مِنَ الۡجِبَالِ
تے تھارا رب نے مکھیاری غا دل ماں یاہ گل گہل چھوڑی جے توں پہاڑاں ماں
بُیُوۡتًا وَّمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا یَعۡرِشُوۡنَ (۶۸) ثُمَّ كُلِیۡ مِنۡ
تے بوٹاں ماں تے لوکاں غی بنائی وی عمارتاں ماں اپݨاں گہر بنا لے؛ فر ہر قسم غاں
كُلِّ الثَّمَرٰتِ فَاسۡلُكِیۡ سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا ؕ یَخۡرُجُ
میواں غو رس چوستی پھر! تے اپݨاں رب غا اسان رستاں ور چلی جاء اس غا ٹہڈ بچوں
مِنۡۢ بُطُوۡنِهَا شَرَابٌ مُّخۡتَلِفٌ اَلۡوَانُهٗ فِیۡهِ شِفَآءٌ
پیݨ غی چیز نکلے جس غا کنی کنی رنگ ویں اس ماں لوکاں واسطے
لِّلنَّاسِ ؕ اِنَّ فِیۡ ذٰلِكَ لَاٰیَةً لِّقَوۡمٍ یَّتَفَكَّرُوۡنَ (۶۹)
شفاء ہے غور فکر کرن آلاں واسطے اس ماں (وی بڑی) نشانی ہے (۴۲)
وَاللّٰهُ خَلَقَكُمۡ ثُمَّ یَتَوَفّٰىكُمۡ ۟ۙ وَمِنۡكُمۡ مَّنۡ یُّرَدُّ اِلٰۤی
تے اللہ تعالیٰ نے ہی تم پیدا کیا ہیں، فر وہ ہی تمناں وفات دئے، تے تھارا بچوں کجھ اساویں جہڑا بڈیواں غی
اَرۡذَلِ الۡعُمُرِ لِكَیۡ لَا یَعۡلَمَ بَعۡدَ عِلۡمٍ شَیۡـًٔا ؕ اِنَّ
نکمی عمر توڑی پہچا دتا جیں جس کر غے انھاں غو یوہ حال ہو جئے کہ اک چیز جانن تیں بعد وی نیہنہ جانتا؛ بیشک
اللّٰهَ عَلِیۡمٌ قَدِیۡرٌ (۷۰) وَاللّٰهُ فَضَّلَ بَعۡضَكُمۡ عَلٰی
اللہ تعالیٰ خوب جانن آلو قدرت آلو ہے (۴۳) تے اللہ تعالیٰ نے تھارے بچوں کجھ لوکاں ناں کجھاں تیں
بَعۡضٍ فِی الرِّزۡقِ ۚ فَمَا الَّذِیۡنَ فُضِّلُوۡا بِرَآدِّیۡ
روزی ماں باہدو دتو ہے فر جن لوکاں ناں روزی ماں کشائش نصیب ہوئی
رِزۡقِهِمۡ عَلٰی مَا مَلَكَتۡ اَیۡمَانُهُمۡ فَهُمۡ فِیۡهِ
ہے ویہہ اپݨی روزی اپݨاں (ماتحت) غلاماں ور اس را نیہنہ پھیر سکتا کہ ویہہ اس ماں برابر (غا حصہ دار)
سَوَآءٌ ؕ اَفَبِنِعۡمَةِ اللّٰهِ یَجۡحَدُوۡنَ (۷۱) وَاللّٰهُ جَعَلَ
ہو جیں تے کیوں! یہ لوک اللہ غی نعمتاں تیں نمکر رہیا ہیں (۴۴) تے اللہ تعالیٰ نے

ع ۹ ۵ ۱۵

(۴۱) اللہ تعالیٰ غی قدرتاں تے اس غی نعمتاں ماں میوا وی بہت بڑی نعمت ہیں کھجور تے داخ ناں ہی تکو! اک ہی چیز ماں اللہ نے کتنی کتنی تاثیر رکھ چھوڑیں ہیں کہ لوک انھاں تیں کھاݨ پیݨ غیں مچ سہݨی چیز وی بنا لیں جس را کہ شربت، سرکو، ساوگی، چھوارہ وغیرہ تے انھاں تیں ہی مت مارن آلی نشہ غی چیز شراب وی بنا لیں کیوں! یہ اللہ تعالیٰ غی قدرت غی نشاݨیں نیہنہ!! تے ان نعمتاں غو تقاضو نیہنہ کہ بندا اپݨاں مالک غی عبادت کریں تے اس غی خدائی ماں کسے ناں شریک نہ کریں!! ضرور ہیں ور ان لوکاں واسطے جہڑا عقل تین کم لیں باقی جہڑا اپݨی سمجھ تیں کم لیݨو ں نہ چاہتا ویں انھاں واسطے ساریں دلیل بیکار ہیں فائدو: یاہ آیت مکہ پاک ماں اس ویلے نازل ہوئی تھی جدا جاں شراب حرام نیہنہ ہوئی تھی ور اس ماں وی ''نشہ آلی چیز،، تے ''کھاݨ پیݨ غیں چیز،، کنی کنی ذکر کر غے اس پاسے اشارو کر دتو ہے جے شراب اک پہیڑی چیز ہے جہڑی کھاݨ پیݨ آلیں چیزاں ماں نیہنہ آ سکتی۔

(۴۲) اللہ تعالیٰ غی اک ہور قدرت تے کاری گری غو بیان ہو رہیو ہے جے اس غی جیا جون بچوں اک نکی جئی چیز مکھیاری ناں تکو! اس غا دل ماں یاہ گل کس نے گہلی! کس نے اس ناں یاہ مت دتی، کس نے اس ناں یوہ قدرتی علم، یاہ فطرت تے جبلت (instinet) عطا فرمائی جے قدرت غا اس انجنیر ناں تک غے دنیا حیران ہو جئے، ٹھٹھن ٹھار ہو جئے کہ کس را یاہ پہاڑاں ماں، گہراں ماں تے چھپراں اور بوٹاں ماں اپݨاں کُپا بنا لئے، جس ماں چھ۶ چھ۶ کوناں آلیں سیکڑاں نکیں نکیں کوٹھیں بنا وے انھاں غی بنائی اتنی سہݨی ترتیب ناݪ رکھے کہ ساریں کوٹھیں ٹھیک ٹھیک آپس ماں جُڑ جیں کدے ذری بتھ نیہنہ رہتی جتھاں ناں اکھاں ناں تک غے انسان یاہ کہݨ ور مجبور ہو جئے کہ یوہ کپو کد ہے! یوہ تے کسے ماہر تجربہ کار انجنیر غو بنایو وو ﴿بُیُوۡتًا﴾ ''گہر،، ہے تے جد کُپو بݨ غے تیار ہو جئے فر کون؟ اس ناں دسے جے ہݨ توں سارا ملک ماں پھر پھر غے اک اک میوہ غو، پھل غو تے فصل غو رس چوس لئے! تے سیکڑاں بلکہ کئیں واری تے ہزاراں میلاں غو پہینڈ و کچھ غے دور دور تیں رس چوس غے جد آوے فر کوݨ اس ناں اس غا کُپا غو رستو دسے! رستہ ماں کتناں ہی کھنکھار پہاڑ، بیابان جنگل آویں ور کدے پُھلتی نیہنہ کدے اس ناں رستو بسر تو نیہنہ حالانکہ ہوا ماں کہڑی سڑک لگی وی ہے؟ برطانیہ غا ایکݨ تحقیق کرن آلا نے لکھیو ہے، جے اک پونڈ مانکھیو (مکھیر) واسطے مکھیاری ناں جتنوں لموں پہینڈ وکچھنوں پُوے یوہ ساری دنیا غی چمکھی ترے واری چکر لاݨ غے برابر ہو جئے، فر انھاں غی جماعت ناں تکو! کس را اتفاق تے ترتیب ناݪ ساریں مکھیاریں اک راݨی غے ماتحت کم کریں، کدے کائے انتظام غے خلاف نیہنہ کرتی، فر پھلاں غا رس ناں اپݨاں ٹہڈ ماں جمع کر کر غے کسو سہݨو یوہ شربت بنا ویں! جس غا کئیں کئیں رنگ ویں، کنی کنی تاثیر وہے، جہڑو لوکاں واسطے مچ پیاری غذا تیں علاوہ کئیاں بماریاں واسطے وی شفا ہے کیوں! اس ماں اللہ غی قدرت، اس غی کاری گری، تے توحید غیں نشاݨیں نیہنہ! کیوں! اس ماں یاہ نشاݨی نیہنہ جے یوہ سارو نظام بڑی ترتیب ناݪ اکا قدرت آلی ذات چلا رہی ہے کہ جیکدے اس غی خدائی ماں کوئے دو جو شریک ہو تو تاں یوہ نظام کدے نہ چلتو بیشک اس ماں یہ ساریں دلیل ہیں ور ان لوکاں واسطے ہی تے جہڑا سوچیں سمجھیں! غور فکر کریں!

ور جھڑا غور فکر کرنی ہی نیہنہ چاہتا ویہہ کسے چیز تیں کجھ نصیحت یا سبق حاصل نیہنہ کرسکتا۔

(۴۳) یعنی باہر غیں چیزاں تیں علاوہ انسان اپنٹاں وجود ور ہی غور کر لئے اس غا وجود ماں وی اللہ تعالیٰ غی قدرت غی، اس غی توحید غی تے اس غا زبردست علم غیں بے شمار دلیل تے نشانیں ہین انسان کجھ نیہنہ تھو اللہ نے ہی سوچ سمجھ آلی یاہ مخلوق اپنی قدرت ناںٔ بنا دتی فر وہ جد چاہوے اس ناں وفات دید یئے کوئے اس تیں بچ نیہنہ سکتو تے کتناں ناں وہ زندگی ماں ہی بڈھیواں غی اس عمر توڑی پہچا دیئے جد اپنٹاں اپنٹاں فن غا بڑا بڑا ماہر سب کجھ بسار بیسیں سگوں سمجھان ناںٔ وی کائے گل نیہنہ سمجھ سکتا تے ساراں ناں مٹوں پوے کہ وہ ہی علیم تے قدیر ہے ور حضرتِ عکرمہؓ فرماویں جے قرآن پڑھن آلو تے اس ور عمل کرن آلو پہانویں کتنوں ہی بڈھو ہو جئے اس غو یوہ حال نیہنہ ہوتو (جلالین شریف) الحمد اللہ ہم نۓ اس غو آپ تجربو کیو ہے کتناں دین غا خادم تکیا کہ سو سو سال غی عمر ماں وی انھاں غی یاداشت بالکل نروئی سجری تے جوان رہ، رحمتِ عالم ﷺ نے اس عمر تیں نجات منگن غی دعا وی سکھائی ہے اَللّٰھُمَّ اِنِّی اَعُوْذُبِکَ مِنَ الْبُخْلِ وَالْکَسْلِ وَالْھَرَمِ وَاَرْذَلِ الْعُمُرِ یعنی ربا! ہوں تیرے کولوں بخیلی تیں، الکّ تیں بڈھیواں تیں اور نکی عمر تیں پناہ منگوں (ابن کثیر)۔

(۴۴) ابن کثیرؒ فرمانویں جے آیت ماں ان مشرکاں غو جاہل پونٹوں بیان ہو رہیو ہے جھڑا کجھ ہستیاں اگے یاہ سمجھ غی دعا منگیں تے انھاں غی عبادت کریں تھا جے یہ اللہ غا پیارا ہیں تے انھاں ناں وی خدا غی خدائی ماں کجھ اختیارات ہیں جس را کہ عرب غا مشرک حج کرتاں یاہ دعا کریں ویں تھا ''اے اللہ ہم تیری بارگاہ ماں حاضر ہاں تے ہم یاہ گل، مناں جے تیرو کوئے شریک نیہنہ، اِلَّا شَرِیْکًا ھُوَ لَکَ تَمْلِکُہٗ' ور وہ شریک جھڑو تیرے ہی ماتحت ہے یعنی تیرو پیارو ہے تے توں اس غو مالک ہے،، اللہ تعالیٰ انھاں غا جواب ماں فرماوے جے کجھ تے سوچو! کجھ تے شرم کرو! کیوں! اللہ تعالیٰ نے ہی جھڑی روزی تمناں دتی ہے فر کجھاں ناں ذری زیادہ دے غے دوجاں غو سردار تے دوجاں ناں انھاں غو غلام بنا چھوڑیو ہے دسو! کوئے اسو مالک وی ہے جھڑو اپنٹاں غلام ناں اپنی ملکیت ماں اپنٹوں پیالی سمجھ لئے؟ تے اپنی جائداد ماں اور بیوی بچاں ماں اس ناں وی شریک کرے؟ نیہنہ! کدے اسو کوئے سردار تے مالک نیہنہ ہوسکتو فر خدا غی مخلوق بچوں تے اس غی ملکیت بچوں کوئے کس راس غو پیالٔ تے شریک ہو سکے!! اصل ماں جھڑا لوک دوجاں ناں خدا غی خدائی ماں شریک سمجھیں ویہہ اس غی نعمتاں غا ہی منکر ہیں کہ نعمت تے خدا دیئے ور ویہہ شکریو دوجاں غو ادا کریں عبادتِ غیر اللہ غی کریں۔

(۴۵) یعنی یہ نعمت تے ساریں ہی اللہ تعالیٰ نے ہی عطا فرمائی ہیں ور مشرک لوک اللہ تعالیٰ غی نعمتاں غی تے ناشکری کریں ور باطل معبوداں ناں اس گلوں مٹیں جے انھاں غی سفارش ناںٔ ہی یوہ سب کجھ عطا ہو وو ہے فر اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے انھاں غی ہی عبادت کریں تے انھاں اگے ہی دعا منگیں تے انھاں اگے ہی فریاد لانویں حالانکہ انھاں ناں زمین اسمان ماں کسے چیز غو کجھ اختیار رہے ہی نیہنہ، نہ ویہہ اسمان تیں اک پھوئیں بدل برھا غے روزی غو انتظام کرسکیں تے نہ زمین تیں فصل غو اک انگور پیدا کرغے کسے ناں کجھ دے سکیں بلکہ ویہہ تے کسے چیز غی کجھ طاقت رکھتا ہی نیہنہ۔

(۴۶) اج غاں مشرکاں ہاروں عرب غا مشرک وی بنداں ور قیاس کرغے اللہ تعالیٰ غی مثال بیان کریں ویں تھا اور اس ناں اپنٹاں خیال ماں بہت بڑی دلیل سمجھیں تھا۔ جے جس را دنیا غا کسے بادشاہ، کسے عہدیدار کولۓ پجن واسطے ماتحت لوکاں ناں ملنوں تے انھاں ناں خوش کرنوں ضروری ہے اسے را اللہ تعالیٰ توڑی اپنی دعا تے اپنی درخواست پہچانٔ واسطے تے اس غاں نیک بنداں تے پیاراں بنداں ناں خوش کرنوں ضروری ہے۔ اس مثال ماں مشرکاں نے نعوذ باللہ! اللہ تعالیٰ ناں تے اس غی قدرت ناں دنیا غا بادشاہاں تے راجاں ور قیاس کر لیو تھو یعنی جس را دنیا

لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ
تھارے واسطے تھاری ہی جنس بچوں بیویں پیدا کیں تے تھاری بیویاں
اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ وَحَفَدَةً وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ
تیں تھارے واسطے پوت پوترا پیدا کیا تے اس نے تمناں چنگی چنگی پاک چیزاں غی روزی
الطَّيِّبٰتِ ؕ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ
عطا فرمائی تے کیوں! فر وی لوک باطل ور ایمان لیانویں غا! تے اللہ تعالیٰ غی نعمتاں غی
هُمْ يَكْفُرُوْنَ ۝۷۲ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا
ناشکری کریں غا! تے ویہہ اللہ تعالیٰ ناں چھوڑ غے انھاں غی عبادت کریں جھڑا
يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ
اسماناں تیں اور زمین تیں انھاں ناں روزی دین غو کجھ وی اختیار نیہنہ
شَيْـًٔا وَّلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ۝۷۳ فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ
رکھتا تے نہ ہی انھاں کولۓ کجھ قدرت ہے (۴۵) تے تم اللہ تعالیٰ واسطے مثال نہ
الْاَمْثَالَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا
بیان کرو! بیشک اللہ تعالیٰ ہی جانۓ تے تم نیہنہ
تَعْلَمُوْنَ ۝۷۴ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا عَبْدًا مَّمْلُوْكًا لَّا
جانٹا (۴۶) اللہ تعالیٰ اک مثال بیان کرے جے اک غلام ہے جھڑو کسے غی ملکیت ماں ہے اس ناں
يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ وَّمَنْ رَّزَقْنٰهُ مِنَّا رِزْقًا
کسے چیز ور کجھ اختیار نیہنہ تے اک وہ آدمی ہے جس ناں ہم نۓ اپنۓ کولوں خوب روزی
حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَّجَهْرًا ؕ هَلْ
دتی وی ہے فر وہ اس بچوں اولے باندے خوب خرچ کرے کیوں!
يَسْتَوٗنَ ؕ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ ؕ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝۷۵
یہ برابر ہوسکیں! ساریں صفت اللہ تعالیٰ ہی غیں ہیں بلکہ ان بچوں مچ لوک جانٹا نیہنہ (۴۷)

وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا رَّجُلَيْنِ اَحَدُهُمَآ اَبْكَمُ لَا يَقْدِرُ

تے اللہ تعالیٰ اک (ہور) مثال بیان فرماوے جے دو بندا ہیں انھاں بچوں اک کلّو چھلّو ہے جہڑو کجھ کم

عَلٰى شَيْءٍ وَّهُوَ كَلٌّ عَلٰى مَوْلٰىهُ ۙ اَيْنَمَا يُوَجِّهْهُّ لَا يَاْتِ

نیہنہ کرسکتو؛ تے وہ اپݨاں مالک ور اک پہار بنْیوں وو وہے اس ناں اس غو مالک جت وی چلاوے وہ کوئے چنگو کم

بِخَيْرٍ ۭ هَلْ يَسْتَوِيْ هُوَ ۙ وَمَنْ يَّاْمُرُ بِالْعَدْلِ ۙ وَهُوَ

کرغے نیہنہ آتو؛ کیوں! یوہ آدمی تے وہ آدمی آپس ماں برابر ہوسکیں جہڑو عدل انصاف غو حکم کرتو وہے، تے

عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ (٧٦) وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ

وہ آپ وی سِدا رستہ ور وہے (۴۸) تے اللہ تعالیٰ ہی جاݨے اسماناں غی تے زمین غی چھپی وی

وَالْاَرْضِ ۭ وَمَآ اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ

چیزاں ناں اور قیامت غو معاملو تے بس اتنوں ہے کہ واہ اکھ غا پلکارا ماں ہوجئے غی یا اس تیں وی

اَقْرَبُ ۭ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰي كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ (٧٧) وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ

گھٹ وقت ماں! بیشک اللہ تعالیٰ ہر چیز ور قدرت رکھݨ آلو ہے (۴۹) تے اللہ تعالیٰ نے تم تھاریاں مایاں

مِّنْۢ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ شَـيْـــًٔـا ۙ وَّجَعَلَ لَكُمُ

غا شکم تیں (اس را) پیدا کیّا کہ اسویلے تم کجھ نیہنہ جاݨے تھا تے اس نے تھارا واسطے

السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ (٧٨)

کن، تے اکھ اور دل بݨایا تانجے تم شکر کریں (۵۰)

اَلَمْ يَرَوْا اِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرٰتٍ فِيْ جَوِّ السَّمَاۗءِ ۭ مَا

کیوں! انھاں نے زمین تے اسمان غے بشکار کھلا کیّا وا پکھیروں نیہنہ تکیا! انھاں

يُمْسِكُهُنَّ اِلَّا اللّٰهُ ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ

ناں اللہ غی ذات تیں سواء کوئے نیہنہ تھمتو بیشک اس ماں ایمان آلاں واسطے بڑیں نشانئیں

يُّؤْمِنُوْنَ (٧٩) وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْۢ بُيُوْتِكُمْ سَكَنًا

ہیں (۵۱) تے اللہ نے تھارا واسطے تھارا گھر بسݨ غی جگہ بݨایا

غا بادشاہ اپݨاں ماتحتاں غا محتاج ویں نہ دوروں کسے غی گل سݨ سکیں تے نہ اپݨاں گھر ماں رہ غے اپݨی رعایا ناں دوروں تک سکیں اللہ تعالیٰ وی اسے را اپݨاں نیک بنداں غو نعوذ باللہ! محتاج ہے حالانکہ وہ تے پوری کائنات ماں اک اک غی گل آپ سݨیں، تے اک اک ناں آپ دیکھے، ات توڑی کہ شاہ کالی رات ماں کالی کیڑی ناں وی تکے تے اس غا ٹرن غی کیڈ اور اس غی ہر اک فریاد وی سݨے فر وہ کسے غو محتاج کسرا ہو سکے؟ ور جاہل مشرک لوک انساناں غیں مثال اللہ تعالیٰ نال جوڑیں، انھاں لوکاں ناں ہی فرمایو ہے جے تم میری مثال نہ بیان کرو! تمناں کے پتو میری کہڑی مثال ٹھیک بنیں غی! امام رازیؒ تے دوجاں بچ ساراں مفسراں نے ﴿الامثال﴾ غی یاہی تفسیر کی ہے حضرت شاہ ولیؒ تے انھاں غاں پوتاں نے وی اسے تفسیر غے مطابق ترجموں کیو ہے ور کجھ بزرگاں نے ﴿الامثال﴾ غی تفسیر شریک کی ہے یعنی تم اللہ غو کوئے شریک نہ منوں۔

(۴۷) مشرکاں غی مثالاں غے برخلاف شرک غا غلط ہوݨ غیں یہ دو مثال بیان کی جا رہی ہیں جے جیکدے مثال نال گل سمجھݨی ہے تاں اسرا سمجھو! جے اک بندو کسے غو غلام ہے وہ ہر اکین گل ماں اس غو محتاج ہے اس ناں کسے گل غو کجھ اختیار نیہنہ، تے اک دوجو بندو ہے جہڑو اپݨی جائداد غو مالک تے خود مختار ہے جت چاہوے تے جد چاہوے اولے باندے خرچ کرے کیوں! یہ دوئے بندا کدے برابر ہوسکیں؟ کدے نیہنہ ہوسکتا! فر اللہ تیں علاوہ ویہہ باطل معبود جھاں ناں مشرک خدا غی خدائی ماں شریک منیں ویہہ کس را اللہ غے برابر ہو سکیں! حالانکہ ویہہ اللہ ہی غا پیدا کیا واہیں، حقیقت یاہ ہے کہ صفت تے ساریں اللہ تعالیٰ ہی غی ہیں تے کوئے اس غو شریک نیہنہ ور مشرک اتنی موٹی گل وی سمجھتا نیہنہ، بلکہ چھڑو جاہل پوݨوں کریں۔

(۴۸) یاہ دُوئی مثال وی شرک غے خلاف ہے جے اک پاسے یہ انّا، کانا، ڈورا، تے گلا بُت ہیں جہڑا اپݨاں منݨ آلاں غے سر ہی اک طرح غا پہار ہیں تے دوجے پاسے عدل انصاف غو حکم دیݨ آلو ہر چیز ور قدرت رکھݨ آلو اللہ تعالیٰ ہے فر کیوں! یہ کلا ڈورا محتاج بت اللہ تعالیٰ غے برابر کس را ہوسکیں!! فائدو:۔ کجھ بزرگاں نے یاہ آیت تے یاہ مثال رحمت عالم ﷺ تے مشرکاں غاں مقدماں غی سمجھی ہے جد کہ کجھ دوجا بزرگ فرمانویں جے یاہ مومن تے کافر غی مثال بیان فرمائی ہے خیر! آیت پاک غاں لفظاں ماں اتنی گنجائش موجود ہے کہ آیت تریہاں چیزاں غی مثال بݨ سکے!۔

(۴۹) یعنی توحید تے شرک غو اصل نمیڑو آخرت ماں ہی وہے غو جت پتو لگ جئے کہ عبادت غو مستحق وہ اللہ تھو جہڑو زمین اسمان غی ساری چھپی وی چیزاں ناں جاݨے یا یہ کلا ڈورا بت جھاں ناں اپݨاں آپ غو وی کجھ پتو نیہنہ، تے قیامت کد آوے غی؟! یاہ گل وی اللہ تیں بجن کوئے نیہنہ جاݨتو ور واہ جد وی آوے غی اس را بلیں بلیں نیہنہ آسیں کہ لوک اس ناں تک غے اس غی تیاری کرلیں بلکہ جد وی آوے غی اکھ غا لحظہ ماں آجے غی تے اچݨ چیت ہی آوے غی اس ویلے پتو لگ جئے غو جے واقعہ ہی اللہ ہر چیز ور قدرت رکھݨ آلو ہے اس واسطے کسے کم ماں کجھ اوکھت نیہنہ۔

(۵۰) اللہ غی قدرت دیکھو! جس ویلے بچوں ماں غا شکم تیں پیدا وہے وہ کجھ وی نیہنہ جاݨتو فر اللہ غا دتا وا کناں تیں سݨ غے تے اکھاں تیں دیکھ غے، اور دل تیں سمجھ غے وہ کسو ماہر بݨ جئے ور اس ور اللہ غو شکر ادا نیہنہ کرتو حالانکہ یہ چیز تے خدا غو شکر ادا کرن واسطے عطا ہوئی تھیں، امام رازیؒ فرمانویں! جے کن اس گلوں لبھا تھا تانجے اللہ غو حکم سݨیں، تے اکھ اس گلو عطا ہوئی تھیں تانجے اکھاں نال اس غی قدرت غی کارگری ناں تک غے اپݨاں مالک ناں سیاݨ سکے تے دل اس گلون لبھو تھو تانجے اپݨاں مالک غی قدرت عظمت ناں سمجھ غے اس ور ایمان لیاوے تے اس غو شکر ادا کرے۔ (تفسیر کبیر)

(۵۱) یعنی اتناں پہارا پہار آلا تے وزنی جسم آلا ان پکھیرواں ناں کس نے ہوا ماں اڈݨوں سکھایو؟ کس نے انھاں ناں یاہ جاچ دسی ہے جے اُڈ غے ہوا ماں جاؤ! فر ہوا ماں کھلݨ جاؤ، لڑک جاؤ!

فر اپنٹی مرضی ناں جت مرضی زمین ورلہہ آویں کیوں ! اس ماں اللہ غا وجودغی اس غی عظمت تے کبریائی غی تے اس غا اک ہونٰ غیں مچ دلیل نیہنہ ہیں ! ۔ بیشک ہیں ور انھاں واسطے ہی جہڑا غور فکر کر غے تے گل سمجھ غے ایمان لیاٹوں چاہویں باقی غافل لوک تے پکھیرواں غی تحقیق ور بڑیں بڑیں کتاب لکھ ماریں ور کدے انھاں غو خیال اس پاسے نیہنہ جاتو۔

وَجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ جُلُوْدِ الْاَنْعَامِ بُيُوْتًا تَسْتَخِفُّوْنَهَا

تے اس نے تھارا واسطے چوکھراں غی چمڑی غا گہر بنا دتا جہڑا تمناں ڈیرو چانٰ آنٹے

يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ اِقَامَتِكُمْ وَمِنْ اَصْوَافِهَا وَ

تہاڑے تے ڈیرو لانٰ آنٹے تہاڑے ہولا لگیں تے انھاں غی اُنّ تے بُر اور

اَوْبَارِهَا وَاَشْعَارِهَآ اَثَاثًا وَّمَتَاعًا اِلٰى حِيْنٍ ﴿٨٠﴾

جت تیں (تھارے واسطے) گہر غو طرح طرح غو سمان ناٹے اک مدت توڑی کم آنٰ آلیں چیز بنائیں (۵۲)

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّمَّا خَلَقَ ظِلٰلًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنَ

تے اللہ نے اپنٹی پیدا کی وی کجھاں چیزاں غی تھارا واسطے چھاں بنائیں ، تے اس نے تھارا واسطے

الْجِبَالِ اَكْنَانًا وَّجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيْلَ تَقِيْكُمُ

پہاڑاں ماں کلاں بنائیں ؛ تے اس نے تھارے واسطے کڑتا بنایا جہڑا تمناں گرمی تیں

الْحَرَّ وَسَرَابِيْلَ تَقِيْكُمْ بَاْسَكُمْ كَذٰلِكَ يُتِمُّ

بچانویں تے اسا کڑتا وی جہڑا آپسی لڑائی ماں تھاری حفاظت کریں ، وہ اسے را اپنٹیں نعمت

نِعْمَتَهٗ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُوْنَ ﴿٨١﴾ فَاِنْ تَوَلَّوْا

تھارے اپر پوریں کرے ؛ تانجے تم فرمانبرداری کریں ؛ فر جیکدے یہ منہ پھیر لیں

فَاِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلٰغُ الْمُبِيْنُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُوْنَ نِعْمَتَ

تاں (اے نبیؐ) تھارے متھے تے بس صاف صاف پہچا دیٹوں ہی ہے (۵۳) یہ اللہ تعالیٰ غی نعمت ناں

اللّٰهِ ثُمَّ يُنْكِرُوْنَهَا وَاَكْثَرُهُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ

ع ١١ ١٧

پشانٹیں فر اُس نعمت تیں نمکر جیں اور ان ماں مچ لوک تے ہیں ہی کافر (۵۴) تے جس تہاڑے

نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ

ہم ہر اک امت بچوں اک اک گواہ کھلو کراں غا فر کافراں ناں نہ

لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُوْنَ ﴿٨٤﴾

اجازت دتی جئے غی تے نہ انھاں ناں توبہ کرن واسطے کہیو جئے غو (۵۵)

(۵۲) یعنی اٹ ، پتھر ، لکڑی ، وغیرہ غا مکان ، تے بالاں چمڑیاں غا یہ سفری گہر یعنی تنبو بنانٰ غو انسان ناں ذہن کس نے دتو ؟ دل ناں سکونٰ دینٰ آلیں تے ارام ناں بسنٰ غیں یہ چیز بنانٰ غی جاچ کس نے دسی ؟ فر یہ چیز مہیا کس نے کیں ؟ یاہ پہیڈاں غی اُنّ ، یہ اونٹھاں غا رووں تے یاہ بکری غی جت کس نے دتی ؟ جتھاں تیں تم کتنی سہنی سہنی چیز بنانویں ، سردی گرمی ماں کم آنٰ آلیں چیز بنائی جیں یوہ سارو اللہ تعالیٰ ہی غو کرم تے اسے غو انعام ہے اسے غیں نعمت ہیں فر شکر وی تے اسے غو ہونٹوں لوڑیئے تے عبادت اور دعا غو مستحق وی وہ ہی ہونٹو چاہیئے ! ور انسان اپنٹاں مالک غو شکر ادا نیہنہ کرتو بلکہ شرک غا رستا لوڑے۔

(۵۳) بوٹاں ، پہاڑاں ، شنگراں تے کوٹھاں وغیرہ غی چھاں وی اللہ غی بڑی نعمت ہے اسے را دشمن تیں یا بدل تیں بچنٰ واسطے یا گرمی سردی تیں بچا واسطے پہاڑاں ، شنگراں ماں کلاں وی اللہ ہی غی عطا کی وی اک نعمت ہے تے اللہ نے ہی انسان ناں یاہ سوچ اور یہ چیز عطا فرمائی ہیں جتھاں غے ذریعہ انسان گرمی غی لُو تیں بچنٰ واسطے لباس بنا وے جس غی عرب جسا گرم ملک ماں سردی غا لباس تیں وی زیادہ لوڑ تھی تے اسے نے اپنٹاں فضل ناں لوہو ، سٹیل وغیرہ عطا کیو ہے تے انسان ناں یاہ مت دتی ہے جے وہ لڑائی ماں کم آنٰ آلو لباس زرہ ، اور بلٹ پروف جیکٹ وغیرہ بنا لئے ؛ القصو اللہ نے انسان ناں اس غی ضرورت غیں ساریں نعمت عطا فرمائیں تے انھاں ناں استعمال کرن غی سمجھ وی عطا کی اس غو تقاضو ہے کہ انسان اپنٹاں مالک غو شکر گذار بنٹے اسے غی عبادت کرے ؛ آخر ماں فرمایو جے جہڑا اتنوں سنٰ لینٰ تیں بعد وی نہ مالک غو احسان منیں نہ اس غو شکر ادا کریں بلکہ منہ پھیر لیں فر نبی پاک ﷺ ناں وی انھاں ور غم تے افسوس کرن غی کجھ لوڑ نیہنہ کیونجے حضور ﷺ تے اپٹوں دعوت آلو کم کر چکیا ہیں۔

(۵۴) یعنی ناشکری غی یاہ وجہ نیہنہ جے ویہہ اللہ تعالیٰ غی نعمتاں ناں سیاٹتا ہی نیہنہ ؛ نیہنہ ! بلکہ گل یاہ ہے جے یہ نعمتاں ناں چنگی طرح سیاٹیں تے یاہ وی جانٹے بلکہ منیں کہ یہ نعمت دینٰ آلو اللہ ہی ہے ور عقیدو بنا تاں تے عمل کرن غے ویلے یہ ان نعمتاں غا تے خدا غا شکر غا منکر ہو جیں تے یاہ کہنٰ لگ جیں جے یہ چیز ہم ناں فلاناں فلاناں غی سفارش ور لبھیں ہیں فر نعمت دین آلی سچی ذات ناں تے بسار چھوڑیں ور جتھاں ناں سفارشی منٰ غے خدا غو شریک بنانویں انھاں غی خوب عبادت کریں اس را متا لوک کافر ہی ریہنہ۔

(۵۵) اتوں ہُنٰ شرک غو وبالٰ تے اللہ غی نعمتاں غی ناشکری کرن غو نتیجو بیان ہو رہیو ہے جے اک تہاڑو اسو وی ضرور آنٰ آلو ہے جدا گلاں ، پشلاں ساراں ناں اپنٹاں مالک غی عدالت ماں حاضر ہونٹوں پوے غو ، جت اللہ ہر ایکنٰ امت غا پیغمبر ناںٰ گواہی واسطے کھلاں کرے غو جے تھاری امت نے تم ناں کے جواب دتو تھو ؟ کسنے تھاری گل منیں تے کس نے تھارو مخول بنا یو تھو ؟ فر کافراں منکراں ناں نہ کوئے عذر بہانوں کرن غی اجازت لبھے غی تے نہ ہی ویلو کھڑا غے انھاں ناں توبہ کرن غو کجھ فائدو وہے غو۔

وَاِذَا رَاَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ

تے جسویلے ظالم لوک عذاب ناں تک لیں غا فر وہ نہ انھاں تیں ہولّو کیّو

عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ ﴿۸۵﴾ وَاِذَا رَاَ الَّذِيْنَ

جئے غو تے نہ انھاں ناں مہلت دتی جئے غی (۵۶) تے جسویلے مشرک لوک اپݨاں بنایا وا

اَشْرَكُوْا شُرَكَآءَهُمْ قَالُوْا رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ شُرَكَآؤُنَا

شریکا ناں دیکھیں غا ویہہ کیہنہ غا : اے مھاریار با ! یہ ہی ہیں ویہہ مھارا بنایا وا شریک

الَّذِيْنَ كُنَّا نَدْعُوْا مِنْ دُوْنِكَ ۚ فَاَلْقَوْا اِلَيْهِمُ

جھاں غی ہم تیّاں چھوڑ غے عبادت کراں واں تھا فر ویہہ شریک انھاں

الْقَوْلَ اِنَّكُمْ لَكٰذِبُوْنَ ﴿۸۶﴾ ۚ وَاَلْقَوْا اِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذِ

غی گل غو جواب دیں غا جے تم بالکل چھوٹھا ہیں (۵۷) اور اس تہاڑے یہ اللہ تعالیٰ اگے

ِالسَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۸۷﴾ اَلَّذِيْنَ

فرمانبرداری غی گل رکھیں غا تے ویہہ جھڑیں کوڑیں گل بݨا تا رہنہ تھا ویہہ ساریں ہوا ہو جیں غیں (۵۸) جھاں

كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ زِدْنٰهُمْ عَذَابًا

لوکاں نے کفر کیّو اور ویہہ (دوجاں ناں وی) اللہ غا رستہ تیں روکتا رہیا ہم انھاں واسطے عذاب ور

فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوْا يُفْسِدُوْنَ ﴿۸۸﴾ وَيَوْمَ

عذاب غو باھد وکراں غا اس فساد غی وجہ تیں جھڑو یہ کریں ویں تھا (۵۹) تے جس تہاڑے

نَبْعَثُ فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيْدًا عَلَيْهِمْ مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

ہم ہر اک امت ماں خود اسے بچوں اس غے خلاف اک گواہ کھلو کراں غا

وَجِئْنَا بِكَ شَهِيْدًا عَلٰى هٰٓؤُلَآءِ ۭ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ

تے (اے نبیؐ) ہم تمنّاں انھاں ساراں ور گواہ بݨا غے لیانواں غا ؛ تے ہم نّے تھارا ور یاہ

الْكِتٰبَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً وَّبُشْرٰى

کتاب نازل کی ہے جھڑی ہر چیز ناں کھول کھول غے بیان کرن آلی ہے تے مسلماناں واسطے ہدایت اور رحمت ناّے

(۵۶) یعنی اج تے یہ ظالم نافرمان عذاب واسطے کاہلی کریں جے وہ کد آوے غو ور جس تہاڑے عذاب ناں تک لیں غا فر نہ تے عذاب ذری ہولّو وہے غو، نہ ٹہل دتی جئے غی تے نہ دوزخ ماں سٹّاں کجھ دیری لگے غی بلکہ جنت دوزخ غو فیصلو ہوتاں ہی اکھ غا اک پلکاراماں سارا دوزخی دوزخ ماں سٹ دتا جیں غا۔

(۵۷) مشرک اج جھاں اگے دعا کریں جھاں غی عبادت کریں جھاں ناں خدا غی خدائی ماں شریک کریں قیامت غے تہاڑے انھاں ناں تک غے دندرکیں غا تے بشیکیں غا جے خدایا! یہ ہی ہیں ویہہ جھاں غی ہم عبادت کراں واں تھا تے انھاں اگے دعا منگاں وا تھا ور ویہہ جواب دیں غا جے یہ بالکل کوڑ ماریں نہ تے ہم نّے انھاں ناں کہیو تھو جے تم مھاری عبادت کرو تے مھارے اگے دعا منگو اور نہ ہی ہمنّاں انھاں غی عبادت غو کجھ پتو تھو یہ پتھر غا بت وی ویں غا جھاں ناں اس تہاڑے اللہ تعالیٰ بولݨ غی طاقت دید یئے غو تے جن شیطان وی ویں غا جس را کہ سورتِ ابراہیم/۲۲ ماں گذریو ہے تے فرشتا اور اللہ تعالیٰ غا نبی تے دوجا بزرگ لوک وی ویں غا جس را کہ اللہ حضرت مریم غا پوت حضرتِ عیسیٰؑ ناں پچھے غو جے کیوں ! تم نے انھاں لوکاں ناں کہیو تھو جے تم مناں تے میری ماں حضرتِ مریمؑ ناں خدائی غو درجو دیدیو دیکھو سورتِ مائدہ آیت/۱۱۶۔

(۵۸) یعنی یہ مشرک قیامت غے تہاڑے سارو شرک پُھل جیں غا تے انھاں غی ساری آ کڑ ہوا ہو جئے غی بس اک اللہ تعالیٰ غا فرمانبردار بݨ غے حاضر ہو جیں غا ور ویلّو کھڑا غے اس تہاڑا غی فرمانبرداری کجھ کم نیہنہ آسیں۔

(۵۹) جس را جنت ماں جنتیاں غا رتبہ اپݨاں اپݨاں عملاں غا لحاظ ناݨ کنی کنی ویں غا اسے را دوزخیاں غی سزا غا وی کنی کنی درجہ ویں غا جھاں لوکاں نے آپ وی کفر کیو تے ناݨ ناݨ دوجا لوک وی گمراہ کیا انھاں ناں عام کافراں تیں دوݨوں عذاب وہے غو بلکہ انھاں غو عذاب بدھتو ہی چلیو جے غو۔

(۶۰) قیامت غا تہاڑا غی مشکلاں تے اوکھتاں غو ذکر ہورہیو ہے جے وہ کتنو اوکھو ویلو وہے غو جد ہر دور غاں لوکاں ور انھاں غا دور غا نبی گواہی دیں غا فر رحمتِ عالم ﷺ ساراں نبیاں ور گواہی دیں غا جے واقعہ ہی انھاں نبیاں نے اللہ غو پیغام لوکاں توڑی ٹھیک ٹھیک پہچا چھوڑیو تھو تے اپنی امت غا بارہ ماں وی گواہی دیں غا جے میں انھاں ناں اللہ غو دین تے اس غی کتاب ٹھیک ٹھیک پہچا دتی تھی جس ماں ہر واہ چیز کھول کھول غے بیان کر دتی گئی ہے جہڑی ہدایت واسطے ضروری ہے پہلاں لوکاں غا حالات، تے جنت دوزخ اور قیامت غیں گل نالے حرام حلال غا حکم کھول کھول غے بیان کر دتا گیا ہیں یاہ کتاب اللہ غا فرمانبردار بنداں واسطے رحمت، ہدایت تے خوشخبری سب کجھ ہے۔

لِلْمُسْلِمِيْنَ ﴿۸۹﴾ ع إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ ۱۲ ۱۸

خوشخبری غو ذریعو ہے (۶۰) بیشک اللہ تعالیٰ عدل کرن غو تے احسان کرن غو

وَإِيْتَآئِ ذِي الْقُرْبٰى وَيَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ

اور قرابتداراں ناں (مالی مدد) دین غو حکم دئے؛ تے وہ بے حیائی غی گلاں تے براں کماں اور ظلم کرن

وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۹۰﴾ وَأَوْفُوْا بِعَهْدِ اللّٰهِ

تیں ٹھاکے؛ وہ تمناں سمجھاوے تانجے تم نصیحت حاصل کریں (۶۱) تے جسویلے تم وعدو کریں

إِذَا عٰهَدْتُّمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيْدِهَا

فر اللہ تعالیٰ ناں کیا وا وعدہ ناں پورو کرو تے قسماں ناں پکی کرن تیں بعد نہ توڑو

وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللّٰهَ عَلَيْكُمْ كَفِيْلًا ۭ إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ

حالانکہ تم اللہ تعالیٰ ناں اپنوں ضامن بنا چکیا ویں تم جو کجھ وی کریں

مَا تَفْعَلُوْنَ ﴿۹۱﴾ وَلَا تَكُوْنُوْا كَالَّتِيْ نَقَضَتْ غَزْلَهَا

اللہ تعالیٰ اس ناں یقیناً جانئے؛ تے تم اس کالسری ہاروں نہ ہو جائیو جس نے مضبوط کتن تیں بعد

مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا ۭ تَتَّخِذُوْنَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا

اپنوں سوت توڑ غے ٹوٹا ٹوٹا کر چھوڑیو کہ تم اپنی قسماں ناں آپس ماں فساد غو

بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُوْنَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبٰى مِنْ أُمَّةٍ ۭ إِنَّمَا

ذریعو بنالیں جے اک جماعت دوجی جماعت تیں بد زورا ور ہو جئے؛ بلاشبہ

يَبْلُوْكُمُ اللّٰهُ بِهٖ ۭ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مَا

اللہ تعالیٰ اس غے ذریعہ بس تھاری ازمائش کرے (۶۲) تے اللہ تعالیٰ قیامت غے تہاڑے تھارے سامنے ان چیزاں غی

كُنْتُمْ فِيْهِ تَخْتَلِفُوْنَ ﴿۹۲﴾ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَجَعَلَكُمْ

حقیقت کھول دئے غو جن ماں تم اختلاف کریں؛ تے جیکدے اللہ تعالیٰ چاہتو تاں تم ساراں ناں اکا

أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلٰكِنْ يُّضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ

جماعت بنا چھوڑتو ور وہ جس ناں چاہوے گمراہ کر دئے تے جس ناں چاہوے

(۶۱) مسیں اپر یاہ گل آئی تھی جے قرآن ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ ''ہر اک چیز غو بیان کرن آلو،، ہے یاہ آیت اسے غی اک نکی جئی مثال ہے جس غا چھڑا چھ لفظاں ماں ویہہ ساریں گل آ گئیں ہیں جہڑیں انسانی معاشرہ تے انسانی بستی واسطے ضروری ہیں، سگوں اس غو مکمل جواب ہے جے اک مومن کس را زندگی گذارے؟ اسے گلوں حضرت عبداللہ ابنِ مسعود تے حضرت قتادہؒ نے فرمایو تھو جے نیکی بدی غی کائے اسی گل نیہنہ جہڑی اس آیت ماں بیان نہ ہو گئی وہے (ابنِ کثیر، کبیر) تے اسے گلوں حضرتِ عمر بن عبدالعزیزؒ نے اپنی خلافت غا زمانہ ماں حکم دتو تھو جے جمعہ غا خطبہ غا آخر ماں یاہ آیت ضرور پڑھی جے جس ور اج توڑی مھاری مسیتاں ماں عمل ہو رہیو ہے آیت ماں ترے کماں غا کرن غو تے ترے غا نہ کرن غو حکم ہے جنھاں کماں غا کرن غو حکم ہے انھاں بچوں پہلو کم ''عدل،، ہے جس غو مچ لموں چنڑو تے کو نپھرو مطلب ہے یعنی ہر اک بندہ غو حق ٹھیک ٹھیک انصاف ناں ادا کرنوں وہ دشمن وہے یا دوست وہے، چنگا اخلاق آلو وہے یا بد اخلاق وہے مومن وہے یا کوئے بے ایمان مشرک وہے، تے بنداں غا حق غے نالو ناں اللہ تعالیٰ غا وی سارا حق ادا کرنا تے اس غا دین غا سارا تقاضا پورا کرنا، فر ہر اک کم ماں اعتدال غو اک بشکارلو رستو اختیار کرنوں؛ دوجی گل جس غا کرن غو حکم ہے وہ ''احسان،، ہے یعنی بنداں غو چھڑو حق ادا کر غے نیہنہ بیس رہنوں بلکہ انھاں ناں احسان غو، نیکی غو تے سہنا اخلاق غو وی برتا کرنوں؛ اسے را اللہ تعالیٰ غا وی ضروری حکم فرض ادا کرن غے ناں ناں ہور نفلی کم وی کرناں، فر احسان ماں یاہ گل وی ہے جے سارا کم اخلاص ناں صرف اللہ غی رضا واسطے اللہ ناں اس را حاضر ناظر جان غے کرنا جنیں وہ اللہ ناں دیکھ رہیو وہے کیونجے جیکر وہ اللہ ناں نیہنہ دیکھتو ور اللہ تے اس ناں دیکھے لگو جس را کہ مشہور حدیث جبرائیل ماں ہے؛ تے تیجو کم جس غو حکم دتو گیو ہے وہ یوہ ہے کہ ساراں لوکاں غے ناں ناں اپناں رشتیداراں غا حق وی ادا کرنا سگوں انھاں ناں ساراں تیں مہرے رکھنوں، یعنی اپناں ماں باپ بیوی بچاں واسطے اسے را فکر کرنی جس را آدمی اپنی جان غی کرے تے فر ساراں رشتیداراں واسطے اسے را تڑفنوں، چھڑکنوں تے پریشان ہونوں جس را کہ آدمی اپناں ٹبر غی پریشانی ور پریشان وہے تے چھڑکے، جس غو مطلب یوہ نکلیو جے آدمی اپناں مال جائداد ماں جس را اپنوں حق سمجھے اپناں رشتیداراں غو وی اسے را حق سمجھنوں چاہیئے ہن تم ہی دسو نیکی غو وہ کہڑو کم ہے جس غو حکم اس آیت ماں نیہنہ آیو!؟ فر ترے کماں تیں ٹھاکیو اک ''فحشاء،، یعنی ہر اک اسی بے حیائی غی گل تیں جہڑی شرم غی بے حیائی غی بدی غی سمجھی جے جس را کہ بدکاری، چوری، گال وغیرہ، تے دُوئی گل ''منکر،، ہے منکر ہر اس کم ناں کہیو جے جس ناں شریف لوک سدا مندو تے پھیڑو کم سمجھتا آیا ہیں تے اللہ نے وی ہر اک نبی غا دور ماں تے ہر اک شریعت ماں اس تیں ٹھاکیو ہے تے تیجی گل ''بغی،، یعنی زیادتی ہے واہ کسے وی شخص ور وہے تے کسے را غی وہے تے کسے وی ٹھنگ ناں کی جئے ہن کرو ہا غور! بدی غی کہڑی گل ہے جس تیں ات ٹھاکیو نیہنہ ہے؟ بس یہ ہیں ویہہ نصیحت غیں گل جہڑیں اللہ اپناں بنداں ناں دسے تانجے ویہہ سوچ سمجھ غے عقل ناں کم لیں۔

مَنْ يَّشَآءُ وَلَتُسْـَٔلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٣﴾ وَلَا

سِدا رستہ ور لادئے اور تھاراں عملاں غا بارہ ماں تمنّاں ضرور پچھیو جئے غو (٦٣) تے تم

تَتَّخِذُوْٓا اَيْمَانَكُمْ دَخَلًاۢ بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌۢ بَعْدَ

آپسماں اپنٹی قسماں ناں فساد غو ذریعو نہ بناؤ ! کہ کِدے کوئے قدم جم جانڑ تیں بعد

ثُبُوْتِهَا وَتَذُوْقُوا السُّوْٓءَ بِمَا صَدَدْتُّمْ عَنْ سَبِيْلِ

ترنج (نہ) جئے تے تمنّاں اللہ غا رستہ تیں روکنڑ غا پھیڑا نتیجہ غو مزو چکھنڑوں

اللّٰهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوْا بِعَهْدِ

پُوے تے تم بہت بڑا عذاب غا مستحق ہوجیں (٦۴) تے تم اللہ تعالیٰ غا معاہدہ ناں

اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا ۭ اِنَّمَا عِنْدَ اللّٰهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ

(دنیا غا) تھوڑا مُل ور نہ بیچو ! یقیناً اللہ تعالیٰ کوںٹے جو کجھ ہے وہ تھارا واسطے بہتر ہے جیکر

كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ

تمنّاں علم وہے ؛ جو کجھ تھارا کوںٹے ہے وہ مُک جانڑ آلو ہے تے جو کجھ اللہ تعالیٰ کوںٹے ہے وہ

بَاقٍ ۭ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِيْنَ صَبَرُوْٓا اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ

باقی رہنڑ آلو ہے (٦۵) تے جہڑا لوک ثابت قدم رہیا ہم انھاں ناں ضرور انھاں غاں عملاں غو بہترین

مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ

بدلو دیّاں غا ؛ نیک عمل جہڑو وی کرے وہ مڑد وہے

اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ۚ

یا کالسری ! - بس شرط یاہ ہے جے وہ مومن وہے - ہم اس ناں ضرور پاک زندگی دیّاں غا

وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ اَجْرَهُمْ بِاَحْسَنِ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿٩٧﴾ فَاِذَا

تے ہم ضرور انھاں ناں انھاں غا چنگاں عملاں غی جزاء دیںاں غا (٦٦) تے جسویلے

قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ﴿٩٨﴾

تم قرآن پڑھن لگیں اس ویلے تم ردیاوا شیطان غی اللہ تعالیٰ کولوں پناہ منگ لیا کرو ؛

(٦٢) جن گلاں غو اللہ نے حکم دتو ہے انھاں ماں اک بڑی گل یاہ ہے جے انسان جہڑو وعدو تے معاہدو کرے اس ناں توڑ چاہڑے معاہدہ دو طرح غا ہوسکیں اک وہ معاہدو جہڑو بندا اپنٹاں مالک نالڑ اس غا دین ور عمل کرن واسطے کریں دوجا ویہہ معاہدا جہڑا بندا اللہ غو ناں لے غے یا اللہ غی قسم کر غے آپسماں کریں انھاں دواں ناں پورا کرن غو حکم دتو جا رہیو ہے پہلا وعدہ واسطے فرمایو جئے ’’اللہ تعالیٰ نالڑ کیا وا وعدہ ناں پورو کرو،، یوہ وعدو ہر اک بندو ایمان قبول کرتاں کرے جے مولیٰ! ہمنڑ توڑی میری زندگی تیری نافرمانی ماں گذر گئی ور ہمنڑ ہوں وعدو کروں جے میری زندگی غا جہڑا ساہ باقی رہ گیا ہیں ویہہ ہوں تیری فرمانبرداری ماں گذاروں غو، یوہی وعدو صحابہ کرام ایمان قبول کرتاں رحمتِ عالم ﷺ غا مبارک ہتھ ماں ہتھ دے غے کریں ویں تھا جس ناں بیعت علی الایمان کہیو جئے دوجا وعدا جہڑا اللہ غا دین غے مطابق، اس غا ناں ور تے قسم کر غے کیا جیں انھاں واسطے فرمایو جے ’’قسماں ناں پکی کرن تیں بعد نہ توڑو،، کئیں واری بندہ ناں اک وقت ماں اسیں مجبوریں تے مشکل پیش آجیں کہ وہ مجبور ہو غے اللہ غا ناں غیں قسم کر کر غے تے اس ناں گواہ بنّا بنّا غے اپنٹاں مخالف ناں یقین دواوے جے ہوں یوہ وعدو پورو کروں غو ور بعد ماں ویہہ مجبوریں نیہنہ رہتیں اسا وقت ماں انسان اپنٹاں فائدا ناں دیکھے جے ہمنڑ میرو فائدو وعدو پورو کرنڑ ماں ہے یا توڑن ماں حالانکہ اسو آدمی جیکر اپنٹاں فائدہ واسطے وعدو توڑ چھوڑے تاں اس غو مطلب یوہ نکلے جے اس غے نزدیک اللہ غو ناں چھڑو مفاد کھٹنڑ غو اک ذریعو ہے تے اس غے نزدیک قسم غی تے اخلاق غی کجھ قدر ہی نیہنہ ! اساں لوکاں غا بارہ ماں اللہ فرماوے جے یہ تے اس فاتر بڈھی ہاروں ہیں جہڑی سویرے تیں لے غے شام توڑی چنگی محنت نالڑ سوت کتے ۔ تے کت پڑکت غے چنگو ڈاھڈو کر غے شام ویلے اس غا ٹوٹا ٹوٹا کر چھوڑے، بس جہڑا لوک اج اسلام ور بیعت کریں، اللہ غا دین ور مکمل عمل کرن غا وعدا کریں تے پہلکے اسلام غا رستہ ماں اوکھت دیکھ غے یا اسلام غا حکم اپنٹاں نفس غے خلاف مشکل جانڑ غے یا کافراں غی عیش بہار تک غے اواں ہی لف جیں، یا ایکنڑ جماعت نالڑ اک معاہدو کر غے فر دوجی جماعت ناں اس تیں تکڑی دیکھ غے اس در ہو جیں تے اپنٹاں وعدہ معاہدہ ناں کہنڈ پچھے سٹ چھوڑیں یہ اسے فاتر بڈھی ہاروں اپنٹاں عملاں ناں ضائعاں کر چھوڑیں جہڑی سوت کت غے ٹوٹا ٹوٹا کر دئے یہ لوک یاہ گل نیہنہ سوچتا جے ان معاہداں نال کسے جماعت ناں دوجی جماعت تیں ڈاھڈی کر غے اللہ تعالیٰ انھاں غی ازمائش کر رہیو ہے جے کونڑ دنیا غا مفاد پچھے ٹرے تے کونڑ اس غا حکم غی، اس غا ناں غی تے اپنی زبان غی رعایت کرے۔

(٦٣) یعنی اسلام تے کفر بچوں کہڑو برحق ہے اس غو اصل نمیڑو تے آخرت ماں ہی وہے غو جد ایمان آلا جنت ماں تے کفر شرک کرنڑ آلا جہنم ماں جیں غا باقی دنیا ماں اللہ تعالیٰ کسے ناں مجبور کر غے کسے وی رستہ ور نیہنہ لاتو جہڑو جس رستہ ور چلنوں چاہوے اللہ تعالیٰ اس ناں اسے رستہ ور لا چھوڑے، حالانکہ اس ناں یاہ قدرت ہے کہ وہ ساراں ناں اک ہی اسلام غا رستہ ور لا غے اکا ہی جماعت بنّا دیئے ور یاہ گل اس غی حکمت غے خلاف ہے، لہٰذا کوئی وجہ نیہنہ کہ ایمان آلا کافراں غی تعداد متی دیکھ غے اواں لف جیں یا یاہ گل سوچ غے جے کافر تے اللہ غا نافرمان ہیں انھاں نالڑ معاہدو پورو کرن غی کے لوڑ ہے ! انھاں نالڑ کیا وا وعدا توڑ چھوڑیں، نیہنہ ! معاہدو جس نالڑ وی وہے - بشرطیکہ وہ خدا غا دین غے مطابق وہے - وہ پورو کرنڑوں ضروری ہے ایمان آلاں ناں تے ہر اک کم یاہ گل سوچ غے کرنڑوں چاہیئے جے ہمنّاں اس کم غی خدا غی بارگاہ ماں ضرور پچھ وہے غی تے ہمنّاں ضرور اس غو جواب دیںڑوں پوے غو!۔

(٦۴) وعدو توڑ چاہڑن غی ہور اہمیت بیان ہو رہئی ہے جے ایمان آلا جدا ایکنڑ جماعت نالڑ معاہدو کرن تیں بعد دوجی ناں تغڑی دیکھ غے اس در ہوجیں غا تاں یہ وعدا تے یہ قسم آپس ماں فتنہ فساد

غوذریعو بݨ جیں غا کسے ناں کسے ورکجھ اعتبار نیہنہ رہ سیں جسرا کہ اج دنیا ماں ہو رہیو ہے- دوجے جد ایمان آلا قسماں ناڵ یقین دواݨ تیں بعد وعدا پہن چھوڑیں غا اس ناڵ اک تے دوجاں ناں وی وعدا کرݨ تیں پہݨ غی مت ملے غی دوجے ہو سکے کجھ لوک اللہ غا دین ماں آݨ غی سوچتا ویں غا ور مسلماناں غی یاہ بداخلاقی تک غے پچھے ہٹ جیں غا اس را اسلام ور انھاں غا پیر پکا ہوتا ہوتا ترنج جیں غا فر ایمان آلا ہی لوکاں ناں اسلام تیں روکݨ آلا تے وعدو خلافی غو رواج کہلݨ آلا ہو جیں غا جس تیں بدھ کوئے جرم نیہنہ ہو سکتو جس غی سزا وی فر عذابِ عظیم ”یعنی بہت بڑو عذاب،، وہے غی۔

اِنَّهٗ لَيْسَ لَهٗ سُلْطٰنٌ عَلَى الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَلٰى رَبِّهِمْ

اس غو انھاں لوکاں ور کجھ زور نیہنہ چلتو جہڑا ایمان لے آیا اور ویہہ اپݨاں رب ہی ور

يَتَوَكَّلُوْنَ ۹۹ اِنَّمَا سُلْطٰنُهٗ عَلَى الَّذِيْنَ يَتَوَلَّوْنَهٗ

پُہروسو کریں ؛ اس غو زور بس انھاں ور ہی چلے جہڑا اس ناں دوست بݨا نویں

وَالَّذِيْنَ هُمْ بِهٖ مُشْرِكُوْنَ ۱۰۰ ع وَاِذَا بَدَّلْنَآ اٰيَةً مَّكَانَ

تے جہڑا اپݨاں رب ناڵ شرک کریں (٦٧) تے جسویلے ہم کسے آیت غی جگہ دوجی

اٰيَةٍ ۙ وَّاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوْٓا اِنَّمَآ اَنْتَ مُفْتَرٍ ؕ

آیت بدلا لیانواں -اور اللہ تعالیٰ ہی خوب جاݨے جو کجھ وہ نازل کرے- تاں یہ لوک کہݨ لگ جیں کہ ”توں تے پہلاں تیں

بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۱۰۱ قُلْ نَزَّلَهٗ رُوْحُ الْقُدُسِ

گل بݨا لئے،، نیہنہ بلکہ انھاں بچوں مچ لوک جاݨتا ہی نیہنہ (اے نبیؐ) تم فرمادیو: اس قرآن ناں میرا رب غی طرفوں

مِنْ رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَهُدًى

جبرائیلؑ نے برحق نازل کیو ہے تانجے اللہ ایمان آلاں ناں ثابت قدم رکھے اور مسلماناں واسطے ہدایت

وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ ۱۰۲ وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّهُمْ يَقُوْلُوْنَ

تے خوشخبری ہوجئے (٦٨) تے ہم خوب جاݨاں کہ یہ کافر اس را کیہنہ :

اِنَّمَا يُعَلِّمُهٗ بَشَرٌ ؕ لِسَانُ الَّذِيْ يُلْحِدُوْنَ اِلَيْهِ

جے انھاں ناں تے اک آدمی سکھا جئے ؛ حالانکہ یہ جس آدمی ناڵ یاہ غلط گل جوڑیں اس غی بولی

اَعْجَمِيٌّ وَّهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِيْنٌ ۱۰۳ اِنَّ الَّذِيْنَ

تے عجمی ہے اور یوہ (قرآن) تے صاف عربی زبان ماں ہے ؛ بیشک جہڑا لوک

لَا يُؤْمِنُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۙ لَا يَهْدِيْهِمُ اللّٰهُ وَلَهُمْ

اللہ تعالیٰ غی آیتاں ور ایمان نیہنہ لیا تا اللہ تعالیٰ انھاں ناں ہدایت نصیب نیہنہ کرتو تے انھاں واسطے

عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۱۰۴ اِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِيْنَ لَا

دکھ دیݨ آلو عذاب ہے (٦٩) جھوٹھیں گل تے بس ویہہ ہی لوک بݨاویں جہڑا

ع ۱۳ ۱۱ ۱۹

(٦٥) اللہ تعالیٰ غا وعدہ ناں،، اس ماں اللہ تعالیٰ ناڵ کیا وا وعدا تے اللہ غا ناں ور یا اس غی قسم کر غے بنداں ناڵ کیا وا وعدا دوئے آ گیا، یہ سارا وعدا انسان جد وی توڑے صرف دنیا غا مفاد پچھے ہی توڑے اسے گل ناں سمجھاݨ واسطے فرمایو جے اللہ غا وعدا ناں اس کمینی دنیا پچھے نہ بیچو یاہ ساری دنیا وی اس غا معاہدہ غو ملُ نیہنہ بن سکتی کیونجے وعدو توڑ چاہڑن ور اللہ غی بارگا، تیں لبھݨ آلو ثواب اس تیں لکھاں درجا سرس ہے اس غا مقابلہ ماں اس دنیا غی کجھ حیثیت ہے ہی نیہنہ! فر وہ آخرت غو ثواب سدا باقی رہݨ آلو ہے جد کہ دنیا غا فائدا کتنا وی ویں آخر مک جاݨ آلا فانی ہی ہیں۔

(٦٦) یعنی جہڑا لوک اللہ تعالیٰ ناڵ کیو وو وعدو تے اس غا ناں ور کیا وا آپسی معاہدہ اوکھتاں مصیبتاں تے پریشانیاں ماں وی ثابت قدم رہ غے توڑ چاہڑیں انھاں غو بدلو، انھاں غو ثواب تے انھاں غو اجر کدے ضائعاں نیہنہ جا سے ضرور انھاں ناں لبھے غو اسا نیک کم کرݨ آلا پہانویں مڑدویں یا کالسریں ویں انھاں ناں دنیا ماں وی اس غو پورو بدلو لبھے غو کہ اِللہ انھاں ناں سچا تے اچا کردار آلی تے دل غا اطمینان اور سکون آلی پاک زندگی عطا فرمادئے غو باقی انھاں غا نیک عملاں غو بدلو اصل تے آخرت ماں ہی لبھے غو جت جنت غیں نعمت تے اپݨاں رب غی رضا سب کجھ ہی نصیب وہے غو۔

(٦٧) گل نیک عملاں غی چلے کرے تھی ور نیک کم تاں ہی نیک بݨے جد وہ نیش اللہ غی رضا واسطے وہے تے شیطان غا وسوساں تیں پاک وہے تے نیک عملاں ماں اک اچو عمل اللہ غا کلام ناں پڑھݨو، اس ناں سمجھݨوں تے اس ور عمل کرݨوں ہے ہݨ اسے نیک عمل واسطے رحمتِ عالم ﷺ ناں کہہ غے ساری امت ناں حکم دتو جا رہیو ہے جے تم جد وی قرآن غی تلاوت کرن لگیں تاں تم شیطان مڑدود غاں وسوساں تیں بچݨ واسطے اللہ تعالیٰ کولوں پناہ منگ غے اس غی حفاظت آلا قلعہ ماں آ جایا کرو یعنی اَعُوْذُ بِاللّٰہِ مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ پڑھ لیا کرو! فر اللہ تمناں قرآن سمجھݨ تے اس ور عمل کرن غی توفیق دے دیئے غو کیونجے جہڑا ایمان آلا بندہ اپݨاں مالک ور مکمل پہروسو کریں انھاں ور شیطان غو کجھ وی وس نیہنہ چلتو ویہہ کدے وی شیطان غا قابو ماں نیہنہ آ سکتا اسا لوک چارے قضا جیکدے شیطان غا چھلݨ بلݨ ماں آ وی جیں تاں وی تاولاں ہی انھاں غیں اکھ اگڑ جیں ؛ تکو سورتِ اعراف آیت ۲۰۱ تے اس غی تفسیر ؛ شیطان غا کہا وا تے اس غا کڑ نگا ماں تے بس ویہہ ہی لوک پھسیں جہڑا اللہ ناں چھوڑ غے آپے شیطان ناں اپݨوں دوست بݨانویں تے اپݨاں رب ناڵ شرک کریں سگوں شیطانی وسوسا ور عمل کر غے شیطان ناں وی اس غو شریک بݨا نویں اسا لوک پوری طرح شیطان غے اڈے چڑھ جیں فر شیطان انھاں ناں اپݨی مرضی غے مطابق انگلیا ور نچاتو رہ۔

(٦٨) شیطان قرآن غی تلاوت کرتاں وی کس را دلاں ماں وسوسو کہل چھوڑے اس غو اندازو مشرکاں غی اس گل تیں لا یو جا سکے جے اللہ اپݨی حکمت غے مطابق جد کدے کوئے حکم خاص وقت توڑ دیئے فر وقت گذر جاݨ تیں بعد دوجی آیت نازل فرما غے ہمیشاں واسطے دوجو حکم دیدیئے جس را کہ پہلاں پہلاں مکہ ماں کجھ دناں واسطے ہتھ روک غے رکھݨ تے جنگ نہ کرݨ غو حکم تھو فر مدینہ پاک ماں ہمیشاں واسطے جہاد غو حکم آ گیو بس اسا موقعہ ور مشرک فٹ قرآن ور اعتراض کر ماریں کہ یوہ اللہ غو کلام کس را ہو سکے جیکدے اللہ غو کلام ہوتو تاں وہ اک تیں بعد دوجو حکم کیوں

دیتو کیوں! پہلو حکم اس نے کسے پہل غلطی ناں دتو تھو؟ بلکہ اس غو مطلب یوہ ہے جے یوہ اللہ غو کلام ہے ہی نیہنہ بلکہ تم نے پلّے تیں بنّا لیو ہے تائیں تم نواں نواں حکم بیان کریں اللہ نے اس غا جواب ماں فرمایو جے یوہ اعتراض تے انھاں نے نیش جاہل ہونا ناں کیو ہے کیونجے نہ تے ویہہ اللہ غی حکمتاں ناں جانڑیں تے نہ ہی حکم بٹانڑ غے حقیقت غو تمناں کجھ پتو ہے نیہنہ تے اسی گل تم کدے کہتا ہی نہ فر اپنڑاں حبیب ﷺ ناں فرماوے جے تم فرمادیو کہ یوہ میرے پلّے تیں بنّا یو وو کلام نیہنہ یوہ تے اللہ غو کلام ہے جہڑو حضرت جبرائیلؑ لے غے آیا ہیں تے یوہ موقعہ غے مطابق تھوڑ وتھوڑ واس گلوں نازل وہے تانجے ایمان آلاں غا دل مضبوط ہوجیں تے فر جہڑا لوک اپنڑاں مالک غی فرمانبرداری قبول کرلیں یوہ انھاں واسطے ہدایت تے خوشخبری غو ذریعو بنڑ جئے۔

يُؤْمِنُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ (۱۰۵) مَنْ

اللہ تعالیٰ غی آیتاں ور ایمان نیہنہ لیاتا تے یہ ہی لوک چھوٹھا ہیں (۷۰) جہڑو آدمی

كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْۢ بَعْدِ اِيْمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهٗ

ایمان قبول کرن تیں بعد اللہ تعالیٰ ناں کفر کرے۔سوائے اس آدمی تیں جہڑو مجبور کردتو جئے جدکہ اس غو دل

مُطْمَئِنٌّۢ بِالْاِيْمَانِ وَلٰكِنْ مَّنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا

ایمان ور پکّو رہ - ہاں! ور وہ آدمی جہڑو دل کھول غے کفر کرے

فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِّنَ اللّٰهِ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ (۱۰۶)

فر اساں لوکاں ور اللہ تعالیٰ غو قہر وہے غو تے انھاں واسطے بہت بڑو عذاب ہے؛

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ ۙ

یوہ اس گلوں کیونجے انھاں نے دنیا غی زندگی ناں آخرت تیں سرس سمجھیو

وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ (۱۰۷) اُولٰٓئِكَ

تے اللہ تعالیٰ کفر اختیار کرن آلاں ناں یقیناً ہدایت نیہنہ دیتو (۷۱) یہ ہی

الَّذِيْنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ ۚ

ویہہ لوک ہیں جھاں غا دلاں ور تے کنّاں ور، اور اکھاں ور اللہ تعالیٰ نے مہر لا چھوڑی ہے

وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْغٰفِلُوْنَ (۱۰۸) لَا جَرَمَ اَنَّهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ

تے یہ ہی لوک غفلت ماں پیا واہیں، اساں کوئے شک نیہنہ کہ یہ ہی لوک آخرت ماں

هُمُ الْخٰسِرُوْنَ (۱۰۹) ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِيْنَ هَاجَرُوْا

گہاٹا ماں رہنڑ آلا ہیں (۷۲) (اے نبیؐ) فر یقیناً تھارو رب انھاں لوکاں واسطے جھاں نے

مِنْۢ بَعْدِ مَا فُتِنُوْا ثُمَّ جٰهَدُوْا وَصَبَرُوْٓا ۙ اِنَّ رَبَّكَ

مصیبت چہلنڑ تیں بعد ہجرت کی، فر (اللہ غا رستہ ماں) جہاد کیو تے ویہہ ثابت قدم رہیا، بیشک تھارو رب

۱۴ ع ۲۰ مِنْۢ بَعْدِهَا لَغَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ (۱۱۰) ۧ يَوْمَ تَاْتِيْ كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ

اس تیں بعد بڑو بخشنڑ ہارو مچ رحم آلو ہے (۷۳) جس تہاڑے ہر شخص اپنڑی طرف داری ماں جھگڑتو

(۶۹) رحمت عالم ﷺ نے مکہ غا مشرکاں غے بشکار اک عرصو گذاریو تھو ویہہ حضور ﷺ غا سچا کردار تیں وی چنگی طرح واقف تھا انھاں ناں یوہ وی پتو تھو جے حضرت نے کدے کسے کولو پڑھنڑوں لکھنڑو نیہنہ سکھیو تے نہ ہی کدے شاعراں ادیباں غی مجلس کی ہے فر قرآن جسو عالیشان کلام کس را آپؐ غی زبان تیں ادا ہو رہیو تھو؟ اس غو انھاں کولے وی کوئے جواب نیہنہ تھو کہنڑ واسطے ویہہ کہہ تے چھوڑیں تھا جے یوہ حضرت غو پلّے تیں بنّا یو وو ہے ور جد انھاں ناں کہیو جے تھو کہ تم تے عرب غا منیا پڑ منیا وا ادیب تے شاعر ہیں فر تم وی اس جسو اک مضمون بنّا لیاؤ! فر ویہہ ٹاٹرے ہی جیں تھا لیکنڑ خدا غو کلام منڑ واسطے وی ویہہ کسے را تیار نیہنہ تھا اس گلوں انھاں نے اک ہور جواب تیار کیو جے اصل ماں مکہ شریف ماں کجھ یہودی تے عیسائی غلام رہینہ انھاں بچوں ہی کوئے انھاں ناں سکھا جئے کیونجے ویہہ تورات تے انجیل ناں جانڑ آلا ہیں اور قرآن غیں گل وی تورات تے انجیل ناں رلتی ملتی ہے اللہ تعالیٰ فرماوے! ظالموں! کجھ تے انصاف کرو! اس غلام غی بولی تے عجمی یعنی غیر عربی ہے بلکہ عجمی تیں وی اگے ”اعجمی،، ہے کہ وہ عربی ماں صاف گل کرسکتو ہی نیہنہ کما صرح به ابن قتيبة والراغب۔ حالانکہ یوہ قرآن تے اسی اچی عربی بولی ماں ہے کہ سارو عرب رلّ غے وی اس جسی اک سورت وی نیہنہ بنّا سکیو فر اس غلام نے یوہ قرآن کس را بنّا لیو؟ اصل گل یاہ ہے کہ جہڑا لوک ایمان نیہنہ لیاتا انھاں ناں کدے سدو رستو نیہنہ نصیب ہوتو فر ویہہ اسے را فاتریں وی دیتا رہینہ تے چھیکڑ دردناک عذاب ماں انھان غو ٹھکانوں بنڑ جئے۔

(۷۰) یعنی پلّے تیں گل بنّانڑ آلا رحمت عالم ﷺ نیہنہ آپؐ تے واہی گل فرمانویں جہڑی اللہ دسے بلکہ پلّے تین بنّا بنّا غے کوڑ سگوں پھوہڑ مارن آلا تے یہ مشرک ہیں جہڑا اللہ غی آیتاں ور ایمان نیہنہ لیاتا بلکہ لوکاں غا دلاں ماں ٹھسو کہلّنڑ واسطے پلّے تیں بنّا بنّا غے گل کریں۔

(۷۱) صاف صاف دلیل تک لینڑ تیں بعد نہ منڑوں یوہ وی بڑو جرم ہے۔جس غو اپر بیان تھو ور خدا غا دین ناں سمجھ غے تے ایمان لیا غے فر دنیا غی لالچ پچھے یا جان غا خطرہ ور یا مصیبتاں یا پریشانیاں تیں ڈر غے یا اپنڑاں ٹبر تے رشتیداراں غا بچھوڑا غا غم ماں اللہ غا دین ناں چھوڑ دیٹوں تے مرتد ہوجانڑوں بہت ہی بڑو جرم ہے جس تیں اپر کوئے جرم نیہنہ اسے گلوں اس غی سزا وی بہت ہی سخت ہے آخرت ماں اساں مجرماں ور اللہ غو غضب وہے غو تے یہ بدنصیب عذاب الیم ”دکھ دینڑ آلا،، دردناک عذاب غا مستحق ویں غا تے دنیا مان اساں غداراں غی یاہ سزا ہے کہ انھاں غی منڈی لا غے اساں ناپاکاں تیں خدا غی زمین پاک کردتی جے جس را کہ حدیث ماں آیو ہے یاہ اتنی سخت سزا اس گلوں ہے جے کیونجے اسا لوک دنیا غی اس فانی چار تہاڑا آلی زندگی ناں آخرت غی سدا رہنڑ آلی زندگی تیں چنگی تے سرس سمجھیں اس غا مفاد پچھے اسلام جسی دولت تیں کنڈ پھیر غے اتنی بڑی غداری کرے اور غداری غی تے جتنی وی سزا وہے واہ کہٹ ہی ہے۔ ور قرآن پاک ات گل روک غے فرماوے جے یوہ حکم ان مظلوم ایمان آلاں واسطے نیہنہ! جہڑا کفر غی گل کہنڑ ور مجبور کردتاں جیں تے جہڑا ظالماں غیں سختیں چہل چہل غے بے وس ہوجیں فر دل تے انھاں غو ایمان ور پکو مطمئن

عَنْ نَّفْسِهَا وَتُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا

وہے غو، تے ہر شخص ناں اس غا کیّا غو پورو پورو بدلو دتو جئے غو تے انھاں ور کوئے وی

يُظْلَمُوْنَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ اٰمِنَةً

ظلم نیہنہ کیّو جاسیں (۷۴) تے اللہ تعالیٰ اک بستی (آلاں) غی مثال بیان کرے جھڑا بڑا ہی امن

مُّطْمَئِنَّةً يَّاْتِيْهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ

اطمنان نالٚ ریہنہ تھا انھاں غی روزی ہر پاسے تیں رج غے آرہئی تھی فر انھاں نے اللہ غی

بِاَنْعُمِ اللّٰهِ فَاَذَاقَهَا اللّٰهُ لِبَاسَ الْجُوْعِ وَالْخَوْفِ بِمَا

نعمتاں غی ناشکری کی تاں اللہ نے انھاں ناں سخت کالٚ تے ڈر غو مزو چکھایو ان پھیڑا کرتو تاں غی

كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوْهُ

وجہ تیں جھڑا او یہہ کریں تھا؛ تے انھاں کولے انھاں بچوں ہی اک رسول آیو فر انھاں نے اس ناں چھُوٹھو کہہ دتو

فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿١١٣﴾ فَكُلُوْا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ

فر انھاں ناں عذاب نے آپکڑیو اور و یہہ ظالم تھا (۷۵) بس اللہ تعالیٰ نے تمناں جھڑیں حلال تے پاک

حَلٰلًا طَيِّبًا وَّاشْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ اِيَّاهُ

چیز دتی وی ہیں تم انھاں بچوں کھاؤ! تے اللہ تعالیٰ غی نعمت غو شکر کرو! جیکر تم اسے غی

تَعْبُدُوْنَ ﴿١١٤﴾ اِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ

عبادت کریں؛ اس نے تے تھارے اُپر چھڑو مڑدار تے (بغتی) رت تے سور غو

الْخِنْزِيْرِ وَمَآ اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهٖ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ

ماس اور واہ چیز حرام کی ہے جھڑی غیر اللہ غے ناں کر دتی جئے؛ ور جھڑو بے وس ہو جئے جد کہ نہ

بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَا

وہ سوادلینٚ آنٚلو وہے تے نہ حدوں بدھنٚ آنٚلو وہے! فر اللہ تعالیٰ بخشنٚ آنٚلو مچ مہربان ہے (۷۶) تے تم اپنٚی زبانوں

تَصِفُ اَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هٰذَا حَلٰلٌ وَّهٰذَا حَرَامٌ

چھُوٹھا دعوٰی کرن غی وجہ تیں اس را نہ کُہو جے یاہ چیز حلال ہے تے یاہ حرام ہے

وہے وراتوں جان چھڑکان واسطے چھڑی زبان تیں کفر غی گل کہہ چھوڑیں فر جان چھٹتاں ہی ایمان ور عمل کر غے اپناں ایمان غو نقد ثبوت وی پیش کریں جس را کہ حضرت عمار ابن یاسرؓ جھاں غا ماں باپ تے دوئے کفر غا ظلم غا گہراٹ ماں پستا پستا ہی شہید ہو گیا تھا ور حضرت عمارؓ نے بے وس ہو غے کفر غی گل کہہ چھوڑی تھی فر حضور ﷺ اگے آ غے رونٚ لگا جے میرے تیں اس را ہو گیو ہے حضرت نے فرمایو تھارا دل غو کے حال ہے؟ عرض کیو دل تے ایمان ور مطمئن ہے حضرت نے فرمایو فر کجھ پرواہ نیہنہ (بیہقی، ابن کثیر) ور اس حالت ماں وی ڈٹ جانٚوں مچ ہی اچا رتبہ آنٚلی گل ہے جس را کہ حضرتِ بلال حبشیؓ اگ غا ڈم چھل غے وی اکا گل فرمانویں تھا جے ''اللہ اک ہے اللہ اک ہے،، امام ابن کثیرؒ نے تے دوجاں مفسراں نے ات کئیں صحابہ کرام تے تابعین غا قصہ لکھیا ہیں جھڑا تیل غی کڑھیاں ماں پک گیا تیراں نالٚ چھاننی بنٚ گیا اک اک ہنگوا کپا تاں کپا تاں جانٚ دے گیا ور صرف زبان تیں وی کفر غی گل کہنٚی پسند نیہنہ کی۔

(۷۲) یعنی اساں لوکاں ور قرآن پاک غی نصیحتاں غو تے آپؐ غی تبلیغ غو وی کجھ اثر نیہنہ ہوتو کیونجے یہ دنیا غے فانی زندگی پچھے اس را مست ہو گیا ہیں کہ اس نشہ ماں انھاں غی اکھ، کن، دل، دماغ کجھ وی کم نیہنہ کرتو فر اللہ غی طرفوں وی انھان غو نمو ہر پونٚاں ور انھاں غا دل، اکھ، کن سب کئیں ور مہر لگ گئی ہے بس ہنٚ یہ دنیا غی زندگی تے بس جس را کسرا گذار لیں غا ور آخرت تے انھاں غی یقیناً برباد ہو ہی گئی ہے کیونجے انھاں نے آخرت واسطے کجھ کیو ہی نیہنہ۔

(۷۳) یعنی جھڑا کفر غی سختیں چَھلتا رہیا، تے اللہ غا رستہ ماں ہجرت کی تے جہاد کیو اور اس مدان ماں وی ثابت قدم رہیا یہ ضرور اپناں رب غی رحمت غا مستحق ویں غا۔ جس را کہ حضرت بلالِ حبشیؓ، حضرت عمارؓ، حضرتِ صہیبؓ جسا مظلوم ایمان آلا جھاں نے پہلاں مکہ ماں کفر غیں سختیں چَھلیں فر حبشہ یا مدینہ ماں ہجرت کی اور اللہ غا رستہ ماں جہاد کیو۔ **وهذا على انها مدنية كما قاله ابن عطية او يقال انه اخبار عما سيكون ۔**

(۷۴) یعنی یوہ سزا جزا تے عذاب ثواب غو معاملو اس خطرناک تہاڑے وہے غو جد ہر ایکنٚ ناں اپنی اپنی ہی پئی وی وہے غی، ہر کوئے اپنٚی جان چھڑکان واسطے عذر بہانا کرتو وہے غو، ور کسے غو عذر بہانوں نیہنہ چل سیں بلکہ ہر ایکنٚ ناں اپناں کیا غو پورو پورو بدلو ملّے غو تے کسے ور ظلم نیہنہ ہوسیں۔

(۷۵) یاہ کہڑی بستی تھی؟ اس بارہ ماں مفسراں غی رائے کنی کنی ہے کجھ غی تحقیق ہے کہ یاہ مکہ ہی غی بستی تھی تے کجھ دوجا بزرگ فرمانویں جے یاہ چھڑی اک مثال ہے کائے خاص بستی نیہنہ، ور انھاں دواں گلاں ناں جوڑ غے ہم اس راوی کہہ سکاں یاہ گل تے مثال غا طور ور فرمائی ہے ور یوہ حال مکہ ہی غی بستی غو تھو، جھڑی بالکل امن امان ماں تھی اور چمکھی تیں سیرا سیرا میوہ تے غلہ ات چھکیا واچلیا آویں تھا ان نعمتاں غے نالٚ نالٚ اللہ تعالیٰ نے انھاں غی ہدایت واسطے رحمتِ عالم ﷺ جسا نبی وی عطا فرما دتا تھا، اس غو تقاضو یوہ تھو جے و یہہ اللہ تعالیٰ غو شکر ادا کرتا اس غا دین ناں منتاں تے اسے ہی غی عبادت کرتا ور انھاں نے شکر غے بجائے اللہ تعالیٰ غی ناشکری کی، اللہ غی نعمتاں ناں غیر اللہ غو چڑھاوو بنایو، کجھ بتاں غے ناں کر غے حرام کر دتیں فر اللہ غا دین غی مخالفت ور اٹھ کھلّا ہوا جس غو نتیجو یوہ نکلیو کہ اللہ نے نعمتاں غی جگہ بھکھ تے امن غی جگہ خوف اور ڈر دے دتو جس را کہ مکہ غا مشرکاں ور ست سال توڑی کالٚ مسلط رہیو، جسماں و یہہ مڑدار کھانٚ توڑی مجبور ہو گیا تے مسلماناں غو ڈر انھاں غا دلاں ماں اسو بسیو کہ اس نے کجھ سالاں تیں بعد ہی سارو عرب شرک تے مشرکاں تیں پاک کر چھوڑیو۔

(۷۶) مکہ غا مشرکاں غو حال بیان کر غے اللہ اپنٔاں ایمان آلاں بنداں ناں فرماوے جے جیکر تم مومن ہیں تے اسے غی عبادت کرن آلا ہیں تاں تم ان گلاں تیں دور رہیو تم اللہ غی دتی وی پاک تے حلال چیز کھاؤ تے اپنٔاں مالک غو شکر ادا کرو نہ ان نعمتاں ور پھٹ غے اپنٔاں مالک ناں بسارو تے نہ مشرکاں ہاروں پلے تیں حرام وحلال غا آپ فیصلا کرتا پھرو اللہ تعالیٰ نے تے بس

لِتَفۡتَرُوۡا عَلَى اللّٰهِ الۡكَذِبَ ؕ اِنَّ الَّذِيۡنَ يَفۡتَرُوۡنَ

تانجے تم پلّے تیں بنا غے اللہ تعالیٰ ور چھوٹھیں گل لانٔ لگ جیں اس ماں کوئے شک نیہنہ کہ جھڑا لوک پلّے تیں بنا غے

عَلَى اللّٰهِ الۡكَذِبَ لَا يُفۡلِحُوۡنَ ؕ﴿۱۱۶﴾ مَتَاعٌ قَلِيۡلٌ

اللہ تعالیٰ ور چھوٹھیں گل لانویں ویہہ کدے کامیاب نیہنہ ہوتا (یاہ) تھوڑی جئی عیش ہے

وَّلَهُمۡ عَذَابٌ اَلِيۡمٌ ﴿۱۱۷﴾ وَعَلَى الَّذِيۡنَ هَادُوۡا حَرَّمۡنَا

(فر) تے انھاں واسطے دردناک عذاب ہے (۷۷) تے ہم نٔے یہودیاں ور ویہہ چیز حرام کیں تھیں

مَا قَصَصۡنَا عَلَيۡكَ مِنۡ قَبۡلُ ۚ وَمَا ظَلَمۡنٰهُمۡ وَلٰـكِنۡ

جھڑیں ہم نے (اے نبیؐ) پہلاں تھارے سامنٔے بیان کر دتیں ہیں تے ہم نٔے انھاں ور کجھ ظلم نیہنہ کیّو بلکہ ویہہ

كَانُوۡۤا اَنۡفُسَهُمۡ يَظۡلِمُوۡنَ ﴿۱۱۸﴾ ثُمَّ اِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِيۡنَ

آپے اپنٔے اپر ظلم کریں تھا (۷۸) فر بیشک تھارو رب انھاں لوکاں واسطے جھاں نے

عَمِلُوا السُّوۡۤءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوۡا مِنۡۢ بَعۡدِ ذٰلِكَ

جاہل پونٔاں ماں برا کم کیّا فر اس تیں بعد توبہ کرلی

وَاَصۡلَحُوۡۤا ۙ اِنَّ رَبَّكَ مِنۡۢ بَعۡدِهَا لَغَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۱۱۹﴾ ع

۱۵ ع ۹ ۲۱

تے اپنٔی حالت ٹھیک کر لی اس تیں بعد یقیناً تھارو رب بڑو بخشنٔ آلو مچ مہربان ہے (۷۹)

اِنَّ اِبۡرٰهِيۡمَ كَانَ اُمَّةً قَانِتًا لِّلّٰهِ حَنِيۡفًا ؕ وَلَمۡ يَكُ

بیشک ابراہیمؑ بڑا پیشوا اللہ غا فرمانبردار (تے) سب تیں اک پاسے ہو غے حق ور قائم ہونٔ آلا تھا، تے ویہہ

مِنَ الۡمُشۡرِكِيۡنَ ۙ﴿۱۲۰﴾ شَاكِرًا لِّاَنۡعُمِهٖ ؕ اِجۡتَبٰهُ وَهَدٰٮهُ

مشرکاں بچوں نیہنہ تھا؛ اللہ غی نعمتاں غا شکر گذار تھا، اللہ نے ویہہ چُنٔ لیّا تھا تے اس نے انھاں ناں

اِلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ﴿۱۲۱﴾ وَاٰتَيۡنٰهُ فِى الدُّنۡيَا حَسَنَةً ؕ

سِدا رستہ غی ہدایت دتی تھی؛ تے ہم نٔے دنیا ماں وی انھاں ناں بہتری عطا کی تھی

وَاِنَّهٗ فِى الۡاٰخِرَةِ لَمِنَ الصّٰلِحِيۡنَ ؕ﴿۱۲۲﴾ ثُمَّ اَوۡحَيۡنَاۤ اِلَيۡكَ

اور آخرت ماں تے ویہہ واقعہ ہی نیکو کاراں ماں ہیں؛ فر ہم نٔے (اے نبیؐ) تھارا در وحی کی

یہ چیز حرام کی ہیں ویہہ نیہنہ جھاں ناں مشرک اپنٔاں شرکی عقیداں ور حرام سمجھیں جھاں غو ذکر سورتِ مائدہ ۳/ ماں آیو ہے تے انھاں حرام چیزاں بچوں وی جد کدے کوئے پُھکھ ناںٔ نستو ہو غے چھڑی جان بچان واسطے ذری مری کھا لئے تاں اللہ غفور رحیم ہے وہ اس ناں اپنی رحمت ماں لے غے بخش دیئے غو- یاہ آیت اس تیں پہلاں ترے جگہ یعنی سورتِ بقرہ ماں، سورت مائدہ ماں تے سورت انعام ماں گذر گئی ہے تفسیر واسطے تکو سورت بقرہ حاشیہ ۱۳۵ تے سورت مائدہ حاشیہ ۳

(۷۷) کسے چیز واسطے یوہ کہنٔوں جے یاہ حرام ہے یا حلال ہے اس غو مطلب یوہ وہے جے یوہ اللہ غو حکم ہے اور اللہ غو یوہ حکم تے بس اس غی کتاب ماں یا اس غاں نبیاں غی حدیث ماں ہی ہو سکے، فر جھڑا لوک کسے اسمانی کتاب تے کسے نبی غی حدیث تیں بجن ہی بس باپ دادا غی انی تقلید ور یا اپنی مرضی ناںٔ کسے چیز ناں حرام یا حلال کیہنہ اس غو مطلب یوہ ہے کہ ویہہ چھڑا کوڑ ہی نیہنہ مارتا سگوں اللہ تعالیٰ ور چُھوٹھا بہتان وی لانویں جس را کہ مکہ غا مشرک کریں تھا اللہ تعالیٰ اساں لوکاں غو انجام بیان کر غے ایمان آلاں بنداں ناں ان گلاں تیں ڈراوے انھاں لوکاں غو انجام یوہ ہے جے یہ دنیا آخرت ماں کدے اپنٔی مراد نیہنہ کھٹ سکتا دنیا ماں چار تہاڑا جیکدے عیش وی کر لی تے کے کمال کیو! آخرت غو دردناک عذاب تے انھاں غی اڈیک ماں ہی ہے۔

(۷۸) یعنی اللہ نے جھڑیں چیز حلال کی ہیں ویہہ ساراں ہی اسمانی مذہباں ماں حلال ہیں اسے را جھڑیں حرام کی ہیں ویہہ وی ساراں اسمانی مذہباں ماں حرام ہی ہیں، ہاں! یہودیاں ور کجھ خاص چیز حرام ہوئی تھیں جھڑیں اس تیں پہلاں یعنی سورتِ انعام ۱۴۶/ ماں بیان ہو گئی ہیں ویہہ انھاں غی شرارتاں غی انھاں ناں سزا دین واسطے حرام ہوئیں تھیں اور انھاں نے یہ شرارت تے گناہ کر غے آپے اپنٔے اپر ظلم کیو تھو اللہ غی طرفوں یوہ کوئے ظلم نیہنہ تھو بلکہ گناہاں غو نتیجو تھو۔ فائدو: ﴿مَا قَصَصۡنَا﴾ ''جھڑیں ہم نے بیان کر دتیں ہیں،، تیں اشارو سورتِ انعام غی آیت ۱۴۶ ادر ہے لہٰذا اس غی تفسیر وی اُتے تک لیو۔

(۷۹) جھڑا لوک مدتاں توڑی جاہل پونٔاں ماں تے بے عقلی اور ایانٔ پونٔاں ماں بدیں کرتا رہیا انھاں ناں توبہ غی دعوت دتی جا رہی ہے تے اپنٔی حالت ٹھیک کر لینٔ غی ترغیب دتی جا رہئی ہے ناتے انھاں غو حوصلو بدھایو جا رہیو ہے جے تھارا رب غو بوؤ کھلّو ہے تم اس غا دور ور آ غے تے تکو! تم جد وی اس غا دور ور آویں غا تے اس غو بوؤ ٹھکوریں غا اس ناں بخشش آلو مچ مہربان ہی دیکھیں غا۔

(۸۰) عرب غاں مشرکاں ناں حضرت ابراہیمؑ غی یہ صفت سنائی جارہئی ہیں جھڑا اپناں آپ ناں حضرت ابراہیمؑ غی لہڑی غا تے انھاں ناں منّن آلا اور انھاں غا طریقہ ورچلن آلا کیہنہ تھا، حالانکہ انھاں غی عملی زندگی ناں حضرت ابراہیمؑ تیں زمین اسمان غو چھنڈ وتھو، انھاں ناں کہیو جارہیو ہے جے کجھ تے سوچو! حضرت ابراہیم تے ایکلا اک ''امت،، تھا یعنی ویہہ نیکی سکھان آلا، اسا امام تے پیشوا تھا جھڑا ساری دنیا واسطے اللہ غی فرمانبرداری غی اک مثال تے اک نمونو تھا ویہہ اللہ غی عبادت تے فرمانبرداری ماں ایکلا اک امت تے اک جماعت غے برابر تھا، ویہہ اللہ غا فرمانبردار تھا شرک ناں سارو جہان پَہر یو وو تھو ور ویہہ اس تیں منہ موڑ غے اللہ غی توحید ور اک پاسے ہو گیا تھا اور ساراں تیں بڑی اور صاف گل یاہ ہے کہ ویہہ مشرکان ناں تے تھا ہی نیہنہ فراے عرب غیو مشرکو! تم کہڑا منہ ناں اپڑوں تعلق حضرت ابراہیم ناں جوڑیں جدکہ تم تے سرتیں لے غے پیر توڑی شرک ماں پَہر یا وا ہیں! ویہہ اللہ غی نعمتاں غا شکر گذار، اللہ غا چنیا وا تھا تے اس غی طرفوں سدا رستہ ور تھا جدکہ تم تے اللہ غی نعمتاں غا ناشکرا تے توحید غا سدا رستہ ناں چھوڑ غے شرک غاں اُبڑ رستاں ور ٹھہلا کھا رہیا ہاں فر تھارو انھاں ناں کے جوڑ جڑے!؟ سنّو! تم مشرکاں غو حضرت ابراہیمؑ غی سچی ذات ناں کوئے تعلق نیہنہ بلکہ انھاں ناں تے مھارا حبیب ﷺ غو تے حضرت غی امت غو ڈنگو تعلق ہے جھاں ناں اللہ نے حضرت ابراہیمؑ غا مذہب ور چلن غو یعنی انھاں غی توحید آلی تعلیم ناں زندی کرن غو تے انھاں غی سنتاں ور عمل کرن غو حکم دتو ہے بس حضرت ابراہیمؑ غو توحید آلو تے شرک غی مخالفت آلو سارو دین یو ہی دین محمدی ہے جے تم حضرت ابراہیمؑ ناں اپڑوں تعلق جوڑیں تاں اسے دین ماں آجاؤ، تے شرک غی اندھیریاں ماں ڈابو دینا چھوڑ دیو۔

فائدو: ﴿اُمَّةٌ﴾ غو ترجموں حضرت ابن عباسؓ نے یوہ کیو ہے جے ویہہ نیکی تے اللہ غی عبادت ماں ایکلا اک اُمت غے برابر تھا (روح المعانی) تے حضرت ابن مسعودؓ نے نیکیاں غی دعوت دین آلا امام تے پیشوا کیو ہے (ابن کثیر، قرطبی) اس تیں علاوہ حافظ تقی الدین احمد ابن تیمیہ نے قُدوۃ کیو ہے یعنی ویہہ ساری دنیا واسطے اک نمونوں تے مثال تھا (مجموعہ فتاوٰی الکبرٰی) ہم نے تفسیر ماں ساراں ترجمہ غی رعایت کر لی ہے۔

(۸۱) جد یوہ فرمایو جئے کہ رحمت عالم ﷺ ابراہیمی دین ور ہیں اس ور کوئے کہہ سکے تھو جے حضور ﷺ غی شریعت ماں تے ہفتاں غاں ستاں دناں بچوں خاص عبادت واسطے بڑو دن جھڑو ستاں دناں غو سردار ہے وہ جمعو مقرر ہوو وہے جدکہ حضرت ابراہیمؑ غا دین ماں تے بار آلو تہاڑ و تھو جس را کہ یہودیاں غو دعو و وہے اس غا جواب ماں فرمایو جے یہودیاں ماں بار آلو تہاڑ و تے حضرت ابراہیمؑ تیں مدتاں پچھے حضرت موسیٰؑ غا زمانہ ماں مقرر ہوو وتھو فر اس غو حضرت ابراہیمؑ ناں کے جوڑ! فر وہ وی اس ویلے مقرر ہوو وتھو جد یہودیاں نے حضرت موسیٰؑ ناں جمعہ آلا تہاڑا غا بارہ ماں اختلاف کیو تھو کـمـا فسر بـه ابـن کثیر وغیره من الا کا بر لہذا بار آلا تہاڑا غا ''بڑادن،، ہون غو حضرت ابراہیمؑ ناں کجھ وی تعلق نیہنہ؛ نوٹ: آیت پاک غا انداز تیں یو ہی سہی وہے کہ حضرت ابراہیمؑ غی شریعت ماں وی ہفتہ غاں دناں بچوں عبادت واسطے خاص دن جمعو ہی تھو، ور آیت ماں اس غی وضاحت نیہنہ

(۸۲) یعنی اے رحمت عالم ﷺ جد تم ہی حضرت ابراہیمؑ غا دین ور ہیں تے تم ہی حضرت ابراہیم غا دین غا صحیح وارث ہیں فر تم اپناں رب غا اس رستہ ور انھاں ساراں لوکاں ناں بلاو جھڑا دعو وتے یوہ کریں جے ہم ابراہیمی ہاں ور جہالت ناں ویہہ اس رستہ تیں مچ دور جا پیا ہیں، لیکن انھاں ناں دین غی دعوت مچ سہنا طریقہ ناں دیو! موقع غی مناسبت سنگ تے لوکاں غو مزاج دیکھ غے کدے حکمت ناں! تے کدے سہنی سہنی نصیحت کر غے اور جت لوڑ پے جے اُت مچ پیارا پسندیدہ طریقہ ناں بحث کر غے وی! تھارو کم پہچا دینو ہے باقی تھاری دعوت ور کون سدا رستہ ور آوے غو تے کون گمراہی ماں رہ غو اس گل ناں اللہ ور چھوڑ دیو وہ آپے ساراں ناں چنگی طرح جانے؛

(۸۳) یعنی دین غی دعوت غا اس رستہ ماں بڑی واری کنڈ اوی چھبیں غا ظلم زیادتی وی وہے غی اسا وقت ماں اُچا اخلاق غی تعلیم یاہ ہے کہ جیکدے تم بدلو لینو ں ہی چاہویں تانوی انھاں غا ظلم ور لہر ماں حدوں

اِنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ۭ وَمَا كَانَ مِنَ

جے تم ابراہیمؑ غا طریقہ غی پیروی کرو! جھڑا سب کئیں تیں اک پاسے ہو غے حق ور قائم ہو گیا تھا تے ویہہ

الْمُشْرِكِيْنَ ۱۲۳ اِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا

مشرکاں بچوں نیہنہ تھا (۸۰) بار غا تہاڑا غی تعظیم تے بس انھاں لوکاں ور فرض کی گئی تھی جھڑا اس غا بارہ ماں اختلاف

فِيْهِ ۭ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

کریں تھا، تے بیشک تھارو رب قیامت غے تہاڑے انھاں غے بشکار ان گلاں ماں فیصلو کر دئے غو

فِيْمَا كَانُوْا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ۱۲۴ اُدْعُ اِلٰى سَبِيْلِ رَبِّكَ

جھاں ماں اختلاف کریں (۸۱) (اے نبیؐ) تم اپناں رب غا رستہ در حکمت

بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِيْ

ناں تے سوہنی نصیحت ناں بلاؤ! تے انھاں ناں سوہنا طریقہ ناں

هِيَ اَحْسَنُ ۭ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ

بحث کرو! بلاشبہ تھارو رب خوب جانے جے کون اس غا رستہ تیں گمراہ

سَبِيْلِهٖ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِيْنَ ۱۲۵ وَاِنْ عَاقَبْتُمْ

ہو وہے تے سِدا رستہ ور چلن آلاں ناں وی خوب جانے (۸۲) تے جیکدے تم بدلو لیں

فَعَاقِبُوْا بِمِثْلِ مَا عُوْقِبْتُمْ بِهٖ ۭ وَلَىِٕنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ

اتنوں ہی بدلو لئیو جتنی تمناں تکلیف پہچائی گئی ہے، تے جے تم صبر کریں تاں یاہ گل

خَيْرٌ لِّلصّٰبِرِيْنَ ۱۲۶ وَاصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ اِلَّا بِاللّٰهِ وَلَا تَحْزَنْ

صبر کرن آلاں واسطے ملوں ہی سرس ہے؛ تے تم صبر کرو! تھارو صبر کرنوں تے بس اللہ غی توفیق ناں ہی ہے تے تم

عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِيْ ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُوْنَ ۱۲۷ اِنَّ اللّٰهَ

انھاں (غی حالت) ور غم نہ کرو! تے نہ تم انھاں غی چال بازیاں ور تنگ دل ہو جاؤ! بیشک اللہ تعالیٰ

مَعَ الَّذِيْنَ اتَّقَوْا وَّالَّذِيْنَ هُمْ مُّحْسِنُوْنَ ۱۲۸ ع

ع ۱۶ ۹ ۲۲

انھاں لوکاں غے ناں ہے جھڑا تقو و اختیار کریں تے جھڑا نیکو کار بن غے ریہنہ (۸۳)